

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника»
Педагогічний інститут
Кафедра філології та методики початкової освіти

Тетяна Качак,
Лариса Круль

Дитяча література

Навчально-методичний посібник

Івано-Франківськ, 2014

Качак Т. Б., Круль Л. М. Дитяча література: навчально-методичний посібник (для студентів спеціальностей «Початкова освіта», «Дошкільна освіта») / Т. Б. Качак, Л. М. Круль.– Івано-Франківськ: Тіповіт, 2014. – 236 с.

Автори:

Круль Лариса Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Качак Тетяна Богданівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Рецензенти:

Мафтин Н. В., доктор філологічних наук, доцент кафедри української літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Мацук Л. О. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільного виховання Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Надруковано за ухвалою Вченої ради Педагогічного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ЗМІСТ

Вступ	6
-----------------	---

Методичні рекомендації до практичних занять з «Дитячої літератури»

Практичне заняття № 1. Специфіка літератури для дітей. Аналіз художнього твору в процесі вивчення дисципліни «Дитяча література»	8
Методичний коментар «Як правильно аналізувати художні твори?»	9
Практичне заняття № 2. Українські народні казки	12
Практичне заняття № 3. Автобіографізм у творчості Тараса Шевченка	14
Практичне заняття № 4. Дитяча тематика у творчості Олени Пчілки та Лесі Українки	15
Практичне заняття № 5. Творчість Олександра Олеся	17
Практичне заняття № 6. Письменник-педагоги для дітей	19
Практичне заняття № 7. Образ дитини у творчості українських письменників 20-30-х років ХХ століття	21
Практичне заняття № 8. Творчість Майка Йогансена у дитячому читанні	23
Практичне заняття № 9. Поезія для дітей Михайла Стельмаха	24
Практичне заняття № 10. Творчість Василя Сухомлинського	25
Практичне заняття № 11. Психолого-реалістична проза і літературні казки Григора Тютюнника	27
Практичне заняття № 12. «Панна квітів» Валерія Шевчука – збірка літературних казок для дітей	28
Практичне заняття № 13. Всеволод Нестайко – класик сучасної літератури для дітей та юнацтва.	29
Практичне заняття № 14. Сучасна українська література для дітей: жанрово-тематичне розмаїття	31
Практичне заняття № 15. Сучасна українська проза для дітей та юнацтва	33

Практичне заняття № 16. Творчість для дітей письменників рідного краю	35
Методичний коментар «Як правильно написати рецензію, відгук, есе?»	36

Літературознавчі статті, розвідки, огляди

Критичні матеріали до практичного заняття № 1

Гнідець У. Інакші/інші, чужі/свої діти. Нова література .	41
Качак Т. Література для дітей. Дитяча книга. Дитяче читання	53

Критичні матеріали до практичного заняття № 2.

Франко І. Байка про байку	60
Павленко М. Казки всіх країн єднайтеся!	66

Критичні матеріали до практичного заняття № 3

Маліновська Т. В. Поезія Т. Г. Шевченка у дитячому читанні	77
Лісовський А. Творчість Т. Шевченка і духовний світ учнів сучасної школи	81

Критичні матеріали до практичного заняття № 4

Бартіш С. «Молода Україна» Олени Пчілки: до питання про еволюцію концепту «дитинство»	85
Новаківська Л. «Молода Україна» Олени Пчілки та її погляди на проблеми дитячого читання	96
Тарасинська І., Нечепоренко Л. Леся Українка і діти	107

Критичні матеріали до практичного заняття № 6

Будугай О. Оповідання Людмили Дніпрової Чайки «У школі»: аксіологічний та поетикальний аспекти	116
--	-----

Критичні матеріали до практичного заняття № 7

Заверталюк Н. Екзистенційна проблематика оповідань В. Винниченка для дітей і про дітей	122
Резніченко Н. Винниченко: в духовних глибинах дитячих світів	132

Качак Т. Дискурс дитинства у творах Василя Стефаника: рецептивно-естетичний аспект	138
Критичні матеріали до практичного заняття № 10 Філь Г., Зимульдінова А., Кутняк І. Технологія використання творів-мініатюр Василя Сухомлинського на уроках читання в початкових класах	148
Критичні матеріали до практичного заняття № 11 Ленська С. Образ дітей війни у творах Гр. Тютюнника, В. Близнеця, М. Вінграновського	153
Критичні матеріали до практичного заняття № 12 Круль Л. Поетика літературних казок Валерія Шевчука	164
Критичні матеріали до практичного заняття № 13 Резніченко Н. Казковий світ Всеволода Нестайка (на прикладі трилогії про сонячних зайчиків).	175
Критичні матеріали до практичних занять № 14 - 15 Качак Т. Сучасна українська проза для дітей: жанровий аспект Хороб М. Художні маркери дитинства у сучасній українській літературі (на матеріалі «Миколчиних історій» М. Павленко) Вздульська В. Критерії для аналізу дитячої книжки за Б. Кіфер	183 192 202
Критичні матеріали до практичного заняття №16 Качак Т. Література для дітей на Прикарпатті.	207

Завдання для підсумкового контролю

Тематика контрольних робіт для студентів заочної форми навчання	221
Перелік питань для підсумкового контролю (екзамену).	224
Список художніх текстів для читання з української літератури для дітей.	230

ВСТУП

У процесі вивчення дисципліни «Дитяча література» майбутні педагоги ознайомлюються із народнопоетичною творчістю та творами українських письменників для дітей починаючи від найдавніших часів і до сьогодні.

Навчально-методичний посібник з дисципліни «Дитяча література» допоможе студентам Педагогічного інституту спеціальностей «Дошкільна освіта» та «Початкова освіта» підготуватись до семінарських, практичних занять, правильно спланувати та виконати завдання, передбачені навчальною програмою на самостійне опрацювання.

Навчально-методичне видання складається з кількох частин. У першій подано методичні рекомендації до практичних занять. Окрім планів, завдань для самостійної роботи, списків літератури, кожне заняття супроводжене завданнями для літературної п'ятихвилинки. Остання є авторською ідеєю оновлення змісту практичних занять з «Дитячої літератури» і має на меті розширити кругозір студентів, познайомити їх із специфікою дитячої книжки, сучасної української видавничої продукції для дітей, творчістю українських письменників початку ХХІ століття, які адресують твори дитячій та юнацькій читацькій аудиторії.

Методичні коментарі «Як правильно аналізувати художні твори?» та «Як правильно написати рецензію, відгук, есе?» дають уявлення про рецензію, відгук, есе як жанри літературної критики, сприяють розвитку вмінь і навичок студентів аналізувати різноманітні за жанром і стилем художні твори, осмислювати їх, давати оцінку та міркувати з приводу прочитаного.

Друга частина – хрестоматійна, її складають літературознавчі статті, розвідки та огляди, опрацювання яких передбачено у процесі вивчення запропонованих тем з «Дитячої літератури».

Третя частина посібника містить тематику контрольних робіт для студентів заочної форми навчання, перелік питань для підсумкового контролю (екзамену) й список художніх текстів з української літератури для дітей для обов'язкового прочитання студентами.

*Методичні рекомендації
до практичних занять
з «Дитячої літератури»*

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Специфіка літератури для дітей.

Аналіз художнього твору в процесі вивчення дисципліни «Дитяча література»

1. Література для дітей та юнацтва: художні особливості, функції.
2. Роди і види літератури. Жанрова система.
3. Тема та ідея твору. Образ головного героя.
4. Мова художнього твору. Мова автора.

Для самостійного опрацювання

1. Виписати основні поняття з теорії літератури та укласти власний словничок термінів.
2. Теми рефератів: «Специфіка літератури, адресованої дітям», «Основні літературознавчі поняття», «Література для дітей у контексті сучасної літературної освіти».

Література

1. Галич О., Теорія літератури: Підручник / О. Галич, В. Назарець В., Є. Васильєв – К., 2001.
2. Гнідець У. С. Інакші/інші, чужі/свої діти. Нова література [Електронний ресурс] / У. С. Гнідець. – Режим доступу до статті: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/47>
3. Качак Т. Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти: збірник науково-методичних статей / Т. Б. Качак. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013 – 132 с.
4. Качак Т. Літературна освіта в Україні: промоція дитячої книги і читання / Тетяна Качак // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 4. – Рівне: Дятлик М., 2013. – С. 239-246.
5. Качак Т. Б. Методика аналізу художніх текстів у процесі вивчення курсу «Зарубіжна дитяча література»: проблеми і перспективи / Т.Б. Качак // Викладання зарубіжної літератури: Проблеми та досягнення. Султанівські читання: Збірник статей. / Відп. ред. В.Г. Матвіїшин. – Івано-Франківськ, 2010. – Випуск 1. – С. 48-57.
6. Краснова Л. До проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору / Л. Краснова. – Дрогобич, 1997.

7. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: [монографія] / Н. Х. Копистянська. – Львів: ПАІС, 2005. – 368 с.
8. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: посібник [для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. Крупа. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 432 с.
9. Лісовський А. Вивчення художнього твору в його літературно-естетичній цілісності / А. Лісовський // Українська мова і література в школі. – 2001. – № 5. – С. 20-23.
10. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах. / [авт.-укладач. Ю. Ковалів]. – К.: ВЦ «Академія», 2007.
11. Марко В. Аналіз художнього твору: навч. посіб. / В. П. Марко. – К.: Академвидав, 2013. – 280 с.
12. Мірошніченко Л. Ф., Мірошникова Н. О. Шляхи аналізу художнього тексту: класифікація, стисла характеристика (У шкільній практиці. У сучасному літературознавстві) / Л. Ф. Мірошніченко, Н.О. Мірошникова // Всесвітня література у середніх навчальних закладах України. – 2001. – № 5. – С. 15-17.
13. Літературознавчий словник-довідник / Р. Г. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. «Казка Старого Лева» Мар'яни Савки (Видавництво Старого Лева).
2. Книжки-розмальовки для дошкільнят.

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР

«Як правильно аналізувати художні твори?»

Пропонуємо прочитані тексти аналізувати комплексно і системно (за Г. Ключеком) на таких змістово-формальних рівнях:

- тематико-проблематичному (експліцитний та імпліцитний змістові пласти);
- образному;
- структурно-композиційному;

- жанрово-стильовому;
- мовно-нараційному.

Алгоритми аналізу художніх творів

Поетичний твір

1 крок. Читання тексту (може супроводжуватися прослуховуванням якісного аудіозапису тексту; написанням партитури).

2 крок. Визначення тематики поезії.

3 крок. Аналіз образу ліричного героя та інших образів.

4 крок. Розгляд структурної побудови вірша (метричних, строфічних особливостей).

5 крок. Визначення жанру поетичного твору.

6 крок. Окреслення стилістичних особливостей.

7 крок. Аналіз мови вірша (фоніки, художніх засобів, стилістичних фігур).

8 крок. Зіставлення (асоціювання):

а) творів такої ж тематики;

б) поетичних творів того ж автора;

в) елементів художньої структури поетичних творів;

г) творів також жанру.

9 крок. Емоційно-оцінна характеристика твору.

10 крок. Аналіз літературно-критичних рецепцій твору.

11 крок. Відзначення морально-етичного, естетичного, виховного впливу твору на читача.

12 крок. Узагальнення.

Прозовий твір

1 крок. Читання тексту (супроводжується використанням художньої зображувальної наочності: переглядом відео-, фото-, кінопродукції, яка стосується цього тексту).

2 крок. Визначення теми.

3 крок. Окреслення проблематичного кола тексту.

4 крок. Аналіз образу головного героя та інших образів.

5 крок. Пафос твору (емоційно-ціннісні орієнтації всього твору).

6 крок. Розгляд сюжетно-композиційної будови тексту (структура, система образів, система деталей).

7 крок. Визначення жанру.

8 крок. Окреслення стилістичних особливостей.

9 крок. Аналіз наративної природи тексту.

10 крок. Мовні особливості.

11 крок. Зіставлення (асоціювання)

а) творів такої ж тематики;

б) творів того ж автора;

в) елементів художньої структури подібних творів;

г) творів також жанру;

д) твору та його екранізації.

12 крок. Емоційно-оцінна характеристика твору.

13 крок. Аналіз літературно-критичних рецепцій твору.

14 крок. Відзначення морально-етичного, естетичного, виховного впливу твору на читача.

13 крок. Узагальнення.

Драматичний твір

1 крок. Читання тексту (може супроводжуватися інсценуванням його фрагментів чи переглядом відео-, фотоматеріалів).

2 крок. Визначення теми.

3 крок. Аналіз головних і другорядних дійових осіб.

4 крок. Розгляд схеми розгортання дії (зав'язки, розвитку дії, кульмінаційного моменту, розв'язки).

5 крок. Робота над ремарками

6 крок. Аналіз структурної побудови драми.

7 крок. Визначення жанру.

8 крок. Аналіз мовного пласту драми.

9 крок. Зіставлення (асоціювання)

А) п'єс такої ж тематики;

Б) п'єс того ж автора;

В) елементів художньої структури подібних творів;

Г) творів також жанру.

10 крок. Емоційно-оцінна характеристика твору.

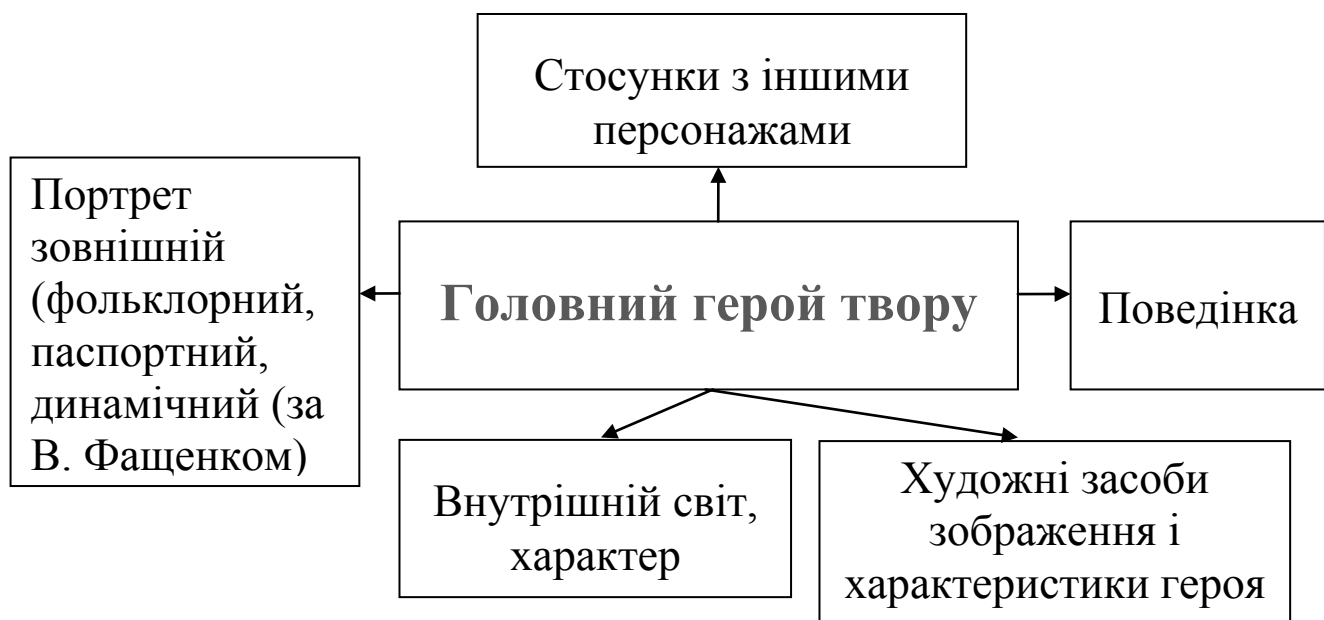
11 крок. Аналіз літературно-критичних реценцій твору.

12 крок. Відзначення морально-етичного, естетичного, виховного впливу твору на читача.

13 крок. Узагальнення.

Кожен з алгоритмів можна умовно поділити на три основні етапи реалізації, які пов'язані із сприйманням художнього твору; осмисленням художнього твору; виходом за його межі.

Схема аналізу головного героя твору

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Українські народні казки

1. Визначення жанру казки.
2. Іван Франко про казку. Аналіз статті «Байка про байку» — післямови до збірки «Коли ще звірі говорили».
3. Казки про тварин. Чарівні або фантастичні казки. Побутові казки.
4. Біблійні легенди (аналіз книги «Левада Пречистої»).
5. Легенди і перекази рідного краю.

Для самостійного опрацювання

1. Записати від бабусь та дідусів колискові пісні, легенди перекази та інші зразки дитячого фольклору і оформити книжечку «Фольклор моєї родини».
2. Підготувати повідомлення на тему: «Казка народна і казка літературна: спільні та відмінні риси».

Література

1. Байка про байку [Текст] // Дзвінок з минулого: вірші, оповідання, казки, байки, загадки, приповідки / упоряд., заг. ред., передм. та примітки В. Лучка. – К., 1991. – С. 179-186.
2. Бріцина О. Ю. Українська народна соціально-побутова казка: (Специфіка та функціонування) / О. Ю. Бріцина. – К.: Наукова думка, 1989.
3. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка / Л. Ф. Дунаєвська. – К., 1987.
4. Казки про тварин // Упор., вступн. стаття, прим. І.П. Березовського. – К., 1976.
5. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література / Л. М. Кіліченко. – К.: Вища школа, 1988. – 263 с.
6. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: [монографія] / Н. Х. Копистянська. – Львів: ПАІС, 2005. – 368 с.
7. Лотоцький А. Левада Пречистої. Легенди / А. Лотоцький. – Львів, 1993.
8. Павленко М. Казви всіх країн, єднайтеся! [Електронний ресурс] / Марина Павленко. – Режим доступу до статті:
<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/50>
9. Українські народні казки. – К.: Веселка, 1992.
10. Українська дитяча література: Хрестоматія. – К.: Вища школа, 2002.

Літературна п'ятихвилинка

«Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. Сучасні видання збірок українських казок (огляд-презентація).

2. Фольклорні твори у виданнях для дошкільнят.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Автобіографізм у творчості Тараса Григоровича Шевченка

1. Біографія Т. Г. Шевченка – частина історії українського народу, високий приклад служіння йому на шляхах боротьби за державність та національне відродження.
2. Погляди Т. Г. Шевченка на освіту та виховання підростаючого покоління. «Буквар південно руський».
3. Автобіографізм та художні узагальнення у віршах «Мені тринадцятий минало...», «І виріс я на чужині...», «І золотої, і дорогої».
4. Художня довершеність пейзажних творів «Ой діброво, темний гаю», «Тече вода», «Зацвіла в долині червона калина», «Садок вишневий», уривків з поем «По діброві вітер віє», «Тополя», «Зоре моя вечірняя», «Дивлюсь, аж світає».
5. Розкриття теми украденого дитинства у вірші «На Великдень, на соломі».
6. Трагічна доля матері і дитини – основний мотив всієї творчості письменника («Сон», «На панщині...», «Катерина», «Наймичка»).
7. Образ Т. Г. Шевченка в художній літературі для дітей («У бур'янах» С. Васильченка, «Маленьким про великого Тараса», «Тарасові шляхи» О.Іваненко – на вибір).

Для самостійного опрацювання

1. Підготувати колективний мультимедійний інформаційний проект «Твори Тараса Шевченка у дитячому читанні»
2. Теми рефератів: «Трагізм і висока сутність матері у поемі Т. Шевченка «Наймичка»», «Пейзажна лірика Т. Шевченка», «Образ України у творчості Т. Шевченка», «Творчість Т. Г. Шевченка – дивовижний феномен української культури», «Соціально-політичні погляди Т. Г. Шевченка у громадянській ліриці», «Роль Т. Г. Шевченка у розвитку малярського мистецтва ХІХ ст.».

Література

1. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – К.: Мистецтво, 1994.
2. Кирилюк Е.Т. Шевченко. Життя і творчість / Е. Т. Кирилюк. – К.: Дніпро, 1979.
3. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література / Л. М. Кіліченко. – К.: Вища школа, 1988. – 263 с.
4. Мовчун А. І. Рідне слово. Українська дитяча література. Книга перша / А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – К.: Арій, 2007. – С. 156-173.
5. Неділько Г.Я. Тарас Шевченко. Життя і творчість. / Г. Я. Неділько – К.: Рад. школа, 1988.
6. Тарас Шевченко. Біографія. – К.: Наукова думка, 1984.
7. Чуб Д. Живий Шевченко / Д. Чуб. – К.: Веселка, 1994.
8. Шевченківський словник. – К., 1978. – т. 1.
9. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1985.
10. Шевченко Т. Мені тринадцятий минало. Вибрані поезії для молодшого та середнього шкільного віку / Тарас Шевченко. – К.: Веселка, 1994.
11. Яцюк В. Шевченко – художник у прижиттєвій критиці / В. Яцюк // Слово і час. –1995. – № 3. – С.25-31.

Літературна п'ятихвилинка

«Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. «Іван Андрусак про Дмитра Туптала, Григорія Квітку-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Ніла Хасевича, Олексу Довбуша» (видавництво «Грані-Т», серія «Життя видатних дітей»).
2. Сучасні періодичні видання для дошкільнят та молодших школярів.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Дитяча тематика у творчості Олени Пчілки та Лесі Українки.

Творчість Олени Пчілки

1. Талановита дитяча письменниця.
2. Оригінальні твори для дітей молодшого шкільного віку: вірші, байки, оповідання.

3. Тематична різноманітність віршів («Весняні квіти», «Зайчатко і хлоп'ятко», «До діточок», «Зимовий вечір» тощо).
4. Цикл оповідань про життя видатних людей («Малий музикант Моцарт», «Рафаелеві янголята»).
5. Змалювання героїв оповідань та казок («Сосонка», «Хлопчик та ведмідь», «Журавель та чапля», «Казочка про дідову рукавичку», «Куликове болото»).
6. Фольклорні записи Олени Пчілки.

Творчість Лесі Українки для дітей

1. Чарівність, мелодійність «Колискової» («Місяць яснаєнький») Лесі Українки.
2. Цикл віршів для дітей «В дитячому крузі».
3. Прозові казки Лесі Українки «Біда навчить», «Лелія».
4. Загальна характеристика творів «Давня казка», «Казка про Оха-чудотвора».

Для самостійного опрацювання

1. Підготувати оригінальні повідомлення на теми: «Біографія Олени Пчілки», «Цікаві факти із біографії Лесі Українки».
2. Написати відгук на книгу Олени Пчілки для дітей «Давня хатка»

Література

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації / В. Агеєва. – К., 1999.
2. Антологія української літератури для дітей. – К.: Веселка, 1994.
3. Бартіш С. «Молода Україна» Олени Пчілки: до питання про еволюцію концепту «дитинство» / С. Бартіш // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 3. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – С. 44-51
4. Дрофань Я. Світло добра і любові / Я. Дрофань // Українська мова і література в школі. – 1989. – № 7.
5. Зборовська Н. Моя Леся Українка / Есей / Н. Зборовська. – Тернопіль: Джура, 2002. – 228 с.
6. Леся Українка. Зібрання у 12-ти томах / Леся Українка. – К., 1975-1979.

7. Мовчун А. І., Рідне слово. Українська дитяча література. Книга перша. / А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна – К.: Арії, 2007. – С. 474-494, С. 506-521.
8. Новаківська Л. В. «Молода Україна» Олени Пчілки та її погляди на проблеми дитячого читання / Л. В. Новаківська // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст./ Відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XX: Лінгвістика і літературознавство. – С. 266-274.
9. Одарченко П. Коли народилася Олена Пчілка / П. Одарченко // Літературна Україна. – 1992. – 16 липня.
10. Олена Пчілка // Тридцять українських поетес: Антологія. – К.: Рад. письменник, 1986.
11. Олена Пчілка. Годі, діточки, вам спать! / Олена Пчілка. – К., 1991.
12. Олена Пчілка. Твори. – К., 1988.
13. Тарасинська І.З., Нечепоренко Л.В. (Черкаси). Леся Українка і діти / І. З. Тарасинська, Л. В. Нечипоренко // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. / Відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XXI: С. 166-173.
14. Українська дитяча література: Хрестоматія. – К.: Вища школа, 2002. – С. 162-172, С. 194-206.

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

- Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками
1. «Олесь Ільченко про Леонардо да Вінчі, Карла Ліннея, Жюльє Верна, Джона Рокфеллера, Лесю Українку, Вінстона Черчилля». – К.: Грані-Т, 2009.
 2. Книжки із серії видавництва «Грані-Т» «Історії в малюнках для найменших»: Олесь Ільченко «Мандрівка Дощинки» та «Як автомобілі дорогу будували».

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Творчість Олександра Олеся

1. Життя і творчий шлях Олександра Олеся.
2. «Абетка» для сина.

3. Живий струмінь ліризму, фонічна інструментовка, чарівна милозвучність – прикметні риси поезії для дітей («Ялинка», «Все навколо зеленіє», «Над колискою», «Веснянка», «Коліскова», «Сон» та ін.).
4. Оригінальність казкових сюжетів («Грицеві курчата», «Водяничок», «Мисливець Хрін та його пси»).
5. Своєрідність інтерпретації фольклорних мотивів у казці – п'єсі «Солом'яний бичок».

Для самостійного опрацювання

1. Підготувати і презентувати групові інформаційні мультимедійні проекти на тему «Життя і творчість Олександра Олеся».
2. Написати реферат на тему: «Концепція символізму у поезіях Олександра Олеся», «Фольклорна основа казок Олександра Олеся», «Творча реалізація поета у дитячій літературі».

Література

1. Жулинський М. Олександр Олесь / М. Жулинський // В кн.: Із забуття в безсмертя. – К., 1990.
2. Мовчун А. І. Рідне слово. Українська дитяча література. Книга перша / А.І.Мовчун, З. Д. Варавкіна. – К.: Арій, 2007. – С. 561-579.
3. Суровцева Н. Думки та спогади про Олеся / Н. Суровцева // Слово і час. – 1990. – № 7.
4. Олександр Олесь. Все навколо зеленіє: Вірші, поеми, казки / Олександр Олесь. – К.: Веселка, 1990.
5. Українська дитяча література: Хрестоматія. – К.: Вища школа, 2002.
6. Олександр Олесь. Біографічна довідка [Електронний ресурс]. – режим доступу до статті: [http://www.chl.kiev.ua/95/Writer 1/01esbd.html](http://www.chl.kiev.ua/95/Writer%201/01esbd.html)

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. Ірен Роздобудько «Коли одживають ляльки» (видавництво «Грані-Т»).
2. Сучасні українські комікси для дітей дошкільного віку.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Письменники-педагоги для дітей Творчість Дніпрової Чайки

1. Життєвий і творчий шлях письменниці.
2. Сприйняття пейзажної лірики як ознак пір року у віршах Дніпрової Чайки («Зима», «Весна», «Любо нам весною», «Сховалося сонце за сиву хмару», «Хай хмари по небі ходять», «Під самого Купала»).
3. Ідеї добра, милосердя, любові і гарячого співчуття до дитячих турбот і страждань у творах Дніпрової Чайки.
4. «Казка про Сонце та його сина», «Дівчинка-чайка», «Морське серце». Пізнавальний характер казок «Краплі-мандрівниці», «Буряк».
5. Драматичні твори Дніпрової Чайки «Проводи Сніговика – Снігуровича», «Пан Коцький», «Коза-Дереза» та ін.

Творчість Марійки Підгірянки

1. Життєвий і творчий шлях письменниці.
2. Аналіз збірки «Учись маленький!»
3. Драматичні твори М. Підгірянки (п'єса «В чужому пір'ю»).
4. Загадки для дітей.

Для самостійного опрацювання

1. Знайти інформацію про умови формування літературних смаків та уподобань Дніпрової Чайки. Проаналізувати образну інтерпретацію реальних подій у творах письменниці.
2. Дослідити співпрацю Дніпрової Чайки з композитором М. Лисенком (дитячі опери «Коза Дереза», «Зима й весна», «Пан Коцький»).
3. Теми рефератів (на вибір студента): «Типологічне зіставлення літературної спадщини Дніпрової Чайки з творчістю Олени Пчілки (спільне і відмінне)», «Соціокультурна реалізація жінки у художній спадщині Дніпрової Чайки», «Марійка Підгірянка – поетеса, педагог, громадський діяч», «Дитяча поезія Марійки

Підгірянки в контексті літературно-мистецьких процесів Західної України», «Художній світ Марійки Підгірянки».

Література

1. Барщук В. І. Дніпрова Чайка і усна народна творчість / В. І. Барщук // Дніпрова Чайка і розвиток української культури: Тези міжвуз.наук.конф. – Херсон, 1991. – С. 84-85.
2. Будугай О. Оповідання Людмили Дніпрової Чайки «У школі»: аксіологічний та поетикальний аспекти / Ольга Будугай // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення укр. діаспори): Літературно-науковий збірник. Випуск 8. – К. – Херсон: Просвіта, 2012. – С. 119-126.
3. Дніпрова Чайка. Казка про сонце та його сина // Срібна книга казок: Укр. літ. казки. – К., 1992. – С. 245-251.
4. Дніпрова Чайка: Літ.-критич. нарис / Уп. Б.Й. Чайковський // Веселка: Антологія укр. літ. для дітей: В 3-х т. – К., 1984. – Т. 1. – С. 396-398.
5. Дніпрова Чайка «Проводи Сніговика-Снігуровича». – К.: Веселка, 1993.
6. Дніпрова Чайка [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.librarv.kherson.ua/young/tavrica/chajka/Dniprova%20Chajka.htm>.
7. Гусєва Є.О. Морально-естетичне виховання школярів у процесі вивчення творчості Дніпрової Чайки / Є. О. Гусєва // Дніпрова Чайка і розвиток української культури: Тези міжвуз. наук. конф. – Херсон, 1991. – С. 107-108.
8. Левицький В. «Ой, не нам, та не нам, в кайданах ходити» / В. Левицький / Про Марійку Підгірянку // Галичина. – 1996. – 3 квітня.
9. Лучук В. Поетеса з карпатського Підгір'я / Марійка Підгірянку / В. Лучук // В кн.: Поезія. – 1971. – Вип., 4. – К.: Рад. письменник, 1971.
10. Марійка Підгірянку. Учись маленький! / Марійка Підгірянку. – К.: Веселка, 1994.
11. Мовчун А. І. Рідне слово. Українська дитяча література. Книга друга / А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – К.: Арій, 2007. – С. 127-135.
12. Ожоган Л. Краса служіння людям / Л. Ожоган // Початкова школа. – 1996. – № 8. – С. 25-26.
13. Пінчук В. Дніпрова Чайка. Життя і творчість / В. Пінчук. – К., 1984.
14. Пінчук В. Твори для дітей / В. Г. Пінчук // Пінчук В.Г. Дніпрова Чайка: Життя і творчість. – К.: Вища школа, 1984. – С. 91-97.
15. Полєк В. Народна вчителька і поетеса / до 110-річчя з дня народження Марійки Підгірянку / Володимир Полєк // Педагог Прикарпаття. – 1991. – 22 березня.

16. Українська дитяча література: Хрестоматія. – К.: Вища школа, 2002.

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. Іван Малкович «Ліза та її сни» (видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»)
2. «Оксана Луцевська про Христофора Колумба, Джона Ньюбері, Чарльза Дарвіна, Дніпрову Чайку, Перл Сайденстрікер Бак» (видавництво «Грані-Т»)
3. Книжки-ігри для дошкільнят.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Образ дитини у творчості українських письменників 20-30-х років ХХ століття

1. Психологізм дитячих образів у творчості В. Винниченка. Характеристика оповідань «Кумедія з Костем», «Федько-халамидник».
2. Художнє зображення дитинства у новелах Василя Стефаника («Діточа пригода», «Мамин синок», «Кленові листки», «Пістунка», «Шкільник», «Катруся», «Моє слово»).
3. Дитячі характери у психологічних етюдах «Доц», «Дома», «Волошки», «Петруня», оповіданнях «Роман», «Увечері», «Свекор», «Басурмен», «Мужицький ангел», «Кам'яне царство» Степана Васильченка.

Для самостійного опрацювання

1. Проаналізувати статтю Заверталюк Н. І. «Екзистенційна проблематика оповідань В. Винниченка для дітей і про дітей»
2. Теми рефератів: « Образ дитини у автобіографічній повісті В. Стефаника «Моє слово», «Проза С. Васильченка для дітей і про дітей: проблематика, сюжети, образи», «Змалювання сирітського дитинства у оповіданні «Приблуда» С. Васильченка».

Література

1. Винниченко В.К. Намисто: Оповідання / Володимир Винниченко – К.: Веселка, 1989. – 380 с.
2. Гнідан О.Д. Володимир Винниченко: Життя. Діяльність. Творчість: Навчальний посібник для студентів-філологів / О. Д. Гнідан, О.С. Дем'янівська – К.: Четверта хвиля, 1996. – 256 с.
3. Гриценко Т. Грані таланту Володимира Винниченка / Т. Гриценко // Дивослово. – 1994. – №9. – С. 35-38.
4. Заверталюк Н. І. Екзистенційна проблематика оповідань В. Винниченка для дітей і про дітей / Н. І. Заверталюк // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст./ Відп. Ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XX: Лінгвістика і літературознавство. – С. 413-420.
5. Качак Т. Дискурс дитинства у творах Василя Стефаника: рецептивно-естетичний аспект / Тетяна Качак // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. 2012. Вип. 34-35. – С. 61-68
6. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література / Л. М. Кіліченко. – К.: Вища школа, 1988. – 263 с.
7. Малець Л. Світ дитячої душі у творчості Володимира Винниченка (за матер. зб. «Намисто») / Л. Малець // Ур. мова та літ-ра. – 1997. – №4. – С. 1-2.
8. Мороз Л. Загадки Володимира Винниченка / Л. Мороз // Слово і час. – 1993. – № 5. – С. 40-46.
9. Орес О. Мала проза великого майстра: за оповіданнями В. Винниченка / О. Орес // Рідна школа. – 2001. – №4. – С. 33-36.
10. Резніченко Н. А. Володимир Винниченко: в духовних глибинах / Н.А. Резніченко // Літературознавчі студії. – 2012. – Вип. 32. – С. 212-225.
11. Скобелева-Салогуб Н. Володимир Винниченко: про дітей і для дітей / Н. Скобелева-Салогуб // Слово і час. – 1999. – №7. – С. 60-67.
12. Степанчук М. Інтерпретація Стефаникових образків / Михайло Степанчук // «Покутська трійця» в загальноукраїнському літературному процесі кінця ХІХ-поч. ХХ століття: Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 154-174.
13. Українська дитяча література. Хрестоматія: У 2 ч.: Навч.посібник /Упоряд: І. А. Луценко, А. М. Подолинний, Б. Й. Чайковський. – К.: Вища школа, 1992.
14. Українська дитяча література: Хрестоматія /Упоряд. Л. П. Козачок. – К.: Вища школа, 2002. – С.100-107.
15. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах. – 2000. – №1 (журнал присв. творчості В. Винниченка).

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. «Степан Процюк про Василя Стефаника, Карла-Густава Юнга, Володимира Винниченка, Архипа Тесленка, Ніку Турбіну» (видавництво «Грані-Т», серія «Життя видатних дітей»).
2. Розвиваючі книжки для дітей дошкільного віку.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Творчість Майка Йогансена у дитячому читанні

1. Майк Йогансен – один із найкращих поетів 20-30-х років ХХ століття, вчений, педагог, інтелігент нової формації.
2. Тонкий знавець природи, майстер художнього слова у царині дитячої літератури.
3. Спостереження письменника над природою, над звичками звірів і птахів в оповіданнях «Кіт-чудило», «Собака, що лазив на дерево», «Як мурашки наїлися цукру», «Собака і вогонь», «Як окунь сам упіймався», «Краби», «Вовки і верблюжа та».

Для самостійного опрацювання

1. Підготувати відгук на один із творів для дітей Майка Йогансена.
2. Тема рефератів: «Художні особливості творів для дітей Майка Йогансена».

Література

1. Айзеншток І. Спогади про Майка Йогансена / І. Айзеншток // Вітчизна. – 1990. – №6 – С. 161-169.
2. Крижанівський С. Майк Йогансен // Письменники Радянської України: 20-30-ті роки. – К., 1989. С. 119-138.
4. Майк Йогансен // Славутич Яр. Розстріляна муза. – К., 1992.
5. Майк Йогансен у спогадах сучасників // Березіль. – 1996. – № 1-2.
6. Майк Йогансен // Історія української літератури ХХ ст. – К., 1993.
7. Мельників Р. Людина з химерним ім'ям / Р. Мельників // Йогансен

- Майк. Вибрані твори. – К., 2001. – С. 5-28.
8. Михайло (Майк) Йогансен: [Біогр. довідка] // Веселка: Антол. укр. літ. для дітей. В 3 т. Т.3: Твори рад. періоду. – К., 1985. – С. 140-141.
9. Мовчун А. І. Рідне слово. Українська дитяча література. Хрестоматія. Книга друга / А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – К.: Арій, 2007. – С.40-54.

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. Галина Пагутяк «Втеча звірів або Новий бестіарій» (видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»).
2. Сучасні українські книжки-пазли для дітей дошкільного віку.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Творчість Михайла Стельмаха

1. Поезії та казки, написані письменником спеціально для дітей (короткий огляд).
2. Образна мова, емоційність віршів «Сонце стукає в віконце», «Гусак», «Розлилися води», «Дощ», «Весна-Весняночка», «Чайка».
3. Висока поетична майстерність в описі картин рідної природи; характеристика віршів про працю і моральну поведінку («Коло млина», «Грядочка сестрички», «Бобер», «Дятел», «Хрін»).
4. Казки для дітей, їх тематика, жанрові особливості.
5. Поетичність казок, вдале використання традицій усної народної творчості («В їжаковім вітряку», «Бурячок і їжачок», «Заячий секрет», «Лісова казка»).

Для самостійного опрацювання

1. Теми рефератів: «Образно-емоційна складова поетичних творів М. Стельмаха», «Морально-виховна основа у віршах про працю М. Стельмаха», «Творчість Михайла Стельмаха в контексті української дитячої літератури».

1. Бабишкін С. Михайло Стельмах. / С. Бабишкін. – К. 1961.
2. Бурляй Ю. Михайло Стельмах/ Ю. Бурляй. – К. 1962.
3. Килимник О. Світ правди і краси (М. Стельмах)/ О. Килимник // Килимник О. З вершини літ. – К., 1988.
4. Кравченко І. Мелодії прози (Про характерні риси прози С Стельмаха) / І. Кравченко // Дніпро. – 1973. – № 8.
5. Мовчун А. І. Рідне слово. Українська дитяча література. Книга друга. / А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – К.: Арій, 2007. – С. 203-209.
6. Панченко В. Про повість Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять» / В. Панченко //Українська мова і література в школі. – 1993. – № 9.
7. Стельмах Михайло. Вірші для дітей // <http://www.demvanova.netfirms.com/childstore/ukrrhymes/stelmah.htm>.

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

- Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками
1. Олександр Дерманський. «Король Буків, або Таємниця Смарагдової книги» (видавництво «Теза»).
 2. Сучасні текстильні книжки для дошкільнят.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10

Творчість Василя Сухомлинського

1. Різноманітність тематики оповідань В. Сухомлинського.
2. Природа – колиска дитячої думка, школа мислення.
3. Формування у дітей моральності, доброти через сприйняття навколишнього світу («Райдуга в бурульці», «Гаряча квітка», «Квітка сонця», «Як дзвенять сніжинки», «Безродний дятел», «Куди мурашки поспішали», «Їжачок», «Зайчик і горобина»).
4. Оповідання про стосунки людини і природи.
5. Зародження у дитячій душі великих почуттів любові до Батьківщини, поваги до батьків, до людей похилого віку, милосердя до немічних і нещасних («Конвалія», «Бабусині руки», «Образливе слово», «Мед в кишені», «Який слід повинна залишити людина на землі», «Пшеничний колосок»).

6. Казки для дітей («Флейта і вітер», «Камінь», «Дуб під вікном» та ін.

Для самостійного опрацювання

1. Підготувати мультимедійну презентацію на тему: «В. Сухомлинський – відомий педагог, громадський діяч».
2. Теми рефератів: «Казковий світ В. Сухомлинського», «Становлення дитячої особистості у художніх творах В. Сухомлинського».

Література

1. Антоненко М. Я. Славетний український педагог – гуманіст: В. О. Сухомлинський, М. Я. Антоненко // Педагогіка і психологія. – 2003. – №2. – С 36-44.
2. Гришина Р. Щастя бути людиною: Урок-знайомство з літературною спадщиною В. Сухомлинського. 10 клас / Р. Гришина // Укр. мова й література в школах, гімназіях. – 2003. – № 5. – С. 1-15.
3. Заволока С. Піднімав дитячі очі до зірок / С. Заволока // Молодь України. – 1988.
4. Казки школи під голубим небом // Початкова школа. – 1993. – № 10.
5. Корнєєв В. Світ природи – невичерпне джерело знань/ В. Корнєєв // Рідна школа. – 2003. – № 9.
6. Мовчун А. І. Рідне слово. Українська дитяча література. Книга друга / А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – К.: Арій, 2007. – С. 387-397.
7. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5-ти томах / Василь Сухомлинський. – К., 1976, 1979.
8. Українська дитяча література: Хрестоматія. – К.: Вища школа, 2002.
9. Філь Г. Технологія використання творів-мініатюр В. Сухомлинського на уроках читання в початкових класах / Галина Філь, Алла Зимульдінова, Іван Кутняк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Науковий збірник. Вип. 40. – Умань, 2012. – С. 63-69.

Літературна п'ятихвилинка

«Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. Всеволод Нестайко. «Пригоди в Лісовій школі».
2. Книжки-абетки для дошкільнят

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 11

Психолого-реалістична проза і казки Григора Тютюнника

1. Життєвий і творчий шлях Г. Тютюнника.
2. Повісті «Климко», «Вогник далеко в степу»: випробування дитини війною. Ідеал письменника – добра людина. Автобіографізм центрального образу трилогії.
3. Оповідання «Сито, сито», «Обнова», «Смерть кавалера», «Перед грозою», «Дивак».
4. Тяжіння автора до традиційної манери у розкритті дитячого світу. Твори для найменших («Лісова сторожка», «Бушля», «Ласочка», «Нічний злодій»).
5. Казки «Громовик», «Степова казка».
6. Поетична розповідь, невелике коло персонажів, стислість, влучність їх характеристики, гумор – особливості цих оповідань.

Для самостійного опрацювання

1. Підготувати реферат (за вибором): «Степова казка» Григора Тютюнника – втілення письменницького світосприйняття», «Дитинство обпалене війною у творчості Г. Тютюнника», «Типологічне зіставлення дитячих текстів Г. Тютюнника з творами інших авторів».
2. Написати есе про творчість письменника.

Література

1. Вітренко Р. Третьюокласники обговорюють «Степову казку» Григора Тютюнника / Р. Вітренко // Початкова школа. – 1987. – № 11.
2. Ленська С. В. Образ дітей війни у творах Гр. Тютюнника, В. Близнеця, М. Вінграновського // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. / Відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XX. – С. 373-381.
3. Мовчун А. І. Рідне слово. Українська дитяча література. Книга друга / А. І. Мовчун, З. Д. Варавкіна. – К.: Арій, 2007. – С. 294-308.
4. Мороз Л. Нарис життя і творчості Гр. Тютюнника / Л. Мороз. – К. 1993.
5. Семенчик І. Григір Тютюнник / І. Семенчик. – К., 1971.
6. Тютюнник Г. Вибрані твори / Григір Тютюнник. – К.: Дніпро, 1981.

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. Юрій Винничук. Історія одного поросятка (видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»)
2. Сучасна українська поезія для дошкільнят.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12

«Панна квітів» Валерія Шевчука – збірка літературних казок для дітей

1. Життєвий шлях і початок творчої діяльності Валерія Шевчука.
2. Формування найкращих моральних якостей у дітей засобом художнього слова збірки «Панна квітів».
3. Світ добра і зла у казковій інтерпретаціях письменника.
4. Історичні, фольклорні та фантастичні оповідання.

Для самостійного опрацювання

1. Порівняти літературні казки Валерія Шевчука та твори про пори року інших українських і зарубіжних письменників.
2. Підготувати інформаційний мультимедійний проект «Українські письменники-шістдесятники для дітей».

Література

1. Кравченко А. Валерій Шевчук / А. Кравченко // Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн. / За ред. В. Г. Дончика. – К. – Кн. 2. – 1995.
2. Круль Л. Поетика літературних казок Валерія Шевчука / Лариса Круль // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Мовознавство. Літературознавство. – № 910. Частина II. – Харків, 2010. – С. 246-251.
3. Навчально-методичні матеріали до уроків вивчення творчості Валерія Шевчука // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 6-9.

4. Українська дитяча література. Хрестоматія: У 2 ч.: Навч. посібник / Упоряд: І.А.Луценко, А.М.Подолінний, Б.Й.Чайковський. – К.: Вища школа, 1992.
5. Українська дитяча література: Хрестоматія / Упоряд. П.В.Вовк, В.С.Савенко. – К.: Вища школа, 1976.
6. Українська дитяча література: Хрестоматія / Упоряд. Л. П. Козачок. – К.: Вища школа, 2002.
7. Українська література ХХ сторіччя: Навчальний посібник для вчителів та учнів 10-11 класів середніх шкіл. – К.: Укр. письменник, 1993.
8. Ушневич С. Традиції та новаторство в образній парадигмі казок валерія Шевчука / С. Ушневич // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 2. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – С. 34-38.
9. Шевчук В. Панна квітів / Валерій Шевчук. – К.: Веселка, 1990. – 183 с.

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. Володимир Рутківський «Потерчата».
2. Сучасні видання українських народних казок для дошкільнят. Особливості дитячої книжки.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 13

Всеволод Нестайко – класик сучасної літератури для дітей та юнацтва

1. Біографія дитячого письменника.
2. Трилогія «Тореадори із Васюківки»: новаторство у творенні дитячих образів.
3. Жанрова специфіка пригодницької прози Всеволода Нестайка («Пригоди Робінзона Кукурузо»), трилогія «В країні Сонячних зайчиків».
4. «Пригоди в лісовій школі» – класика літератури для молодших школярів.

5. Жанр детективу у творчості письменника («Таємничий голос за спиною»).

Для самостійного опрацювання

1. Підготувати мультимедійну презентацію: «Всеволод Нестайко – класик української літератури для дітей».
2. Теми рефератів: «Особливості пригодницької прози Всеволода Нестайка», «Новаторство у літературі для дітей В. Нестайка».

Література

1. Бойцун І. Є. Дзеркало як код ініціального обряду в текстовій площині казки: [на прикл. укр. літ. казок В. Нестайка, Я. Стельмаха] / Бойцун І. Є. // Актуальні проблеми слав'янської філології. – 2009. – Вип. 20. – С. 308-315.
2. Всеволод Нестайко. Відповідальність літератури для найменших // Література. Діти. Час, 1982: зб. літ.-критич. ст. про дит. л-ру. Вип. 7. – К., 1982. – С. 60-66, або Режим доступу до статті: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/34>
3. Костецький А. Г. Сонячна країна добра / А. Костецький // Початкова школа. – 2000. – № 2. – С. 58-60.
4. Кручик І. Пригоди та книжки Всеволода Нестайка / І. Кручик // Укр. тиждень. – 2008. – № 41. – С. 48-52.
5. Резніченко Н. Казковий світ Всеволода Нестайка (на прик. трилогії про сонячних зайчиків) // Літ.-знавчі студії. – 2012. – Вип. 35. – С. 544-549.
6. Ткачук Г. В Країні Сонячних Зайчиків: (робота з дит. кн. В. Нестайка у 3 кл.) / Г. В. Ткачук // Початкова школа. – 2010. – № 3. – С. 18-21.
7. Ярмиш Ю. Жанр найсміливіших мрій: [про повість «В країні Сонячних Зайчиків»] / Ю. Ярмиш // Дніпро. – 1963. – № 12. – С. 138.

Літературна п'ятихвилинка

«Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. Г. Ткачук «Вечірні крамниці вулиці Волоської».

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 14

Сучасна українська література для дітей: жанрово-тематичне розмаїття

1. Загальний огляд розвитку літератури для дітей на сучасному етапі.
2. «Казки Старого Лева» Мар'яни Савки.
3. Пригодницько-фантастичні твори Сергія Гридіна, Галини Малик, Лесі Вороніної, Галини Пагутяк.
4. Поетична творчість для дітей Івана Малковича, Івана Андрусяка, Мар'яни Савки, Романа Скиби, Галини Кирпи та інших.

Для самостійного опрацювання

1. Теми рефератів: «Основні тенденції розвитку сучасної української поезії для дітей», «Особливості тематичного та жанрового розвитку сучасної української прози для дітей та підлітків».
2. Зробити (письмово) огляд сучасних періодичних видань для дітей та розробити їх рейтинг.

Література

1. Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1-3. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011-2012.
2. Бойцун І. Жанрова специфіка пригодницького детективу «Таємниця козацького скарбу» Андрія Кокотюхи / Ірина Бойцун // Детская литература в культурном пространстве современности: образы, проблемы, жанры: Мат-лы междунар. науч.-теорет. конф. – Караганда: Центр гуманитарных исследований «Тезис», 2011. – С. 18-23.
3. Гнідець У. С. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики [Електронний ресурс] / У.С. Гнідець. – Режим доступу до статті:
<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/46>

4. Качак Т. Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти: збірник науково-методичних статей / Т. Б. Качак. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013. – 132 с.
5. Качак Т. Б. Про комп'ютерний Вірус, мандри і дитинство... (рецензія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/72>
6. Качак Т. Б. Сучасна українська проза для дітей: жанровий аспект // Детская литература в культурном пространстве современности: образы, проблемы, жанры: Мат-лы междунар. науч.-теорет. конф. – Караганда: Центр гуманитарных исследований «Тезис», 2011. – 124 с. – С. 33-38.
7. «Краща література юним читачам» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статей: <http://www.chl.kiev.ua/key/>
8. Марина Павленко. «Дитяча література – не сюсюкання» [Електронний ресурс] / Павленко М. – Режим доступу до статті: <http://vsiknygy.net.ua/interview/575>
9. Мацевко- Бекерська Л. Концепт читання як умова організації наративу в дитячій літературі / Лідія мацевко-Бекерська // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст./ Відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XX: Лінгвістика і літературознавство. – С. 298-307.
10. Хороб М. Художні маркери дитинства в сучасній українській літературі (на матеріалі «Миколчиних історій» Марини Павленко) / Марта Хороб // Література. Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 4. – Рівне: Дятлик М., 2013. – С. 185-191.

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками Книжки із серії «Круть-верть» (видавництво «Ранок»).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 15

Сучасна українська проза для дітей та підлітків

1. Історична проза для молодших школярів та підлітків Володимира Рутківського (трилогія «Джури козака Швайки», повість «Сторожова застава»).
2. Реалістичні повісті про дітей та підлітків (проблеми дружби, стосунків з ровесниками та батьками; становлення юної особистості): «Не такий» Сергія Гридїна, «Мій друг Юрко Циркуль» Валентина Бердта, «Найкращі друзі» та «Друзі за листуванням» Оксани Луцшевської, «Як я руйнувала імперію» Зірки Мензатюк.
3. Пригодницька проза Марини Павленко. Тетралогія про Русалоньку із 7-В.
4. Прозові твори на тему соціального сирітства дітей та трудової еміграції батьків. Збірник оповідань «Мама по скайпу», повість Оксани Луцшевської «Інший дім», щоденник з уяви «Школярка з передмістя» Оксани Думанської.

Для самостійного опрацювання

1. Підготувати 4 анотації до сучасних дитячих книжок.
2. Опрацювати критерії для аналізу дитячої крижки за Б. Кіфер.
3. Теми рефератів: «Історична проза для дітей: особливості сюжетної та композиційної побудови, образна система»; «Ірен Роздобудько як авторка казок про дитинство видатних людей»; «Іван Малкович і народна казка на сучасний лад».

Література

1. Барабока. Простір української дитячої книги « [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статей:
<http://www.barabooka.com.ua/category/books/>
2. Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1-3. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011-2012.

3. Качак Тетяна. Дискурс дитинства у творах Василя Стефаника: рецептивно-естетичний аспект // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. 2012. Вип. 34-35. – С. 61-68.
4. Качак Т. Б. Інтерпретаційні аспекти художніх текстів для дітей // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літ. для дітей та юнацтва. Вип. 3. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2011. – С. 14-19.
5. Качак Т. Б. Історико-художня проза Володимира Рутківського — феномен у сучасній українській літературі для дітей та юнацтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/103>
6. Качак Т. Б. Комунікація дитини і світу в художньо-біографічній прозі для дітей (На матеріалі книги «Ірен Роздобудько про Блеза Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур, Чарлі Чапліна») / Тетяна Качак // Акутальні проблеми слов'янської філології: лінгвістика і літературознавство: міжвузівський збірник наукових статей; [гол.ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ: БДПУ, 2012. – Вип. XXVI. Ч. I. – С. 193-201.
7. Качак Т. Ключові питання теоретичного осмислення літератури для підлітків через призму читацької рецепції / Тетяна Качак // Формування мовної особистості молодшого школяра. Інформаційний бюлетень кафедри філології та методики початкової освіти: Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: ПП «ТУР-ІНТЕЛЕКТ», 2012. – С. 242-253.
8. Качак Т. Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти: збірник науково-методичних статей / Т. Б. Качак. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013 – 132 с.
9. Качак Т. Б. Поетика текстів для дітей Оксани Думанської / Т. Б. Качак // Формування мовної особистості молодшого школяра. Інформаційний бюлетень кафедри філології та методики початкової освіти: Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. – С. 144-149.
10. Качак Т. Тема втраченого дитинства у сучасній прозі для дітей та юнацтва (на матеріалі автобіографічної прози В. Рутківського) / Т. Качак // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. 2013 – 2014. – Вип. 40-41. – С. 113-119.
11. «Краща література юним читачам» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статей: <http://www.chl.kiev.ua/key/>
12. Овдійчук Л. Морфологія стилю Галини Малик (на прикладі фантастичних повістей «Злочинці з паралельного світу», «Злочинці з паралельного світу – 2» та повісті-сюр «Абра&Кадабра») / Л. Овдійчук // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 4. – Рівне: Дятлик М., 2013. – С. 124-130.

13. Січкара О. Жанрово-стильові різновиди сучасної української літератури для дітей і про дітей / О.Січкара // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 4. – Рівне: Дятлик М., 2013. – С. 149-158.

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. Серія «Життя видатних дітей» видавництва Грані-Т: пізнавальність та художність біографічних текстів.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 16

Творчість для дітей письменників рідного краю

1. Художні особливості творів для дітей Віри Багірової.
2. «Зелена Борода» – зб. поетичних творів для дітей С. Пушика.
3. Казки, упорядковані С. Пушиком («Казки Підгір'я». «Золота вежа», «Срібні воли»).
4. «Марічка і Костик», «Залюблені в сонце», «Аргонавти» – трилогія Степана Процюка: актуальність проблематики й образів головних героїв.
5. Загальний огляд книг прикарпатських письменників, написаних для дітей.

Для самостійного опрацювання

1. Теми рефератів: «Письменники Прикарпаття – дітям», «С. Пушик і дитяча література», «Розвиток дитячої літератури на Прикарпатті»
2. Підготувати біографічну довідку про одного з письменників Прикарпаття, що пише для дітей. Проаналізувати збірки.

Література

1. Багірова Віра. Ялинка /В. Багірова. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004.
2. Багірова Віра. Анелі /Віра Багірова. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005.
3. Багірова Віра. Вишиванка /Віра Багірова. – Івано-Франківськ, 2009.

4. Качак Т. Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти: збірник науково-методичних статей / Т. Б. Качак. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013. – 132 с.
5. Качак Т. Література для дітей Прикарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті:
<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/167>
6. Степан Процюк про Василя Стефаника, Карла-Густава Юнга, Володимира Винниченка, Архипа Тесленка, Ніку Турбіну / С. Процюк. – К.: Грані-Т, 2008. – 96 с.
7. Процюк С. Марічка і Костик. Аргонавти. Залюблені в сонце / С. Процюк. – К.: Грані-Т, 2008.
8. Пушик С. Зелена Борода. – Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 2004.
9. Яворове листя. Твори письменників Івано-Франківщини. Книга перша. – Поезії. Коломия: «Вік», 1996.
10. Ярош Я. Мурашечка Адель. – К., 1992.
11. Ярош Я. Снігурі. – Івано-Франківськ, 2010.

Літературна п'ятихвилинка «Сучасні українські книги для дітей»

Огляд, рецензування, написання відгуків, обговорення сучасних книг для дітей, написаних українськими письменниками

1. Галина Малик «Подорож Алі до країни Сяк-таків» (вид-во «Теза»).

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР

Як правильно написати рецензію, відгук, есе?

Людині властиво поділитися своїми враженнями і думками, викликаними прочитаною книжкою, переглянутим спектаклем, кінофільмом, телепередачею, картиною, скульптурою. Ці думки можна висловити у відгуку або рецензії.

Рецензія – публікація, в якій обговорюється та оцінюється літературний чи науковий твір, театральна вистава, фільм, виставка. Рецензія оприлюднюється у пресі, на радіо чи телебаченні.

Рецензія (нім. *rezension*, лат. *Recensio*, англ. *Review* – огляд, оцінка) – аналіз, розбір, деяка оцінка публікації, твору або продукту, жанр газетно-журнальної публіцистики та літературної критики.

Головне завдання рецензії – це звернення до найновіших, сучасних явищ літератури, про яких практично ще ніхто не писав, з приводу яких ще не склалося певної думки. Рецензентові потрібно розглянути аналізований твір в контексті сучасного життя і сучасного літературного процесу: оцінити його як нове явище. Така злободенність (у кращому розумінні цього слова) є неодмінною ознакою будь-якої рецензії.

Характерними рисами рецензії є невеликий об'єм і стислість.

Орієнтовний план рецензії на літературний твір

1. Бібліографічний опис твору (автор, назва в Києве, видавництво, рік випуску) і короткий (в одному-двох реченнях) переказ його змісту.

2. Безпосередній відгук на твір літератури (відгук-враження).

3. Критичний розбір або комплексний аналіз тексту:

- Сенс назви

- Аналіз його форми і змісту

- Особливості композиції

- Майстерність автора у зображенні героїв

- Індивідуальний стиль письменника

4. Аргументована оцінка твору та особисті міркування автора рецензії:

- Основна думка рецензії

- Актуальність тематики твору

У рецензії не обов'язкова присутність всіх перерахованих вище компонентів, головне, щоб рецензія була цікавою і грамотною.

Деякі поради

Докладний переказ знижує цінність рецензії: по-перше, нецікаво буде читати сам твір, по-друге, одним з критеріїв слабкою рецензії справедливо вважається підміна аналізу та інтерпретації тексту його переказом. Важливо оцінити стиль, своєрідність письменника в Києве, розібрати образи, художні прийоми, які він використовує у своєму творі, і обдумати, в чому полягає його індивідуальний, неповторний стиль, ніж цей автор відрізняється від інших. Рецензент розбирає, «як зроблений» текст.

Відгук – це текст, в якому дається оцінка прочитаного, почутого, побаченого, висловлюється ставлення до нього.

Відгук складається з двох частин: у першій частині висловлюється думка про те, сподобалось чи не сподобалось побачене, у другій — обґрунтовується висловлене. Щоб належно оцінити певний твір, по-перше, треба мати чітке уявлення про специфіку його видів і жанрів, а по-друге, бути добре обізнаним з роботами автора над цим твором.

Форми відгуку: лист, стаття в періодику, запис вражень у читацький щоденник, розповідь та ін

Орієнтовна схема відгуку на книжку

1. Зміст книжки.
2. Актуальність тематики твору.
3. Творчий задум автора.
4. Критична оцінка твору:
 - а) особливості композиції книжки;
 - б) сила впливу слова письменниці;
 - в) майстерність автора у зображенні характерів героїв;
 - г) мистецтво художника, ілюстратора книжки.
5. Основна думка відгуку.

Під час складання відгуку на твір мистецтва використовуйте такі словосполучення: твір цікавий тим...; дуже вразило...; особливо запам'ятався епізод (момент, місце); увагу привертає...; автор вдало (переконливо, яскраво, захоплююче): на жаль, шкода, герой...; у творі піднімається проблема...; порушується питання...; стверджується думка...; основна думка розкривається... та ін.

ПАМ'ЯТКА

«Як працювати над відгуком про твір мистецтва»

1. Вдуматися в завдання висловлювання.
2. Визначити адресата і мету спілкування.
3. Дібрати форму відгуку (лист, повідомлення, записи вражень у щоденник, стаття до періодичного видання та ін.).
4. Визначити стиль і тип мовлення.

5. Обґрунтувати свою думку про твір мистецтва. Добирати переконливі аргументи.
6. Дбати про мовленнєве оформлення відгуку. Вживати лише ті мовні засоби, які характерні для обраного стилю і жанру мовлення.
7. Дотримуватися вимог до мовлення та культури спілкування.

Есе, есей (фр. *essai* — спроба, начерк) — невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми; це жанр, який лежить на перетині художньої та публіцистичної (часом науково-популяризаторської) творчості.

Визначальними рисами есе, як правило, є незначний обсяг, конкретна тема, дана в підкреслено вільному, суб'єктивному її тлумаченні, вільна композиція, парадоксальна манера мислення. Як правило, есе виражає нове, суб'єктивне слово про щось.

Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію і лексику. Він здавна формувався у творах, в яких на перший план виступає особистість автора.

Як вести читацький щоденник?

Читацький щоденник студента передбачає систематичні записи критичних зауваг, міркувань з елементами аналізу, узагальнень щодо прочитаних у процесі вивчення дисципліни художніх творів, написаних українськими письменниками і адресованих дітям. Пропонується орієнтовна структура записів:

№	Прізвище, ім'я автора книги, назва твору чи книги (паспорт книги)	Зміст прочитаного, критичні та аналітичні міркування	Цитати

*Критичні матеріали
до практичних занять.
Літературознавчі статті,
розвідки, огляди*

Критичні матеріали до практичного заняття № 1

Уляна Гнідець

ІНАКШІ/ІНШІ, ЧУЖІ/СВОЇ ДІТИ. НОВА ЛІТЕРАТУРА

Література для дітей та юнацтва – це інтерконтекстуальне, соціальне, проблемно-виражене культурне явище міждисциплінарного характеру. Тому аналіз літератури для дітей та юнацтва (ЛДЮ) необхідно здійснювати з урахуванням соціально-культурного контексту її розвитку, якому велику увагу приділяють зарубіжні літературознавці і який, власне, упускають у своїх працях вітчизняні дослідники. Однак, досліджуючи ЛДЮ, обов'язково слід зважати на рівень свідомості потенційного реципієнта, на наявність чи відсутність у нього певного досвіду, на рівень його соціалізації в суспільстві, на рівень поінформованості у безперервному потоці образів і вражень, що відкрито пропонують, зокрема, і українські ЗМІ. Адже дитина-читач вступає в комунікацію з текстом передусім на рівні змісту і форми і шукає у ньому, відповідно, зрозумілі для себе речі. Вітчизняна наука, на жаль, дотримується переважно ілюзорного педагогічно-виховного способу інтерпретації дитячої літератури та обмежується відображенням історичного розвитку літератури, яка увійшла в коло дитячого читання [1], зокрема, через школу, але первинно не була створена для дітей. Таким чином випадають з поля зору актуальні проблеми і бажання самої цільової аудиторії. Це і спричинило, очевидно, занепад культури читання в Україні, книга перестала бути цікавою і зрозумілою новому підростаючому поколінню. І проблема не в тому, що комп'ютер витіснив книжку. Проблема в тому, що наше суспільство не зацікавило книжкою. А однією з вагомих причин такого занепаду є неприйняття донедавна педагогічними та академічними сферами українського суспільства нового покоління дітей, інакших [2] дітей, і, відповідно, нової [3] літератури, спеціально створеної для них.

Сучасні діти насправді значно прогресивніші, мобільніші, відкритіші, з виразнішим почуттям власної гідності і внутрішньої свободи, словом, емансиповані. Те, що вони інакші не робить їх

чужими для нас. А те, що, вони емансиповані і волею-неволею втягнуті у дорослий дискурс повсякденного життя через телевізор, радіо, газети, журнали і т.д., робить їх значно дорослішими вже з наймолодшого віку (чого дитина сама не завжди хоче), порівняно із тим поколінням, яке вважає себе дорослим і досвідченим, і думає, що все знає краще за дітей. Ось як розуміє це емансиповане дорослішання (дорослішання з однієї сторони раннє, зумовлене передчасним накопиченням «дорослої» інформації, а з іншої – пізнє, оскільки діти, володіючи інформацією про «нецікавий, сварливий, нещасливий» світ дорослих просто свідомо не хочуть дорослішати) провідний український вчений, літературознавець Борис Шалагінов: «Це досить пізнє дорослішання. Підліток не поспішає розставатися з дитинством. Йому комфортно в його дитячому світі. Він боїться потрапити у світ дорослих, який повністю чужий для нього, боїться багатьох проблем, необхідність розв'язання яких втягує його в якийсь штучний, протиприродний, відчужений стан. Цей стан ставить під загрозу ті сторони його існування, якими він дорожить найбільше за все: свободу (зокрема від будь-яких зобов'язань перед іншими), фантазування, природність і нескутість емоційних і фізичних відправлень, відкритість щодо іншої особи, жадобу дедалі нових засліплюючих вражень. Але серед сторін такого стану — і необов'язковість роздумів, необов'язковість самотійного прийняття рішень. Проте життя піддає підлітка суворим випробуванням, ламає його, перетворюючи на безгласний елемент ворожого йому суспільства. Відбувається процес важкого дорослішання, — часом у вигляді насильницької «конформізації», але часом — і пробудження самосвідомості. Тоді наприкінці твору герой замислюється над собою, починає несміливо аналізувати оточення. На цьому автор ставить три крапки...» [4]. Але попри те, що дорослий світ відлякує, діти хочуть жити разом з дорослими, потребують їх уваги, тепла, розуміння, незважаючи на надмір інформації, може й непотрібної, але й не поясненої, не обґрунтованої ніким. Чомусь суспільство не хоче цього помічати, і тим самим робить дітей нещасними, позбавленими власної думки та волі до всього. Це дезорієнтує сучасних дітей у суспільстві,

породжує зневіру у власному способі життя, розвиває радикальну невизначеність позиції щодо себе самих. Зверхне, часом зневажливе ставлення дорослих до інакших дітей викликає дисгармонію їхньої ідентичності. Боячись відступитись від власних уявлень про добре чи зле, дорослі перекривають шлях відкритості дитячим душам, стають на заваді їх власному досвідові пізнання, пошуку самості.

Ця ж проблема, відповідно, позначається і на сприйнятті літератури, яка пропонується нині юному читачеві. Небажання прийняти нове і невтомне насаджування старого відвертає потенційного сьогоднішнього читача від літератури взагалі. Цього вже не можна приховувати. Це стало глобальною проблемою на теренах України. У старому, яким би прекрасним чи якісним воно не було, на жаль, дитина не бачить ні себе, ні відображення власної ситуації. Натомість вона бачить незрозумілі пафосні, хоч і прекрасні, але не реальні, не її світи, далекі і чужі для неї. А у дитини інші проблеми. Значно складніші з психологічної точки зору. Дитина не розуміє, чому батьки розлучаються, чому батьки ніколи не мають часу на спілкування з нею. У школі дитина опиняється в постійному колі взаємопригнічення: нецікаві, переповнені важкими, часто незрозумілими текстами, підручники, занудні уроки, вчителі, які постійно виявляють невдоволення іншими дітьми; однокласники, які теж мають свої проблеми, але ховають їх у колективній злості, агресії. Ми зараз маємо суспільство, яке мало чим різниться у своїй глибинній суті від громади, описаної у «Володарі мух» Голдінга. Цю злість не можуть заспокоїти батьки, ні вчителі, ні друзі, дорослі часто не здатні її пояснити, вважають її безпідставною і лишаять дитину наодинці з нею. Тому ця злість виливається у ненависть до всього, що оточує дитину, в небажання ділитися проблемами з батьками і, відповідно, у втечу в кібернетичний світ комп'ютерних ігор, ігор, де можна когось «замочити», тт. позбутися віртуального ворога, розрядити свою негативну емоцію.

На фоні складних проблем сьогодення пропозиція зануритись у літературу звучить смішно. Відсутня, фактично, будь-яка мотивація, що є основною рушійною силою у процесі залучення дітей до

читання. Літературу, на жаль, здебільшого підібрано невідповідну до психологічного стану реального читача. Чи когось цікавить, що читають діти у провінційних містечках і селах України? Чи тим дітям цікаво читати те, що пропонують? Чи пропонують їм щонебудь взагалі, чи мають вони з чого читати? Якщо ж у більш розвинених містах і читають окремі твори чи хрестоматії, то чи проводилося об'єктивне опитування стосовно того, що дітей зацікавило, а що ні? Якщо так, то чи опитували лише «відмінників», боячись небажаних відповідей від більшості? Чи насправді зацікавлені у розвитку читаючого суспільства самі педагоги? Йдеться не про заслужених працівників, які представляють провідні школи, гімназії та ін. Йдеться, знову ж таки, про більшість. Та й чи читають вони взагалі? Чи готові вони ознайомитись з новинками заради інакшого читача? Літературна освіта не підтримується ні державою, ні батьками, ні самими вчителями-словесниками. То чого ж тоді хотіти від дітей? Очевидно, нездужає наша доросла генерація і заражає своєю хворобливою апатією своїх дітей. Інших причин, схоже, немає. І якби не те, то вони сприяли б зростанню читаючого суспільства, яке є передумовою для прогресу високорозвиненої цивілізації, і поборили свої усталені педагогічні способи просування книги, на сьогодні справді вже неприйнятні. Це давно зробили педагоги сусідніх (зокрема, Росії, Польщі, Словаччини та ін.) і дальніх країн (Європі та Америки). Не йдеться про те, що уроків з літератури не потрібно, чи їх потрібно скоротити. В жодному разі! Навпаки! Але важливо є те, наскільки вчителі самі є добрими спеціалістами (т.т. тими, хто, знаючи класику, постійно оновлює для себе інформацію і про нові надходження у літературі, і розуміє про яку книжку в тій чи іншій аудиторії вартує говорити, щоб взагалі привернути увагу до друкованого художнього слова). І це принесло неабиякі результати: діти читають, книжковий ринок процвітає, економіка зростає. Йдеться, очевидно, про те, що за кордоном у школі не вимагають прочитати програмні твори, хоча й пропонують, а головним чином працюють над тим, щоб заохотити дитину до читання через розмови про відповідну літературу. А полюбивши читання, дитина сама доросте і до класики, і до дорослої літератури.

А література, яку пропонують з педагогічної та виховної точок зору або з позиції виключно національної, постійно плаксивої та неуспішної, відштовхує, не надихає, не помагає, викликає внутрішній спротив. Дитина хоче радіти, хоче знати, що у неї є успішне майбутнє, є надія на самодостатність, а не на черговий провал у суспільній системі. А ще, якщо література відкрито повчає, – то не буде мати успіху серед дітей сьогодні. Дорослі роблять стільки помилок, настільки себе кругом погано поводять, що не становлять більше прикладу для дітей, їх спосіб життя не викликає довіри, не пробуджує бажання наслідувати, дуже часто навпаки: мало хто взагалі мріє бути, наприклад, вчителем. Письменниця Мір'ям Преслер окреслює нові книги через таку рису нової ідеології: «...У нових дитячих книгах діти не завжди є тими, хто робить помилки, хто мусить виправлятися і пристосовуватися до світу дорослих...» [5]. Про це ще в першій половині ХХ ст. говорили класики літератури для дітей та юнацтва Е. Кестнер та А. Ліндгрєн: «Діти здебільшого є жертвами зовнішніх обставин... У нових книгах представлені реальні дорослі, котрі роблять помилки, а тому повинні лояльно ставитися до світу дитини» [6].

Звичайно, є окремі випадки, коли і батьки, і педагоги справді переживають за становлення української дитини як повноцінної особистості, і тоді вони своїм «позаплановим» бажанням досягають неабияких успіхів і в літературній просвіті своїх вихованців, але, на жаль, це явище не відображає картину цілої України, яка дійсно потерпає від постійного духовного занепаду. Саме тому видається просто необхідним переформатувати або to update погляд вітчизняних дослідників ЛДЮ. Твори, які представляє нова епоха, відтворюють реальний стан проблем емансипованого суспільства, яке ми намагаємось-таки зрозуміти. І, можливо, зрозумівши ці зміни ми ще встигнемо врятувати наших, просто «інакших», не «інших», не «чужих», а «своїх» дітей. Час нам вже нарешті стати на захист індивідуальності, що поки розпадається, деформується, розчиняється в хаосі людських непорозумінь!

Сьогодні література для дітей та юнацтва – це соціальний і культурний проект актуального періоду в історії розвитку літератури взагалі. Ідеї наявного, справжнього, близького дітям соціуму, розуміння його, форми існування та співіснування у ньому різних поколінь закладаються дорослими письменниками безпосередньо в тексти для дітей та юнацтва. Такі тексти є носіями певної ідеологічної системи, завдяки якій суспільство, підтримуючи оновлені фігури і форми, намагається все ж закласти архетипні цінності у свідомість нової (інакшої) дитини і таким чином допомогти їй віднайти себе, своє місце у світі, самоідентифікуватись у сучасному антиавторитарному середовищі.

Тому сучасна ЛДЮ покликана не виховувати дітей, а звернути поміж іншим увагу дорослих на своїх, просто інакших наступників. Дорослі письменники стають посередниками в процесі соціалізації дитини, перебираючи на себе роль порадника, друга, а разом з тим і досвідченого психолога. Важливим психологічним моментом є вміння автора максимально наблизитися до рівня, можливостей та потреб дитини і водночас з цим передати свій зрілий життєвий досвід, який ґрунтується на реальних потребах суспільства. Адже визначальною особливістю дитячої літератури є те, що вона призначена для особливої аудиторії, яка здатна зрозуміти твір на своєму мовленнєвому рівні та на основі своєї життєвої обізнаності відповідно до віку. Пишучи для дітей, письменник ніби відтворює у своїх книгах дитину, яка продовжує жити в його пам'яті. Так, наприклад, Астрід Ліндгрєн говорить: «Чому я пишу для дітей? Всупереч моєму вікові, я відчуваю, що в моїх грудях б'ється серце семирічної дитини» [7]. Обізнаність автора зі світом дітей, його розуміння та співжиття у ньому мають неабияке значення для успішної творчості.

Сучасна література для дітей та юнацтва представлена і вербально, і аудіовізуально, звернена до різних вікових категорій, створена дорослими або навіть самими дітьми та молоддю. Отже, будь-який твір, написаний для дітей та юнацтва, належатиме в широкому сенсі до дитячої та юнацької літератури: «Дитяча література – це певна сукупність літературних творів, створених

(адаптованих) для дітей з цілком певною метою: звертатися до дитячої уяви, емоцій та почуттів, впливати на дитячі пізнавальні здібності, розвивати смаки та вподобання, розважати дитину» (Клаус Додерер)[8].

Очевидно, письменники, які створюють художню літературу для дітей та юнацтва, ставлять перед собою різні цілі, які, проте, можна об'єднати за наступними характерними рисами: вони намагаються розкрити індивідуальні особливості дітей відповідно до різних соціально-історичних умов. Йдеться не лише про те, щоб показувати позитивний приклад, а й про те, щоб виявити сутність повноцінного життя разом і пов'язань, які мають на нього безпосередній вплив. Досліджуючи творчість українського письменника Уласа Самчука, Луїза Оляндер зазначає, що лише діти «переживають саме ту мить, в якій вони є тепер, у цей момент, уважно спостерігаючи за всім, що їх оточує», тим часом як діди мандрують у спогадах про своє дитинство, а батьки – в думках про завтрашній день, дитина, душа якої відкрита світові, зосереджує увагу на тих рисах дійсності, повз які, нічого не помічаючи, проходять дорослі» [9]. Справжньою метою розкриття дитячих образів у художній літературі є зображення спонтанного, безпосереднього погляду дитини на довкілля, але поряд із цим показовими є також спроби розкодувати зовнішній світ як чужий з погляду власної матриці, внутрішньої прагматики.

Українське літературознавство, яке лише впродовж останніх років почало активно цікавитися ЛДЮ [10] та її особливостями, і то не в останню чергу завдяки активній позиції Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва, вже демонструє посилений інтерес і відповідний рівень аналітичного опрацювання цієї комплексної проблеми. Про це свідчать, зокрема, різні літературознавчі студії, які активізувались і почали нарешті розглядати літературу для дітей та юнацтва як обов'язковий предмет вивчення не лише з педагогічної, але й з філологічної, зокрема літературознавчої позиції. Вартує ще раз наголосити, що ЛДЮ як предмет дослідження розглядається тепер не лише крізь призму педагогічно-виховної функції (в цьому напрямі вже є

багатолітній досвід роботи у Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника, Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова, Національній академії педагогічних наук України та ін.), а й сприймається літературознавцями як самобутній феномен, що заслуговує на особливу увагу (в цьому напрямку варто звернути увагу на активну працю Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету, кафедри теорії літератури та компаративістики Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка, кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, кафедри зарубіжної літератури Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка, кафедри української літератури Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара та ін.). Те, що такі вітчизняні літературознавці як Борис Шалагінов, Віктор Костюченко, Ольга Ніколенко [11], Лілія Овдійчук та ін. фактично вже роками живуть ідеями покращення рівня спілкування з дітьми/юнацтвом через літературу, а Микола Жулинський, Людмила Грицик, Раїса Мовчан, Ольга Червінська, Ніла Зборовська, Лідія Мацевко-Бекерська, Вікторія Зарва, Валентина Біляцька, та ін. виявили неабияке зацікавлення у ній, знаменує безперечний прорив, або, навіть, початок Реформи як в сфері літературознавчої науки, так і в питаннях визнання ЛДЮ як самодостатнього літературного феномену. Це засвідчує, зокрема, їх активне просування цього питання на кафедрах та інститутах, які вони представляють, а також і безпосередня їх участь у семінарах та конференціях, організованих Центром дослідження літератури для дітей та юнацтва.

Спостерігаючи за розвитком розуміння поняття література для дітей та юнацтва та дитяча література в Україні та світі, виявляємо серйозні розбіжності у самій ідеології сприйняття цього літературного феномену. Тоді як для зарубіжного літературознавства основною характерною функцією ЛДЮ є комунікативна [12], а педагогічні настанови повинні назавжди

бути витіснені рівноправністю дітей та дорослих і налагодженням доброзичливого діалогу між ними, віднаходженням порозуміння в єдиному часовимірі, наші дослідники здебільшого дотримуються думки, що «органічне злиття мистецтва і педагогіки є основною характерною рисою дитячої літератури» [13]. Але з огляду на ті зміни, які відбуваються у суспільстві, на ті зміни, які відбуваються у свідомості сучасного читача, на ті зміни, які відбуваються, зокрема, у самому літературному процесі, який сьогодні виокремлює вже ЛДЮ як незалежний об'єкт досліджень, нашим завданням є привернути увагу науковців, а саме літературознавців, літературних критиків, мовознавців та ін., тобто тих, хто працює в ім'я розвитку доброї літературної освіти України, до творів, первинно створених для дитини-читача. Варто зважити при цьому також і на гостроту проблем, які підносить сучасна література для дітей та юнацтва, наприклад, зарубіжна: «Йдеться не лише про соціальне чи побутове насильство, яке загрожує дитині в сім'ї, в школі, на вулиці. Своєрідним символом сучасного західного світу став образ дитини, приреченої на невиліковну хворобу. Це інвалідність, аутизм. В якихось випадках письменники намагаються показати, як людина намагається, всупереч злій волі, викувати свій характер. Проте чимало авторів, користуючись цим нехитрим сюжетним прийомом, показують світ дорослого життя з погляду деформованої свідомості і навіть деформованої психіки. Тоді література змикається з психіатрією. Читання таких книжок вимагає від читача мужності, а подекуди і елементарного терпіння. А від дослідника — самоконтролю, що не давав би затягнути себе в нетрі психокопання. Адже сам матеріал, щедро відміряний автором («потоки свідомості», маячно-галюцінативні комплекси, сексуально-низові сигнали, провокативно-нецензурна лексика і т. д. і т. п.) ніби так і проситься: «Проаналізуй мене!» [14]. Отож, погоджуючись із Б. Шалагіновим, стверджуємо, що особливо сьогодні, на зламі комунікативної парадигми [15] в Україні, відчувається необхідність ґрунтовних фахових літературознавчих текстових досліджень літератури, написаної для зазначеної цільової аудиторії, хоч би для того, щоб створити необхідний

фільтр для тої літератури, яка, незалежно від свого художнього та естетичного рівня, заливає наш український книжковий ринок, і, відповідно, абсолютно неконтрольовано потрапляє (або не потрапляє) до читача.

Тексти (як зарубіжних, так і вітчизняних письменників), які з'являються в Україні впродовж останніх років, засвідчують світову тенденцію, яка намагається іти крок у крок із сучасною зростаючою молоддю, відстежувати її потреби і бажання, незважаючи на дуже часто закостенілі догми дидактично налаштованого педагогічного ракурсу української літературної освіти. З цього приводу висловила Д. Іваницька, львівський бібліотекознавець: «Стан дитячої літератури зараз є набагато кращий, ніж був колись, сучасні діти мають більше можливостей читати цікаву, дійсно дитячу літературу, і вітчизняну, і зарубіжну. Дитяча література перестала бути політично заангажованою, і це найбільше досягнення сучасного українського книговидання. В ній менше фальшу, надуманості, в дитячій літературі з'явилися нові українські автори, українською мовою перекладено багато відомих і улюблених дітьми книг російських та зарубіжних авторів» [16]. Серед вартих уваги українських дитячих авторів порекомендуємо Лесю Воронину, Галину Малик, Галину Пагутяк, Зірку Мензатюк, Сашка Дерманського, Оксану Думанську, Ніну Бічюю, Олександра Гавроша, Олеся Росича, Марину та Сергія Дяченків, Олеся Ільченка, Мар'яну Савку та ін. Серед зарубіжної літератури у хороших перекладах українською, – «Нескінченну історію» Міхаеля Енде, «Чорнильну трилогію» Корнелії Функе, серію Джоан Роулінг про Гарі Потера, твори Ренате Велш, Крістіне Нестлінгер, Кірстен Бойє, Туве Янсон, Юстейна Гордера, Пауля Маара, Гурама Петріашвілі, Барбари Космовської та ін.

Література та примітки

1. Існує стереотипне розуміння того, що «літературі для дорослих», як стверджує О. Папуша, «передбачено означати «справжня література», «література як така», тобто та сама «висока, класична», тому в понятті «література» збігаються нейтральні й відразу позитивні засновки,

- формує комплекс меншовартості всіх інших, зокрема й «дитячої літератури...» [Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу // Слово і час. – Київ: Науковий журнал інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та національної спілки письменників України, 2004, № 12. – С. 20-27, 20].
2. «Трактування «іншого» як «інакшого» пом'якшує напругу між «я» та «іншим», «інший» перестає уявлятися «чужим», починає усвідомлюватися не лише «іншим», а як «інше я» або «я іншого» – як «я». [Гаврилів Т. Форма і фігура. Ідентичність у художньому просторі. Монографія. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2009. – 480 с., С.17]
 3. «Те, що «я» вводить у коло, яке оточує його ідентичність, називаємо «своїна», а те, що виходить за коло його ідентичности, називаємо «іншина». Відповідно, «іншина» може бути як «чужиною», так і «інакшиною» – останню Йозеф Рот називав «новизною» [244, с. 453]] [Гаврилів Т. Форма і фігура. Ідентичність у художньому просторі. Монографія. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2009. – 480 с., С. 17].
 4. [Шалагінов Б. Б. Великий світ маленького дитинства. // «Всесвіт», 2008, №5-6. — С. 166-171]: Співавтор публікації у «Всесвіті» — Назарій Назаров (НаУКМА).
 5. [Mei-Chi Lin. Familienkonflikt in der Kinder- und Jugendliteratur. – Marburg, 2002. – 234 S., 4]
 6. [Doderer K. Klassische Kinder- und Jugendbücher // Literarische Jugendkultur. Kulturelle und gesellschaftliche Aspekte der Kinder- und Jugendliteratur in Deutschland. – Weinheim, Basel: Beltz, 1969. – S. 133-155, 248]
 7. [Doderer K. Die Suche nach den Klassikern oder der Zweifel an den ewigen Werten // Literarische Jugendkultur. Kulturelle und gesellschaftliche Aspekte der Kinder- und Jugendliteratur in Deutschland. – Weinheim, Basel: Beltz, 1970. – S. 133-155, 11]
 8. [Doderer K. Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur. Personen-, Länder- und Sachartikel zur Geschichte und Gegenwart der Kinder- und Jugendliteratur. – Weinheim, 1995, 172].
 9. [Оляндер Л. Поетика Уласа Самчука: дитинство у структурі його епічних творів // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія філологічна. – Випуск 28. – Львів, 2000. – С. 338-342, 342]
 10. Даний екскурс представляє «науку про літературу для дітей та юнацтва» і термін «дитяча література» вживатиметься в значенні

«література, написана дорослими письменниками спеціально для дітей/молоді».

11. Ольга Ніколенко – ініціатор нової і дещо осучасненої концепції літературної освіти в 11-річній школі в Україні. Автори концепції: д. філол. н., проф. Ніколенко О. М. (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), д. пед. н., проф. Мірошніченко Л. Ф. (Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова), д.філол.н., член-кор. НАН України Сулима М. М. (Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України), д. філол. н., проф. Наєнко М. К. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), д. філол. н., проф. Кавун Л. І. (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького), головний спеціаліст департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України Таранік-Ткачук К. В.
12. [Гнідець У. С. Моделювання літературної комунікації у літературі для дітей та юнацтва. // Мовні і концептуальні картини світу. – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – Вип. 26, Ч. 1. – С. 226-231].
13. [Овдійчук Л. Дитяча література. Модульний курс для студентів філологічних факультетів. Навч. посібник. Рівне, 2008. – 304 с., 9].
14. [Шалагінов Б. Б. Великий світ маленького дитинства. // «Всесвіт», 2008, №5-6. — С. 166-171]: Співавтор публікації у «Всесвіті» — Назарій Назаров (НаУКМА).
15. [Гнідець У. С. Зміна комунікативної парадигми в німецькій літературі для дітей та юнацтва (на прикладі збірки оповідань «Сірі та зелені поля» Урсули Вьольфель) // Іноземна філологія. Український науковий збірник. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007. – Вип. 118. – С. 32-41].
16. [Іваницька Д. Сучасна Україна в дзеркалі дитячої книги: Бібліотека: вчора, сьогодні, завтра // http://www.chl.kiev.ua/magazine/Svit_n17/09.htm]

Джерело: Гнідець У. С. Інакші/інші, чужі/свої діти. Нова література [Електронний ресурс] / У. С. Гнідець. – Режим доступу до статті: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/47>

Тетяна Качак
ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ,
ДИТЯЧА КНИГА, ДИТЯЧЕ ЧИТАННЯ

Література для дітей та юнацтва – специфічна галузь мистецтва слова. Визначення поняття «література для дітей та юнацтва» накладається на імплікацію терміну «дитяча література».

Термінологія – одна з основних теоретичних проблем дитячої літератури як науки, яку треба вирішувати. «Дитяча література» – термін, наділений суперечливими тлумаченнями. У сучасних словниках та довідниках літературознавчого характеру знаходимо два різні визначення. Ю. Ковалів у 1 томі «Літературознавчої енциклопедії» розрізняє «дитячу літературу» і «літературу для дітей» і подає таке трактування: «Дитяча література – усна і писемна словесність, творена дітьми. До неї належать безпосередньо пов'язані з грою різні жанри фольклору... Дитяча література має синкретичний характер, специфічну художню форму з тяжінням до ритмізованого мовлення, словотворчості, розкутого фантазування. Поняття «дитяча література» охоплює також перші спроби пера юних початківців (поезія, проза тощо), опубліковані в періодиці для дітей»[1, 285].

У «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» Людмила Сердюк подає інше тлумачення, вважаючи, що «дитяча література – художні, наукові, науково-популярні твори, які написані для дітей. Найчастіше в це поняття включаються також твори «дорослої» літератури, що назавжди ввійшли в коло дитячого читання» [2, 149]. Таке ж тлумачення знаходимо у «Літературознавчій енциклопедії» Ю. Коваліва під поняттям «література для дітей».

Проблему дефініції поняття «дитяча література» висвітлює у дисертаційній роботі та низці статей доктор педагогічних наук із Тернополя – Ольга Папуша. Дитяча література – це «певна сукупність літературних творів, написаних або прилаштованих для дітей із цілком певною метою: звертатися до дитячої уяви, емоцій

та почуттів, впливати на дитячі пізнавальні здібності, розвивати смаки та вподобання, розважати дитину». Зокрема літературознавець стверджує, що «у площині здорового глузду поняття «дитяча література» виникає на перетині трьох уявлень – про *дитячий твір* (як результат цілеспрямованої діяльності людини), *дитяче читання* (як взаємодію дитини з текстом твору – читання, слухання, перечитування, переказування, доповнення і т.д.) та *дитячу книгу* (як канонізовану форму, фізичний спосіб існування твору)» [3].

Вважаю, що поняття «дитяча література» має два значення: вузьке (це література, створена самими дітьми) і широке (література, написана письменниками для дітей різного віку).

Дитяча література як складова частина літератури має **іманентні особливості**: відповідає рівневі знань, життєвому досвіду, психологічному розвитку дитини, орієнтується на певне тематичне коло, жанрові характеристики та поліграфічне оформлення. У Гнідець, трактуючи поняття «література для дітей та юнацтва», підкреслює, що цю літературу ми «розглядаємо як самобутній, самодостатній літературний феномен, який є специфічним, очевидно, вже тому, що його комунікативний код заздалегідь імпліцитно та ідеологічно закладений у звороті «для» дітей / юнацтва»[4, 27].

Специфіка дитячої літератури зумовлена віковими особливостями читачів, адже кожен художній твір розрахований на певну категорію реципієнтів, адресований дітям певних вікових груп: молодшої та середньої дошкільної (3-7 років), старшої дошкільної та молодшої шкільної (7-11 років), середньої шкільної (7-11 до 14-15 років) та старшої шкільної групи (від 15 до 18 років). Зрозуміло, що поділ умовний, бо не завжди можна провести межу між віковими групами, що залежить від розвитку дитини, її природних здібностей, навиків, культури читання тощо. Часто твір презентовано для читачів молодшої та середньої чи середньої і старшої шкільних груп. Хоч ряд дослідників дитячої літератури виступають проти такого поділу. Наприклад, О. Папуша вважає, що «такі приписи, як «для дошкільників» чи

«для молодшого шкільного віку», є уніфікованими читацькими адресами, «табелями про ранги», за допомогою яких дорослі позбавляють зайвого клопоту розуміти індивідуальність (а отже – і дбати про особистість)» [3, 23].

Проте традиційно дитячі книги класифікують, орієнтуючись на вік читача. Так, як підсумовує Людмила Сердюк, «для молодшого та середнього дошкільного віку – казки, маленькі вірші, книжки-малюнки на теми з навколишньої дійсності; для старшого дошкільного та молодшого шкільного віку – ілюстровані казки про тварин, байки, вірші й оповідання класиків і сучасних письменників; для середнього та старшого шкільного віку – науково-художня, пригодницька й фантастична література, художні біографії».

Зважаючи на той факт, що дитяча література враховує вікові потреби і можливості маленьких читачів, вона тісно пов'язана із педагогікою. Але не можна бачити у ній тільки «педагогічне заняття», бо така позиція викривлює її суть, виводить за межі мистецтва, обмежує освітньо-виховне значення.

Підручник з дитячої літератури Д. М. Білецького та Ю. П. Ступака містить таку думку з приводу специфіки дитячої літератури: «...Дитяча література... є органічною частиною всієї художньої літератури і всіма своїми засобами здійснює спільну всій літературі мету – виховує молоде покоління... Отже, дитяча література – невіддільна від загального літературного процесу: вона формується на ґрунті загальної художньої літератури, тобто літератури для дорослих, на основі законів педагогіки й психології і здійснює єдність принципів мистецтва і педагогіки... Однак твори дитячої літератури мають і свої особливі ознаки, які відрізняють їх від літератури для дорослих... Найбільш характерними ознаками дитячої літератури слід вважати:

- а) наявність у творі предметного, конкретно-життєвого художнього образу;
- б) ліризм розповіді;
- в) динамічність розвитку сюжету;
- г) багатство, точність та емоціональність мов.

Останні названі три ознаки – ліризм розповіді, динамічність розвитку сюжету, емоціональність мови – властиві й для літератури, адресованої дорослому читачеві, але для дитячих творів ці риси особливо важливі. Художні твори, позбавлені цих характерних ознак, не можуть мати успіху у дітей».

Специфіка дитячої книги. Ще однією особливістю дитячої літератури є поєднання художнього тексту та ілюстрації. Яскрава обкладинка дитячої книжки не тільки захоплює увагу дитини, а й готує її до сприймання змісту, сприяє естетичному вихованню. Ілюстрації до тексту є необхідним елементом книжок для дошкільного та молодшого шкільного віку, оскільки саме вони допомагають дитині глибше пізнати смисл тексту, увійти у світ описуваних подій. Сучасні дитячі книжки ілюструються кращими художниками, але їх вклад у розвиток дитячої книжки залишається поза увагою дослідників.

Добре написана і проілюстрована дитяча книжка чи то українського, чи зарубіжного автора завдяки вербальному та візуальному наповненню не тільки розширює кругозір дитини, знайомить її з новими і цікавими подіями, явищами, а й допомагає сформуванню у дітей знання, уміння й навички літературознавчого, естетичного, етичного характеру, забезпечує засвоєння художніх цінностей і готує до самотійної зустрічі з мистецтвом слова, до самоосвіти і самовиховання.

Якісні книги для дітей сьогодні презентують видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Видавництво Старого Лева», «Грані-Т», «Теза», «Ранок», «Навчальна книга – Богдан», «Казка» та інші.

Видавничо-мистецька оцінка літератури для дітей передбачає аналіз «дитячої книжки як духовної субстанції, як матеріальної форми, як способу інтерпретації дитячого твору засобами сучасної графіки і видавничого дизайну, як об'єкта ринку» [5, 19].

Книга для дітей чи для дорослих – це процес «опредмеченої» думки, витвір не лише тільки інтелектуальної, а й матеріальної культури. Сучасна книга – це зібрання аркушів рукописних чи друкованих, які висловлюють або вміщують думку і слово одного чи багатьох авторів і об'єднаних в одне ціле. Створює книгу не

тільки автор твору (літературного, наукового і т.п.), а й видавець (ідейний і фактичний), не лише письменник, а й друкар. Повноцінну «дію» книги забезпечують також книготорговці, бібліотекарі. Розвиток інформаційних технологій вплинули на форму існування книги, а також в дечому змінили традиційну систему відношень між автором-видавцем-книгопродавцем-читачем.

Книга – це специфічний феномен культури. Вона не зводиться ні до комунікації, ні до конкретних результатів освоєння реальної дійсності. Це особливий погляд, особливе поле, існуюче в певному змісті соціуму. Книга – втілене слово. Вона виникає на основі синтезу інформації, коли хтось, напружуючи пам'ять, мислення, інтуїцію, зводить воєдино безліч смислів, синтезує якесь поле подій або поглядів і презентує свій образ явища, переконання і цінності. Вона реалізується, коли читач починає мислити, щоб витлумачити прочитане, поєднати вчитане в книзі зі своїм життєвим досвідом. Вона функціонує в процесі читання; стає живим учасником соціального життя, коли творчі задуми автора, зіштовхуючись, взаємно стимулюючи один одного, кристалізуються в книжному просторі, а також коли збуджені в умах читачів ідеї трансформуються у вчинки й суспільні зв'язки. Для читача будь-якого віку книга одночасно – і засіб (отримати знання, відомості, досвід тощо), і ціль («пристосувати» зміст книги до себе, до свого діяння), і дія (розуміння ідеї і змісту книги, книжного слова, яке викликає душевний порух, потяг, хвилювання, бажання, порив, пил, ентузіазм і т.п.).

Дія книги багатоаспектна і багатофункціональна. Вона виявляється конституюючим елементом соціокультурної системи, бо на основі прочитаного виникають ідеології, релігійні світогляди і загальні напрямки розумових пошуків того чи іншого історичного відрізка часу. На основі прочитаного дитиною формуються її уявлення про світ, моральні цінності, життєві принципи і погляди, а відтак – особистісні якості, культура тощо.

Функції дитячої літератури. Традиційними функціями дитячої літератури педагоги та керівники дитячого читання вважають виховну та освітню. Виховувати кращі моральні якості

дитини, сприяти формуванню цілісної, всесторонньо розвинутої особистості – мета дитячої книжки. «Для дитячої літератури взагалі притаманна дидактичність, педагогічна наснаженість — це й вирізняє її з-поміж інших текстів» [6].

Комунікативна функція, як вважає В. Кизилова, «привертає юного читача до книги, допомагає краще зрозуміти себе, навчає висловлювати свої думки та почуття» [7, 239]. Спілкування з книгою допомагає дитині подолати невпевненість в собі, відчувати себе комфортно. Чудовим прикладом реалізації цієї функції виступає книга у творі дитячого німецького письменника Міхаеля Енде «Нескінченна історія». Це твір про те, як читання і книга змінює головного героя Бастіана. Він тікає від однокласників, які над ним насміхаються, не повертається додому до батька, який після смерті матері фактично нічого навколо не помічає і не цікавиться справами сина. Бастіан ховається на шкільному горищі, щоб почитати книгу, а зрештою і сам уявою потрапляє у її світ – Світ Фантазії. Йому там комфортно, бо там – він герой. Багато читаючи, він і сам вигадує історії. Письменник звертає увагу читачів на те, що треба не боятися фантазувати, уявляти, творити власні світи, домислювати те, що читаєш і творити свою нескінченну історію. В оригіналі ця книга видана у двох кольорах – зеленому і червоному, де перший – це світ книги, уяви, фантазії, а другий – світ реальний, життєва історія Бастіана.

Іншою книгою, яка пропагує читання і культ книжки є трилогія Корнелії Функе: «Чорнильне серце», «Чорнильна кров» і «Чорнильна смерть», в якій йдеться про мистецтво читання, яке здатне творити чудеса. Батько Меггі – Чарівновустий та й сама маленька героїня роману «вміють вичитувати» з книг героїв. Ця книга вчить дітей шанобливо ставитися до книг, вміти «занурюватися у світ книги» і не відчувати страху, дискомфорту реального життя, натомість розвивати власну уяву, симпатизувати героям, переживати разом з ними.

Естетична функція літератури є не менш важливою, адже через читання дитячої літератури відбувається формування первинного уявлення про прекрасне, про мистецькі жанри та напрямки, відчуття

краси поетичного чи прозового твору. Зважаючи на те, що у своєму естетичному розвитку дитина проходить етапи ознайомлення, пізнання і творчості, роль дитячої літератури у цьому процесі очевидна. Науковці ж виокремлюють і риторичну функцію дитячої літератури. Дитина читаючи, стає співавтором письменника. Є багато прикладів, як враження від читання, отримані в дитинстві, ставали поштовхом до власної творчості. Названі функції посилює гедоністична (функція насолоди, задоволення). У художньому творі, який читає дитина мають бути наявні «складові», які б забезпечували досягнення евристичного ефекту. Без врахування цієї функції дитина з часом втратить інтерес до читання.

З функціональним аспектом літератури для дітей тісно пов'язане **дитяче читання**. Під цим поняттям розуміємо процес взаємодії дитини з текстом твору – читання, слухання, перечитування, переказування, доповнення і т.д. Читання – процес спілкування дитини з книгою.

Література

1. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Автор-укладач Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
3. Папуша О. Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу / Ольга Папуша // Слово і час. – 2004. – № 12. – С. 20-26.
4. Гнідець У. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики / Уляна Гнідець // Література. Діти. Час: Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – С. 25-35.
5. Огар Е. Сальєризм: «іносфера» дитячої критики / Емілія Ограр // «Книжник-ревью». – 2007. – № 5. – С. 18-20.
6. Шалагінов Б. Великий світ маленького дитинства / Борис Шалагінов, Назарій Назаров // Всесвіт. – 2008. – № 5-6. – С. 166-171.
7. Кизилова В. В. Дитяча література: стан, проблеми, перспективи / В.В. Кизилова // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст./ Відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XX: Лінгвістика і літературознавство. – С. 236-240.

Джерело: Качак Т. Б. Література для дітей, дитяча книга, дитяче читання / Т. Б. Качак // Качак Т. Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти: збірник науково-методичних статей / Т. Б. Качак. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013 – С. 5-15.

Критичні матеріали до практичного заняття № 2

Іван Франко БАЙКА ПРО БАЙКУ

Але ж се все байки! — в один голос закричали Діти, коли я скінчив оповідати їм оте все, що написано в тій книжці.

— Так, дітоньки, байки. А знаєте ви, що то байка?

— Знаємо, знаємо! То щось таке, що не є правда.

— Овва! А хто ж то сказав вам се?

— Ми самі так думаємо.

— Ну, то подумайте ліпше. Хіба ж се не правда, що вовк їсть барана, лис курей, сови пташок?

— Та се правда. Але ж ти оповідав нам, що лисичка копала поле і їла паляниці з медом, що вовк їхав на ослі в село, бажаючи бути вїтом, що крук ніс у дзюбі головню і розложив огонь, і всякі такі несенітниці. Се вже не може бути.

— А коли не може бути, то пощо ж ви слухали? — Пощо слухали?

— Бо цікаво.

— Що ж тут цікавого? Як може неправда бути цікава?

— Власне неправда найцікавіша! Се так смішно подумати, що вовк хоче стати вїтом, що лис сидить у бочці з фарбою, що кіт говорить побожні вірші...

— А якби я почав оповідати вам, що вовк літає в повітрі, лис плаває в воді, кіт живе в норі під землею, то як думаєте, се була би правда чи неправда?

— Авжеж, неправда.

— А було би цікаво?

— Зовсім ні.

— Значить, не кожда неправда цікава?

— Та так, не кожда.

— Ну подумайте ж тепер, котра неправда цікава?

Діти задумалися. Їх маленькі головки працювали, оченята блищали, але думки не клеїлися до купи.

— Візьміть для легшого зрозуміння два рисунки. Ось на одному нарисуюмо барана з шістьма ногами. Як гадаєте, правдивий се баран?

— Та ні.

— А смішний?

— Також ні.

— Так. Се баран-каліка, а вид каліцтва збуджує в нас жаль, а не сміх. А тепер гляньте на отсей рисунок: осел грає на фортеп'яні. Правда се?

— Та ні.

— А смішно?

— Навіть дуже смішно.

— Що ж тут таке смішне?

— Те, що осел узявся не до свого діла, робить щось таке, що можуть робити тільки люди.

— Чи всі люди?

— Навіть не всі люди. Ті, що вміють грати, можуть братися до сього, а ті, що не вміють...

— Таких, здається, якось називають?

— Еге, їх так і називають ослами.

— От і бачите! І ми дійшли до кореня! Значить, є осли й між людьми?

— Авжеж, є.

— Значить, коли я нарисую осла при фортеп'яні, то се не буде конче така цілковита неправда! Ну, а як думаєте, є межі людьми й інші звірячі натури: хижі вовки, хитрі лиси, добродушні слони, зрадливі круки, напасливі сови?

— Кажуть, що є й такі.

— От і бачите! Значить, говорячи про звірів, я не говорив цілковиту неправду. Певно, що дійсний кіт не говорив побожних віршів, але чи один же то облесний чоловік говорить такі слова, дибаючи на людську згубу! Дійсний осел не засяде грати на фортеп'яні, але кілька ж то двоногих ослів брязкає на фортеп'янах і інших струментах і загалом роблять такі роботи, котрих не вміють, до котрих би не повинні братися! Значить, дітоньки любі, не тим цікава байка, що говорить неправду, а тим, що під луспиною тої неправди криє звичайно велику правду. Говорячи ніби про звірів, вона одною бровою підморгує на людей, немов дає їм знати:

— Та чого ви, братчики, смієтеся? Адже се не про бідних баранів, вовків та ослів мова, а про вас самих з вашою глупотою, з вашим лінивством, з вашою захланністю, з усіми вашими звірячими примхами та забагами. Адже ж я навмисне даю їм ваші рухи, ваші думки, ваші слова, щоб ви якнайкраще зрозуміли — не їх, а себе самих!

— Ну, се, мабуть, не зовсім так, як ти кажеш, — мовив до мене один старшенький хлопчик. — Якби так було, то треба би оповідати байки самим старшим людям, нехай би з них пізнавали свої хиби. А у дітей таких хиб звичайно ще нема, то пощо їм того? А тим часом старшим людям байок не оповідають, і вони їх навіть не люблять слухати, тільки власне діти. Для дітей мусить у них бути цікаве щось інше.

Правда, як розумно говорив той хлопчик? Він думав і привик уже в'язати одну думку з другою.

— А як думаєте, любі мої, — мовив я на те, — чи маленьким дітям можна давати їсти твердий хліб, волову печеню, капусту?

— Ні. Вони би від того занедужали. Їм дають кашку на молоці.

— От і бачите! Гола, повна правда життя — то тяжка страва. Старші можуть заживати її, вона для них смачна і здорова. Але дітям не можна давати її так, як старшим, треба приготувлювати її в ріденькім стані, в образках, у байках. І вони так приймають її. А при тім ще одно. Вони люблять звірів, чують себе близькими до них, розмовляють з ними і розуміють їх: от тим-то й оповідання

про звірів їм такі цікаві, особливо, коли ті звірі в байці ще починають говорити, думати і поводитися, як люди. Колись, як іще всі люди були прості, невчені, з дитячим розумом, усі вони любувалися байками так, як тепер любуються діти.

— А я найліпше люблю байки через те, що мої мама оповідають їх так гарно, так рівно-рівно, такою добірною мовою, — мовила дівчинка-школярка.

— Так, дітоньки! Се велика правда. Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі річей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті.

— А кажуть, є такі пани, що хотіли би відібрати нам нашу мову, заборонити нам думати і говорити по-своєму. Чи то може бути правда?

— Правда, дітоньки. Є такі люди, що їх коле в очі те, що ми є на світі, раді би, щоб нас не було, і добирають усяких способів, аби скасувати нас. Але вони все пригадують мені ту синицю, що збиралася спалити море.

— О, о, о! То синиця збиралася палити море? А то за що? Як?

— Слухайте, дітоньки як то було!

II.

Була собі раз Синиця. Щось їй прийшло до голови, досить, що звила собі гніздо на самім березі моря на невеличкім корчику. Поки море було спокійне, все було гаразд. Синиця нанесла яєць і почала висиджувати їх. Аж нараз повіяв вітер, розігралося море, затопило корчик і з ним разом Синиччине гніздо. Сама Синиця ледве втекла жива, а її яєчка поплили з водою.

Ой-ой-ой, як розгнівалася Синиця! Сіла собі на скалі над морем та й як не почне сварити та лаяти море!

— Ти, погане та нікчемне море! Ти, безглузда темна сило! Ти, захланна безодне! Ти, нездале, непотрібне, нехарапутне море! Як ти сміло нарушити мою хату, забрати мої яйця! Та я тебе до суду

запізву, я тобі на весь світ стиду нароблю, я тобі не дам спокою ні вдень, ні вночі, поки мені не вернеш моєї страти!

А море все: хліп-хляп, хліп-хляп, хліп-хляп.

— Що, ти смієшся з мене, ти, нечесне, несумлінне, неблагородне море! — пищала Синиця. — Зараз мені ввіддай мої яйця, бо, їй-богу, помщуся на тобі!

А море, все: хліп-хляп, хліп-хляп, хліп-хляп. — Ти думаєш, що я не зумію помститися? Думаєш, що я така маленька, а ти таке велике, то я безсильна супроти тебе? А бачило ти, безглузде море, яка маленька іскра, а який великий ліс, а вона запалить його, і він згорить. Коли не віддаси мені зараз моїх яєць, то, їй-богу, я запалю тебе.

А море все: хліп-хляп, хліп-хляп, хліп-хляп.

Страшенно розлютилася Синиця і поклялася не спочити, поки не запалить море. Вона полетіла до Хробачка-Світлячка і мовить йому:

— Слухай, Світляче, ти маєш огонь на животі. Ходи зо мною, допоможи мені запалити море.

— Не можу, Синичко, — мовив Світляк. — Мій огонь світить уночі, але не гріє і не палить. Іди до Блудного Огника, може, він тобі що допоможе.

Полетіла Синиця над болото, сіла собі на вільховім корчі та й чекає, поки наблизиться до неї Блудний Огник. А там їх понад болотом кільканадцять ходило та все, мов п'яні, писали мисліте понад болотом. Нарешті один надлетів близько Синиці.

— Гей, Огнику-братику! — кричить до нього Синиця. — Задержися хвилечку, маю тобі щось сказати.

— Не можу задержатися, не маю коли, — відповів Блудний Огник. — Але говори, що маєш говорити, я тут буду нипати коло корча, то все почую.

Розповіла йому Синичка своє горе і просить:

— Ходи, допоможи мені спалити те погане море!

— Не можу, Синичко, — відповів Огник. — Я ось тут на болоті роджуся і тут мушу гинути, а ще до того не смію ані одної хвилечки спочити, так що навіть свічки від мене не засвітиш. Але

чому ж би тобі не вдатися до Крука? Він До таких річей майстер. Адже я чув, що він увесь сов'ячий народ у печері спалив. Підиди до нього.

Полетіла Синиця до Крука, оповіла йому свою історію і просить допомогти в її горі і запалити море.

— Не можу, Синичко, — відповів Крук, поважно похитавши головою. — Той огонь, що від нього згоріли сови, то простий людський огонь, що я вкрав он там на пасовиську. Але такий огонь моря не спалить, він сам гасне в воді. Щоби спалити море, на те треба би іншого огню, а де його роздобути, я й не знаю. От знаєш що, іди до Бузька. Кажуть, що він уміє своїм дзюбом чудесний огонь викресати. Може, сей придасться тобі на що.

Подякувала Синиця Крукові за добру раду і полетіла шукати Бузька. Розповіла йому, що й як, і просила потрудитися та викресати для неї дзюбом огню, чей би від нього занялося море.

— Не можу, Синичко, зробити сього, — відповів Бузько, задумавшись і ставши на одній нозі. — То колись наші діди-прадіди вміли, кажуть, дзюбами огонь кресати, а ми вже не вміємо тої штуки. Та й ледве чи сей огонь придався би тобі на що. Мені здається, що, щоб запалити море, на те треба огню з самого неба. Полети-но ти до Орла. Він щодень літає під саме сонце і знайомий у небесних сторонах, може, він тобі що допоможе.

Поклонилася Синичка Бузькові та й полетіла до Орла. Летить, а все собі думає: «Чекай ти, погане, недобре море! Я тобі покажу, що може проста, покривджена Синиця! Вже я не я буду, коли ти не відпокутуєш тяжко за своє злодійство!»

Прилетіла до Орла, розповіла йому свою кривду та й просить, кланяючися йому в ноги:

— Та вже ви, нівроку вам, ваше величество, не погордуйте бідною покривдженою Синицею, роздобудьте мені небесного огню, щоб я спалила те нікчемне море і помстилася на нім за свою тяженьку кривду.

Але Орел, вислухавши її мову, як не затріпоче крилами, як не закричить, аж Синиця забула, чи жива вона, чи ні.

— Ах ти, дрантива Синице! А хто ж тобі казав класти гніздо на морському березі? Хто тобі казав задиратися з морем! То через твою дурноту я маю для тебе красти з неба огонь? Зараз мені забирайся! Звий собі гніздо он там у терні на могилі, нанеси яєць і висиджуй їх, розумієш? То твоє собаче право, а до моря тобі зась!

Одержавши таку резолюцію, Синиця зараз успокоїлася, а за кілька неділь уже справді мала нове гніздо і нові яйця, сим разом не на морським березі, але в терні на могилі.

Джерело: Байка про байку [Текст] // Дзвінок з минулого: вірші, оповідання, казки, байки, загадки, приповідки / упоряд., заг. ред., передм. та примітки В. Лучка. – К., 1991. – С. 179-186.

Марина Павленко
КАЗКИ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

Скорочено

Слова французького письменника-льотчика Антуана де Сент-Екзюпері, автора «Маленького принца», про те, що всі ми родом «з дитинства, як із країни», відомі, напевне, кожному. Але в плані нашої розмови хотілось би трішечки уточнити: ...з дитинства і — казки. А втім, чи не є ці поняття синонімічними? Бо чи можливо дитинство без казки назвати справді дитинством? І чи можлива поза дитинством казка? Жоден комп'ютер не замінить затишних сімейних вечорів, що на них гостює її величність Казка, щедро обдаровуючи кожного, зокрема й дорослих, ні з чим не зрівняними відчуттями — радості, мрії, домівки, зрештою — Батьківщини.

Хоч у чомусь казки — це ще й найперші няньки. Вистрибуючи з бабусиної скриньки барвистим клубочком, визируючи з дідусевої торбини хитруватим крайцем «від зайчика», мружачись на тарілці товстобокими маминими пиріжками-колобками чи ховаючись із татусем у темних чагарях якоїсь місцини, казки непомітно оточують нас, навіюють нам найпростіші уявлення про

добро і зло, наставляють на щось гарне, застерігають від негідного вчинку, оберігають від нещастя і небезпек...

А в чомусь казки — найперша для дитини енциклопедія, з якої та дізнається, що видимим горизонтом світ аж ніяк не закінчується, бо є він також і «за сімома горами, за дев'ятьма морями». І що сповнено його загадками й таємницями, звичайними й незвичайними істотами, які прагнуть жити й перемагати, а проте перемоги в ньому дістаються лише тим, хто сповідує добро і справедливість.

Йдеться про казки не лише рідні, українські, які животворно розгортають перед нами завісу нашої сивої-пресивої минувшини та яскраво малюють саме наш національний характер, а й про творіння багатьох інших народів — сусідніх і далеких, схожих і цілковито віддалених. З давніх-давен перемандрували вони з чумацькими та купецькими возами, переносилися устами паломників, знаходили безліч інших доріг та стежинок, аби завітати й до нашої гостинної землі, до наших часів та сердець.

Зрештою, хай би якими несхожими були казки різних народів, спільного між ними все одно більше. Адже казка — всюди казка, тобто один із найпоширеніших жанрів усної (бо ж віками передавалась із уст в уста і лиш якихось дві-три сотні літ тому почала записуватись) народно-оповідної творчості. Казка — від слова казати. Творило-казало її безліч людей, і кожен оповідач був трохи ще й автором, до чужого додавав щось своє, але жоден і гадки не мав увічнити під готовим твором власне ім'я. Так і дійшли до нас казки не як авторські, а як народні.

Зрозуміло, що слово «народний» вживаємо тут, певна річ, у якнайширшому його значенні, об'єднуючи ним усіх, де б хто не народжувався: чи то в охайних сільських оселях, чи то в галасливих міських кварталах, чи то в пишних замках-палацах. Легко уявити десь на запашному лузі купку замурианих дітей-пастушків, які зачаровано слухають неквапну оповідь-казку поважного літами і розумом пастуха-патріарха, але так само легко уявити й малу дитину в шовках та золоті, яка не менш зачаровано ловить кожнісіньке слово старої бабусі-казкарки. Звідки б казки не

виходили, з убогої хатини чи з розкішного двору якогось вельможі, вони між собою ніколи не ворогували, там і тут були однаково бажані, втілювали в собі одні й ті ж найвищі, загальнолюдські, чесноти.

Так само ніколи не ворогували між собою і казки різних народів. «Поселяючись» на якійсь новій території, вони мирно вживались із тамтешніми казками, щось від них запозичуючи для себе, а в чомусь і їх збагачуючи. Хіба ж не взірець для самих народів?!

Найголовніша особливість казки — художня вигадка. Розвиток подій, або ж сюжет, завжди чіткий, дохідливий, позбавлений надмірних деталей, описів та розмірковувань.

У казці риси персонажів нерідко гіперболізовані, тобто перебільшені. Тож нічого дивуватися, що в казковій дівчині сльози автоматично перетворюються на перлини, що за кожною усмішкою з її уст випадає троянда, а парубкові-богатиреві потрібно з'їдати на обід цілого вола!

За змістом казки поділяються на групи теж за спільними принципами. Зокрема першу й найдавнішу групу становлять казки про тварин. Найдавнішу, бо ж наші далекі предки повністю залежали від природи, від того, настільки пощастить їм уполювати для прожиття якусь здобич, причому вполювати так, щоб собі не стати чиєюсь здобиччю. Тварини для людей були теж як люди, а тому легко й невимушено почувалися персонажами таких казок, розмовляючи людською мовою, живучи за людськими законами. Самі ж люди в казках про тварин якщо й з'являються, то хіба що епізодично.

Цікаво, що в різних країнах ситуація з казками про тварин теж різна. Їх багато в мешканців спекотної Африки та холодної Півночі і значно менше — в італійців, англійців, французів... Очевидно, тут існує прямий зв'язок між казкою та кліматичними й суспільно-економічними умовами, «блага» цивілізації мимоволі віддаляють людину від природи.

Казки про тварин часом називають ще й байками. Передовсім це стосується казок з яскраво вираженим повчальним змістом, хоч

у переважній більшості такої безпосередньої повчальності вони позбавлені. Зате чого не відібрати в казок про тварин, це величезного мовного багатства: бездоганно довершені діалоги, численні звуконаслідування, ритмізовані віршики-пісеньки... <...>

Звичайно, в усіх народів симпатії оповідача й слухача — на боці слабких і покривджених. Або ж — гідних, сильних і шляхетних. Однозначно співчутливо сприймається, наприклад, ягнятко; розумну силу втілює в собі кінь. Лисичка ж, навпаки, практично в усіх народів уособлює хитрість і підступ, вовк — хижацтво й тупість. А от лев і тигр тлумачаться по-різному. Якщо для африканців та європейців цар звірів — лев, то в Китаї, Кореї, Індії — тигр, адже в східних тропіках господарює саме він. У слов'янських казках завжди присутній мотив змібборства (згадаймо бодай українського «Кирила Кожум'яку»), в Індії ж та Кореї змії виступає хранителем і покровителем вод, а тому ставлення до нього — відповідне. Болгарські казки глибоко поважають їжака — за його мудрість і справедливість. За лагідність і прихильність до людей східні казки обожнюють ластівку; до непримітної, але корисної жабки шанобливо ставляться у В'єтнамі.

Майже в кожного народу своя казка-версія з приводу того, чому не миряться між собою миші, коти й собаки. Так само своє відображення в різних народів знайшли винахідливі та дошкульні перепалки-суперечки між вовком і лисицею, як-от у наших «Лисички-сестрички та вовка-панібрата». А також — хитромудрі перегони, що в українській народній казці відбуваються між лисицею та раком, у німецькій — між їжаком та зайцем, а, скажімо, в кубинській — між черепахою та оленем.

А що вже варіацій на тему нашого «Пана Коцького»!.. Це й угорський «Король Кацор» і естонська «Лісова наречена», і болгарське «Страшне кошеня», і російський «Котофей Котофейович»...

На тему знаменитих німецьких «Бременських музик» (про те, як свійські тварини замешкали в лісовій хаті, зумівши відлякати хижаків-нападників), словаки мають казку «Як яйце мандрувало»,

боснійці — «Яйце-ватажок», болгарини — «Як друзі разом у лісі жили», англійці — «Як Джек ходив щастя шукати», угорці — «Мандрівники і вовки», українці — «Телятко, кабан, півник, качур та вовки» та ін.

Африканська «Страшна гусінь» дуже схожа на українську «Козу-дерезу», білоруський «Пшеничний колосок» і угорські «Курочка, мишка та півник» — на українських «Півника і двох мишенят».

Зрозуміло, що, попри близькі сюжети, казки різних народів мають і свої особливості, свій національний колорит, елементи свого побуту, певні географічні деталі. Так, прикметною рисою китайських казок вважається те, що дія там відбувається не десь, у хтозна-якому царстві, а в якійсь конкретній, «справжній» місцевості. Італійські ж казки своєю територією мають переважно море і гори, норвезькі — море, але — холодне, північне, африканські — джунглі й пустелю.

<...>

Другу, не набагато, мабуть, молодшу, групу становлять казки чарівні, або, як їх ще називають, героїчні, фантастичні, пригодницькі. Вони втілюють віру давніх людей у магичні властивості речей, істот, Слова й Числа, поєднують у собі міфічні, фантастичні і героїчні начала. Діють у них надзвичайні особи, лицарі, справді, без страху й догани. Це і лихі сили: в українців — химерний дідок Ох (або Гайгай), в норвежців — тролі, в німців — гноми, в китайців, японців — перевертні. Це і ціле полчисько чортів: бісенята — в болгарів, Ольдеквіт — в українців, Ваніпаган — в естонців, Люципер — у чехів, шайтан — у казахів... Це і змії-дракони (в литовців, наприклад, — міфічний вуж Жільвінас), і злі духи (в якутів — абааси, у східних народів — джини), і велетні, людожери або диви (деви), як-от у казахів, туркменів, азербайджанців. Це і смерть, і відьми (у слов'ян — Баба Яга і Кощій, в угорців — Залізоноса карга, в румунів — Вихор-баба), і русалки (віли — в югославів) та водяники (шейх моря — в арабів, володар моря Лусун-хан — у бурятів), і карлики й ворожбити (буряти їх звать шаманами, туркмени — порханами), і

щонайхімерніші чудовиська (75-голова потвора в арабів, Півлюдини-верхи-на-кульгавому-півзайці в румунів; велетенський міфічний птах Зумруд в азербайджанців, велет-птах ар-рухх, чорний гігант із кабанячими іклами, страхітливі мавпи — в арабів).

Щоправда, навіть такі нібито негативні персонажі не обов'язково чинять лише зло: Як у звичайному житті рідко що трапляється в «чистому» вигляді, так і в казках негативні персонажі час від часу комусь допомагають, бувають симпатичними, а то й викликають співчуття. Це стосується і, сказати б, позитивних героїв, які, однак, теж подеколи помиляються. Воно й зрозуміло: домогтися гармонії, наприклад, між розумом, серцем та фізичною силою навіть богатиреві не вельми просто. Але все стає на свої місця, коли на допомогу приходять інші могутні сили, хоч, трапляється, вони теж зраджують одне одного. <...> Але в окремих чарівних казках герої справляються з обставинами і самотійно. Скажімо, як і український Котигорошко, Фет-Фрумос («хлопець-красень») з молдавських та румунських казок безстрашно долає своїх ворогів: і Декусаре («вечір»), і Амуржіле («присмерк»), і Мез-де-Ноапте («північ»), а до пари йому — Уляна Косинзяна. Сам собі дає раду хлопець-гарбуз із індійської казки «З чужого розуму не живи» або ж із аналогічної в'єтнамської казки «Хлопець-Гарбуз».

А втім, нерідко герої чарівних казок і вельми пасивні, більше покладаються на волю обставин та всіляких помічників, аніж на самих себе. Воно й справді: чи варто «перероблятися», якщо знаєш, що про тебе є кому подбати, а тому все закінчиться щасливо? Допомогти ж може наділена надзвичайними здібностями кохана дівчина, як-от дівчина-півонія чи Лотосяна з Китаю, красуня-бурятка, яка «обличчям своїм затьмарює сонце, а потилицею — місяць». А ще про головних персонажів дбають і феї, і ельфи, і добрі чарівниці, і небачені диво-птахи (в азербайджанців — пері), і загадкові дідусі-бабусі, і жебраки, і духи, і вітри, і Мати води, і навіть саме Сонце! Так, за доброту й працьовитість виручають дівчинку Кобиляча голова в українській

та пані Метелиця — в німецькій казці, відповідно караючи її погану зведеницю. <...>

Чарівним казкам теж притаманна трикратність дії: по дорозі на службу героїня зустрічає три об'єкти, які потребують її втручання, — піч, яблуньку і, нарешті, того, кому служитиме. Повертаючись додому, вона знову їх зустрічає (щоправда, в німецькій «Пані Метелиці» з невідомих причин цей момент випущено), і вони або віддячують їй за поміч, або ж одвертаються від неї, ображені її грубощами.

Трикратність дії (з тенденцією до посилення, наростання) — важлива риса народних казок. Цифра «3» взагалі з-поміж інших чисел одна з найуживаніших, що є ознакою її глибинної символіки в міфічній свідомості всього людства. Триєдність світу, світового дерева за вертикаллю (підземний світ, світ земний і світ небесний), триєдність часу і поколінь (минуле, сучасне, майбутнє), триєдність духовного буття (мікрокосм як світ людської душі, макрокосм як світ довкола нас і світ Біблії), триєдність Бога, триєдність батьківської, материнської і синівської сил — продовжувати цей смисловий ланцюг можна ще довго. У казках зазвичай троє синів, три дочки, троє богатирів, троє поросят, три поради, троє бажань, троє випробувань і та ін.

Проте й деякі інші числа за частотою не набагато відстають від «коронованої» трійки. Наприклад, цифра «2» часто уособлює в собі дві протилежності: бідний і багатий, розумний і дурень, добрий і лихий (до речі, не в усіх народів «лихим» є старший брат, трапляється і навпаки). Парність, отже, водночас і одвічна боротьба двох протилежностей, і їхня довічна єдність. Власне, саме на вічному протистоянні й твориться плин життя.

Рідше маємо число «6» (як от в українських казках про шестиголоваго змія чи у французькій казці «Шість братів»), але воно, вочевидь, спеціальної символіки в собі не має, а є простим подвоєнням трійки. <...> Утім, число «7» потребує ширшої розмови. У китайській казці «Сім сестер» до семи сестер приходять семеро «купців», а насправді — вовків-перевертнів. Героям нерідко доводиться долати якийсь шлях упродовж семи

днів і ночей, не бачитися між собою сім років. Володар неба у в'єтнамців призначає закоханим зустріч на сьомий день сьомого місяця. У туркменів, щоб вилікувати хворого, необхідно його напоїти вином, витриманим у семи глеках сім літ, а свято вони справляють сім днів і ночей. У бурятських казках на героя, спритного, до речі, як семеро чортів, нападають семеро вовків. Саме сьомим — після шести хлопців і однієї дівчинки — сином у сім'ї є «рятівник» Котигорошко. У словацьких народних казках на сім років сина забирають у науку, до скелі за чарівним ліхтарем спроможний піти лише хлопець-семиліток, а заклинають там теж на сім літ. У чехів подибаємо чарівні чоботи-семимильці, у норвежців є дуже оригінальна казка «Семеро господарів дому», в якій мовиться про нерозривну єдність поколінь. Справді, наші предки міряли світ від семи днів до семи поколінь: свій родовід необхідно було знати до сьомого коліна в минулому, а за чийсь провини представники роду можуть страждати до сьомого коліна в майбутньому.

«Сім» також часто вживається у значенні «багато», бо є певною кратністю і певною крайністю (наприклад, до семи предметів здатна запам'ятати людська пам'ять за один раз; медики кажуть, що клітини людського організму відновлюються через кожні сім років; у Біблії згадано легендарні сім чорних і сім білих корів, що символізують чергування «чорних» і «білих» смуг людського життя).

Велике символічне навантаження в казках несе число «9», яке до того ж уживається і в родильній та поховальній обрядовості. Скажімо, слов'янському богатиреві доводиться битись із дев'ятиголовим змієм, герої бурятських казок бенкетують по дев'ять днів і ночей, а магичними властивостями наділяють берест із дев'яти лісів та воду з дев'яти джерел. У грузинських казках винагороджують дев'ятьма буйволами, бояться дев'ятиголового лева, чекають зцілення від казана з дев'ятьма ручками.

Уживається в казках і число «12», що уособлює якийсь завершений цикл, а отже — могутність і вічність. Саме дванадцятьох чарівниць запросив до себе в гості король у

німецькій казці «Зачарована красуня» (тринадцята ж прийшла непрошеною і, «порушивши» цикл, накликала біду). <...>

Наступне широковживане «казкове» число — «40». Недаремно в давній Русі його пов'язували з мисливством (у цій справі брали участь сорок «єгерів», сорок хортів, впольований сороковий ведмідь — останній у «ведмежій» кар'єрі мисливця, адже сорок перший уже мав би вбити його самого. Та й саме слово «сорок» походить, як вважається, від давньоруської назви мішка із чотирма десятками соболиних шкурок), бо і в казках інших народів, наприклад, падишах має сорок візирів і на виконання завдання виділяє сорок днів, киргизького хана із полювання супроводжує сорок джигітів. А ще — 40 розбійників, 40 днів бенкету, по 40 джигітів і дівчат дають у слуги... У грузинів деви б'ються із сорока паколами, казах мусить упізнати свою красуню з-поміж сорока інших красунь, хліб із сорока печей (на додачу, між іншим, до дванадцяти волів) мусить з'їсти герой українського «Летючого корабля», запиваючи їх сорока сороковими кухлями меду... «Сорок» у казці, як бачиться, не просто «багато», це якась самодостатня множина, що, як і в Біблії (40 днів і ночей лив дощ під час всесвітнього потопу, 40 років Мойсей водив людей пустелею), означає водночас і покару, і очищення, межу людського терпіння і людських потреб та бажань. <...>

Сакральності в чарівних казках (та й не лише чарівних!), подібно до Числа, набуває і Слово. Саме завдяки його силі Шагарада запобігала новим злочинам кровожерного царя. А в іншій арабській казці — «Казці про Алі-Бабу, про сорок розбійників і про невільницю Маджану» — саме Слово скоряється скеля зі скарбами, варто було тільки мовити: «Відчини свої двері, сезаме!» Але горе тому, хто слово-талісман забуде чи переплутає: може й довічно зостатись у пастці! <...>

Чарівну силу в казках завжди мають мудрі поради — якщо, звичайно, будуть почутими. Особливо ж вагоме слово-благословення. <...>

Одначе повернімося до власне чарівних казок. Важливо також наголосити, що їхніми героями виступають переважно прості

люди (син бідняка, чабан чи пастух), а з якихось складних ситуацій виручають їх нерідко теж «прости» тварини: мурашки, птахи, риби. Саме вони можуть впоратися з неймовірними завданнями, поки герой спокійно спить, очікуючи ранку, який, усім відомо, од вечора мудріший. Але допомогу від них він отримує не просто так, а тому, що до цього також зробив якусь добру справу, виявив щире співчуття до слабшого. Підтвердження цьому знаходимо в казках будь-якого народу. <...>

Третя велика група — соціально-побутові казки, себто казки про повсякденне життя в суспільстві. Їх ще називають новелістичними — за короткий обсяг і динамічний сюжет. Позитивні персонажі — кмітливий наймит, мудра дівчина, убогий брат (чоловік, солдат, гусар, хлопець), Хитрий Антс в естонців, Хитрий Петр у болгар, винахідливий бідняк Алдар-Косе в казахів тощо. Вони, безперечно, виграють усі суперечки, пошивають у дурні своїх кривдників і зазвичай здобуваються на багатство. А ще, на відміну від героїв чарівних казок, вони завжди активні, здатні самі керувати своєю долею. Так, герой вельми поширеного в різних народів сюжету на кшталт «Як бідняк гусей ділив» дотепно «розправляється» не лише з апетитними гусьми, а й зі своїми «опонентами». <...>

На відміну від чарівних казок, які без чудес просто немислимі, все чи майже все, про що мовиться в соціально-побутових казках, на перший погляд, не вигадане анітрохи, таке, що, здається, може трапитись будь із ким. І, можливо, саме в цьому їхня найбільша привабливість, адже будь-хто здатен легко «приміряти» казку на себе: а як би я в цій чи тій ситуації повівся? Як би на це чи те запитання я відповів? Переміг би чи програв? Нерідко до таких-от «примірян» спонукає і сам оповідач, коли, дійшовши до найцікавішого місця, зумисне замовкає, аби малий слухач поділився своїми міркуваннями, а вже потім зіставив їх із казкою. Зіставлення поки що не на його користь? Нічого, з кожною новою казкою він теж мудрішає, набуває досвіду, краще розрізняє не лише контрастні поняття, а й відтінки та напіввідтінки в поняттях суміжних, споріднених. <...>

Четверту групу становлять кумулятивні казки (їх часом відносять до підгрупи казок про тварин). Слово «кумуляція» в перекладі з латинської означає збирання, нагромадження, посилення. Так називають художній прийом, що полягає в багаторазовому повторенні одних і тих самих дій чи елементів твору.

Елементи кумуляції зустрічаються практично в усіх казках, наприклад, у російській «Золота рибка», в її індійському «двійникові» «Золота рибина» і т. ін. Але є й, так би мовити, «чисто» кумулятивні казки (скажімо, українські «Рукавичка», «Ріпка», «Колобок», схожа — норвезька «Казка про коржа»). Кінцівку в таких казках неважко передбачити, вона часто комічна. Події тут — своєрідне «нанизування» якихось зустрічей, вчинків, діалогів чи пісеньок. Такі казки цікаві не стільки своїми сюжетами, скільки мовою і стилем. Оздоблені римами, повторами, милозвучні, смішні, вони приваблюють до себе ясністю, простотою і гармонійністю. <...>

Уже зазначалося, що кумулятивні казки найцікавіші саме мовою. Величезні мовні скарби приховують у собі будь-які казки будь-якого народу. Оригінальні зачини, химерні вкраплення у вигляді приказок, прислів'їв, поетичних порівнянь, традиційні й водночас несхожі кінцівки, нерідко цікаві уже самі собою, незалежно від сюжету. <...> «На вербі дзвінчик, нашій казці кінчик»; «Вам казочка, а мені бубликів в'язочка»; «І я там був, мед-вино пив; хоч в роті не було, а по бороді текло — тим вона в мене й побіліла!» (українські). <...>

Було б дуже добре, щоб, узагальнивши все найкраще, що маємо в царині світової казки, ми змогли продовжити освоєння нових, можливо, до кінця ще й не відкритих казкових материків. Нехай казки всіх народів і всіх країн під гостинним українським небом гуртуються і єднаються!

Джерело: М. Павленко. Казки всіх країн єднайтеся! // [Електронний ресурс] / Марина Павленко. – Режим доступу до статтю: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/50>

Критичні матеріали до практичного заняття № 3

Тетяна Маліновська ПОЕЗІЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ДИТЯЧОМУ ЧИТАННІ *Скорочено*

<...> Можна помітити таку тенденцію в сучасному освітньо-виховному процесі: учні молодших класів все більше знайомляться і вивчають твори сучасних авторів, а твори письменників-класиків нерідко залишаються поза увагою, – в той час, як саме вони є тією основою, на якій виросла і сучасна дитяча поезія, без якої немає сучасного розуміння поетичного слова, естетичного сприймання взагалі.

Без розкриття глибокого осмислення естетичних якостей твору, вчителю не тільки не вплинути на учнів, не викликати в них певних переживань, почуттів, а й не розкрити головної думки твору. Читаючи твір, учні уявляють картини, створені автором. Зміст, що передається в образній формі, будить уяву, а уява – почуття. Зуміти побачити, відчувати це прекрасне, неповторне і зберегти його у своїй душі – цим зумовлена необхідність розгляду пропонованого питання.

Коли згадують ім'я видатного письменника, нерідко поряд ставлять слова: письменник і час. І в цьому є щось винятково справедливе, бо доля творця завжди пов'язана з часом, у який він жив і творив.

Але це не вся правда: дійсно геніальні твори непадвладні часу, вони належать вічності. І не тільки тому, що люди відзначають ювілеї письменників, проводять літературні свята, обговорення видатних творів красного письменства.

Навпаки: і ювілеї, і літературні вечори та ранки, і обговорення книг видатних авторів проводяться тому, що їх твори несуть у життя такі ідеї, таку правду про людину, рідну землю і її долю, яка є високим досягненням людського розуму і серця і промовляє до все нових і нових поколінь. Ці думки виринають у пам'яті, коли згадуєш ім'я Тараса Шевченка.

Відомо, що кожен народ береже пам'ять своїх видатних синів. Англійці пишаються іменем Шекспіра, поляки – Адама Міцкевича, росіяни – Олександра Пушкіна. Українці з гордістю промовляють ім'я Тараса Шевченка. Він не тільки відобразив надії закріпаченого російським царизмом краю¹, а й став прапором українського народу у його прагненні до правди і свободи. Тарас Шевченко увійшов у життя кожної української сім'ї. З його іменем пов'язаний духовний розвиток кожної дитини в селі і місті. Перші книжечки, які читають батьки дітям і перші вірші, які діти вчаться читати в дитячому садочку і в школі – це вірші Тараса Шевченка. Рідко яка дитина не знає напам'ять вірша «Тече вода з-під явора» або «Тече вода із-за гаю...». Повторюючи слова великого поета рідної землі, дитина прилучається до духовного сприйняття природи, відкриває її красу і свою спорідненість з нею:

Пишається калинонька,
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють...

Або:

Хлюпощуються качаточки
Поміж осокою.
А качечка впливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми

Читаючи, дитина уявляє і червону калину, що пишається своєю красою, і те, як молодіє явір, розмовляє зі своїми дітками їхня мама-качка. Ті з дітей, що все це бачили в дійсності, уявляють картини своїх попередніх бачень, немов гортаючи сторінки пам'яті під впливом слів поета. Інші – створять у своїй уяві зображену автором картину, але і в одному, і в другому випадку уява буде пробуджувати почуття радості пізнання рідного краю, його природи, одухотвореної поглядом великого поета. Так у духовний світ підростаючої людини входять образи і почуття, навіяні зустріччю з поетом, що відкриває їй красу рідної землі,

навчає у звичайних образах звичного побуту відкривати голос любові і життя.

Т. Шевченко не писав жодного твору спеціально для дітей. Та будучи майстром живопису словом, його пейзажна та автобіографічна лірика ще при житті письменника увійшла в шкільні читанки і з літератури про дітей стала літературою для дітей. Талановитим живописцем виступає поет у таких віршах, як «Дивлюсь – аж світає» (з поеми «Сон»), «І досі сниться...», «Тече вода край города», «Вітер з гаєм розмовляє...», «По діброві вітер віє», «За сонцем хмаронька пливе», «Садок вишневий коло хати», «Мені тринадцятий минало», «На панщині пшеницю жала», «Якби ви знали, паничі», «Заповіт» та інші. Поетичні пейзажі Шевченка доступні дітям завдяки своїй графічності, бо дитяча уява сильніша за уяву дорослих людей. І майже до кожного віршового рядка може намалювати картину.

Процес сприймання і розуміння художнього твору складний. І зорове, і слухове сприймання у дітей картин-образів розвиває естетичну свідомість дитини, вміння створювати прекрасне. Уява живопису словом розвиває, збагачує сприйняття поезії учнями. Пригадаймо слова великого педагога В. О. Сухомлинського, який сказав, що людина не може жити без краси і величі, без гарячого трепету серця перед прекрасним, високим. І саме під впливом цієї краси формується естетичний ідеал людини. У ліричних творах реальність відображається через передачу почуттів, думок, переживань людини. За допомогою художніх засобів надання мові особливої виразності – тропи, різного роду фігури і т. д. – посилюється емоційно-естетичний вплив твору на юного читача. У вірші «За сонцем хмаронька пливе» передається ціла гама почуттів людини, які асоціюються з явищами природи. Діти звертають увагу на зміну кольорової палітри від світлого до темного. Персоніфіковані метафори і порівняння конкретизують зображення природи, створюючи зорові образи (хмарка пливе; зове спати сонце; серце одпочине, заговорить; туман закриває море; покриває, мов малу дитину; туман, наче ворог...).

Діти привчаються спостерігати, помічати багатство навколишнього світу, відчувати й розуміти радість життя від спілкування з природою, її красу і неповторність. Вірш «Садок вишневий коло хати» – невеликий. За допомогою зорових і слухових образів ми бачимо мальовничу картину, у якій зливається життя людини і природи. Опоеетизований Шевченком вечір в Україні постає перед нами в усій красі: білим цвітом залитий вишневий садок з приглушеним гудінням хрущів, і плугатарів, і співучих дівчат, і матерів, що ждуть вечеряти, і щебетанням солов'я. Опрацювавши цю поезію, діти відчують справжній смак естетичної насолоди від спілкування з природою і поетичним словом про природу. Чудовим пейзажним малюнком розпочинається вірш «Минають дні, минають ночі». Ми яскраво можемо уявити картину осінньої природи, побачити пожовкле листя, почути його шелест. За допомогою метафор «гаснуть очі», «заснули думи», «серце спить» Шевченко гостро засуджує пасивність, байдужість до людського життя. Будучи далеко від рідної домівки в засланні, поет постійно згадував рідний край, йому часто снилася мила серцю Україна.

І досі сниться: під горою
Між вербами та над водою
Біленька хаточка. Сидить
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве
Своє маленькеє внуча...

<...> Популярним серед дітей є також пейзажний уривок «Дивлюсь – аж світає» (з поеми «Сон»). Сон у Шевченка є літературним прийомом. Адже сон – це «простір, який ще слід заповнити смислами»⁴. Уві сні, коли послаблені механізми контролю свідомості, оживають найпотаємніші бажання. Сон – як втеча від реального жорстокого існування у свій власний ідеальний світ. Тим більшої художньої переконливості набуває сон, коли розбивається об жорстоку дійсність. Співставляючи світлу й радісну картину природи з життям, людей серед неї, поет

досягає могутньої сили впливу на читача. Для підростаючої людини Україна починається з Шевченка. Його поезія відкриває перед нею світ у його високій духовній красі, будить поезію душі, яка формує саму людину, допомагає їй вирости гідним сином рідної землі.

Джерело: Малиновська Т.В. Поезія Т.Г. Шевченка у дитячому читанні / Т. В. Малиновська // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2010. – №21. – С. 299-303.

Антон Лісовський
ТВОРЧІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА І ДУХОВНИЙ СВІТ
УЧНІВ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Приходять і відходять у небуття людські покоління, залишаючи нащадкам результати своєї праці, духовні здобутки і проблеми, відображені в легендах, міфах, піснях і сагах свого часу. Все у світі тлінне, а духовні радощі і тривоги вічні. З прилучення до них починається духовне прозріння окремої людини і цілих поколінь, які, пізнавши пошуки духу попередників, мають зробити новий крок назустріч долі. Так проявляє себе характер вічного зв'язку часів і поколінь, неперервного поступу з минулого у майбутнє. А орієнтирами на цьому шляху виступають духовні сутності, відкриті найвидатнішими представниками народу, національними геніями, здатними в реаліях світу бачити причини трагедій і бід, передбачати майбутнє. Є велика таїна мистецтва і таїна геніальності, коли людина, що живе поруч, п'є з нами воду з однієї криниці, бачить те, чого не бачать інші. У творчості, в долі таких людей відображається доля, прагнення і надії народу, його дух. Тому і промовляють з гордістю англійці ім'я В. Шекспіра, росіяни – О. Пушкіна, поляки – А. Міцкевича, українці – Т. Шевченка. У португальського письменника Пауло Коельо є глибока думка про те, що Всевишній створив цей світ, «щоб люди крізь видиме прозрівали духовне <...> ти в пустині, занурся в пустиню. Вона, як

і все, що існує на Землі, допоможе тобі пізнати світ... – А як же мені зануритися в пустиню? – Слухай своє серце...».

Т. Шевченко серцем чув стогін своєї закріпаченої землі, болів її болями. Ми сьогодні й уявити не можемо, що значить кріпосне рабство, коли людину могли продати, купити, обміняти на коня чи вола. Згадаймо Огієнка: коли Катерина II ввела в Україні кріпосне право (1785 р.), «тихий наш край занімів у кайданах кріпацтва». А Т. Шевченко це відчув на собі, а себе невід'ємною частиною народу, і народ у ньому побачив вираження своїх дум, болів і сподівань. Немає посади великого, геніального поета, на яку можна призначити когось певним указом, – геніальні поети приходять у світ, несучи в своєму серці біль, мудрість і надії народу, виражаючи його прагнення до добра, щастя і свободи, і їх відкриває нація.

Покидаючи свою вітчизну, люди беруть із собою грудочку рідної землі – як найбільшу святиню життя, як найдорожчий скарб, який єднає людину із її рідним краєм, з корінням, із якого вона виросла. При виїзді у Канаду в скрутний час життя наші земляки-українці брали з собою Шевченкового «Кобзаря» – як священну пам'ять про свій народ і рідний край, як духовну грудочку рідної землі. Твори Т. Шевченка з дитячих років формують духовні почуття людини. Вони вчать любити рідну землю, відкривати її красу, розуміти її трагічне минуле, задумуватись над її майбутнім. Вони є засобом формування здатності у зображених подіях, картинах, образах бачити той підтекст, що виражають ці події, картини, образи, а відтак навчають розуміти естетичний смисл розповіді, картини, образу. А це і є основа естетичного ставлення до світу як такої риси людини, яка робить її духовно багатою, чутливою до людського болю і радості, формує турботу про долю рідного краю, вітчизни. Мабуть, немає в школі учня, який не знав би напам'ять таких слів Т. Шевченка:

Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють
Між ярами над ставами
Верби зеленіють <...>

Уривок з поеми «Сон» відображає милування красою рідної землі: українська природа говорить до нас образами замріяних степів і ланів, ставами, вербами і тополями, які розмовляють з ними. І все це, – видиме для ока, – стає вираженням вічності буття і його краси, яка промовляє серцю і якій «нема почину і краю немає». Тому на тлі цієї картини так глибоко сприймається біль душі, її сум і сльози. Навчитись у поета так сприймати взаємозв'язок життя, природи і людських трагедій і турбот – значить піднятись на нову сходинку у розумінні людини, літератури, життя, на нову сходинку у своєму духовному прозорінні. Поет відкриває глибокий контраст між тихим «раєм» природи і власною долею – своїм сирітським дитинством.

За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм,
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози. ...

Там матір добрую мою, ще молодую – у могилу
Нужда та праця положили.
Там батько, плачучи з дітьми,
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині!..

В долі поета відобразилась доля України, її духовна велич і безправ'я, приниження царизмом. У баченні і особистому переживанні бід і тривог народу – сила і невмирущість поезії Т. Шевченка і її впливу на народні думки і почуття, її роль у духовному бутті України. Тому творчість поета вічно сучасна у плинні років. У ній невмирущий поклик людського духу до добра, правди і свободи. Уже перший твір поета – його балада «Причинна» – виступає як розкриття грізної стихії природи і трагічної долі людини: поет відобразив те, що визрівало у душі народу, але не було виражене у слові. «Реве та стогне Дніпр широкий...» Він ревів і стогнав у часи кріпаччини, його стогін чула земля у страхітливих часи голодомору. Горами піднімалися

його хвилі у часи фашистського нашестя. Тому й стали слова вступу до балади народною піснею, виражаючи біль і любов народу, його роздуми над своєю долею. Минає час, і кожне нове покоління відкриває все нові і нові глибини у відомих здавна словах поета. За кілька днів до створення заповіту він написав послання «І мертвим і живим», думки якого мовби народились саме сьогодні:

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесея на чужину
Шукати доброго добра...

А його слова: «В своїй хаті своя й правда, І сила, і воля», – звучать як вічне втілення синівської любові до рідної землі, батьківського заповіту нащадкам. Коли промовляють ім'я Т. Шевченка, згадуються крилаті слова про те, що генії належать людству, але кожен із них – і син землі, яка народила його і дала йому крила. Все своє життя Т. Шевченко присвятив Україні, ніс біль і надію на звільнення закріпаченого народу. Про це говорить кожен рядок його творів і весь життєвий шлях поета. А тому не тільки його твори, а й саме життя Т. Шевченка і його доля є могутнім фактором виховання високих духовних почуттів і прагнень учнівської молоді.

У свій час відомий діяч української освіти С. Русова у статті про Т. Шевченка, вміщеній у п'ятитомній історії російської літератури, назвала його виразником світобачення свого народу і підкреслила, що його муза розвіяла масу дрібного шовінізму, темноти, невігластва в розуміння українського питання і відкрила можливості для розвитку національної ідеї в Росії. Дослідниця особливо наголошує, що поет – високообдарована художня натура, улюблений учень К. Брюлова. Його творчість – це відгомін народного болю і скорботи, характерний для української поезії. «Плаче Україна, і я плачу», – згадує вона слова Т. Шевченка і робить висновок, що основними мотивами поезії поета були мотиви вітчизни, любові до неї, її минулого, мотиви її сучасної недолі, підкреслює трагедію самотності поета. Духовному

збагаченню учнів служить кожен твір поета, кожен рядок його поезії і саме його нелегке життя. <...>

Джерело: Лісовський А. М. Творчість Т. Шевченка і духовний світ учнів сучасної школи // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2010. – №21. – С. 294-298.

КРИТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ № 4

Світлана Бартіш

«МОЛОДА УКРАЇНА» ОЛЕНИ ПЧІЛКИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ЕВОЛЮЦІЮ КОНЦЕПТУ «ДИТИНСТВО»

Скорочено

<...> Пізнання дитинства в науковій чи художній формі є невід'ємним від історії суспільства і його соціальної самосвідомості. Історично поняття дитинства пов'язується з певним соціальним статусом. Багато цікавих фактів було зібрано французьким демографом та істориком Філіпом Арієсом, який вперше конкретно показав, що дитинство – не просто природна універсальна фаза людського розвитку, а поняття, яке має складний, неоднаковий у різні епохи соціальний та культурний зміст. Ф. Арієса та його послідовників цікавлять соціальні установки, ставлення дорослого до дітей і дитинства. Те, як суспільство сприймає і виховує своїх дітей – одна з основних характеристик культури в цілому [3].

Мета статті – розглянути особливості творення і функціонування часопису «Молода Україна» Олени Пчілки в контексті еволюції концепту «дитинство».

Розглядаючи ставлення до дітей в традиційній культурі, Олександр Панченко акцентує, що діти в селянській культурі ХІХ-початку ХХ століть (!!!), яка на думку вченого, «тою чи іншою мірою відображала середньовічні моделі і способи соціалізації дитини», сприймалися в якості «маленьких дорослих», відмінність

яких від дорослих «справжніх», повноправних розумілась не в психологічних, а в ритуально-міфологічних та етикетних категоріях [14]. Середньовічні уявлення про особливу владу батьків над дітьми, яка, на думку О. Панченка, «не підлягає раціональній оцінці», відобразились і в пізніших селянських повір'ях про містичну силу батьківського (і особливо – материнського прокляття). Дослідник припускає, що походження таких розповідей слід пов'язувати не стільки з давньоруськими дидактичними творами чи середньовічними етичними нормами в цілому, скільки з рудиментами архаїчних сімейних стосунків у традиційній селянській культурі. Варто замітити, що в тих регіонах, де існують розповіді про наслідки батьківського прокляття, поширені дуже схожі історії про домашніх тварин (коровах, вівцях і т.д.), які пропадали в лісі через лайку хазяїнів. Звертаючись до безпосередніх рекомендацій щодо «опіки над чадами», які зустрічаються в давньоруській літературі, О. Панченко зауважує, що вони дуже одноманітні і засновані на уявленнях про жорстоку внутрішньо-сімейну субординацію, а також сугубо репресивних методах виховання. Беззаперечне підкорення дітей батькам, яке підтримується і усними повчаннями, і тілесними покараннями, було основою взаємовідносин у сім'ї [там же].

Концепт «дитинство» у його сучасному розумінні сформувався у західноєвропейській культурі у XVIII столітті. У цей час змінюється розуміння дитини та ставлення до неї, відкрито потребу дитини у вихованні та навчанні. Ці завдання були однаковою мірою покладені на сім'ю і школу. Американський історик Ллойд Демоз охарактеризував процесуальний характер «відкриття дитинства» та окреслив зміну стосунків «батьки-діти» від холодно-дистанційних стосунків в античні часи до емоційно-люблячих у наш час, епоху модерну. Розуміння дитини як особистості, що має відмінне від дорослого сприйняття світу, а також специфічні проблеми, притаманні саме дитячому вікові зародилось у європейській інтелектуальній свідомості під впливом ідей педагогів епохи просвітництва: француза Ж.-Ж. Руссо, який розробив теорію природного, вільного виховання, де в центрі

стоїть особистість дитини, та німецьких філантропів на чолі з Й.Б. Базедовим, характерним для яких було спрямування одночасно на природне і розумове виховання. На українському інтелектуальному ґрунті ці ідеї дали перші паростки лише у другій половині ХІХ століття. Спершу ідеї нового виховання проявилися не як широке суспільне явище, а пройшли «апробацію» у сімейному колі української національної еліти.

Яскравим прикладом удалого родинного виховання та навчання стала сім'я Драгоманових. Розповідаючи про враження дитячих років (50-і рр. ХІХ ст.), Ольга Драгоманова (Олена Пчілка – літ. псевдонім) писала: «В ту пору, коли в педагогіці шкільній і хатній *учити* мало синонім *бити*, – нас, дітей, не тільки ніколи не били, а навіть ніякими іншими способами не карали; отже, ми виростили, не убачивши ніяких диких сцен розправи сильного з підвладним, старших родичів з тілом і душею беззахисних дітей; для наставляння на добрий розум було тільки спокійне лагідне слово» [16, с. 425]. Засвоєні принципи сімейного виховання та навчання Олена Пчілка перенесла на своїх дітей, підтвердженням правильності яких стали їхні здобутки та звершення. Про це вона сама писала в листі від 25 лютого 1892 р. до професора Омеляна Огоновського: «В дітей мені хотілося перелити свою душу й думки і з впевненістю можу сказати, що се мені удалося...» [18, с. 85].

Вирізнялось своєю прогресивністю, як на той час, ставлення до дітей у сім'ї Івана Франка. <...> Зміна у ставленні до дитини й оцінки дитини вже не як дорослого, а як іншого – самодостатньо цінного сприяла визнанню існування особливої картини дитячого світу з притаманною йому специфікою світобачення та світовідчуття. Внаслідок цього на межі ХІХ та ХХ ст. відбуваються дуже істотні зміни в українській літературі, зокрема у поступовому становленні дитячої літератури як особливого різновиду творчості. Поява в тогочасній літературі талановитих дитячих творів Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Леоніда Глібова, Олени Пчілки, Лесі Українки, Бориса Грінченка, Гната Хоткевича, Богдана Лепкого та багатьох інших «заповнила суттєву прогалину в українській літературі й утворила класичне коло дитячого читання»

[1, с. 40]. Характерним для цього періоду є поява спеціальних періодичних видань, адресованих українським дітям. Першим таким виданням стає львівський часопис «Дзвінок» (1890-1914). А з 1908 року на Наддніпрянській Україні почав щомісячно виходити в світ своєрідний літературний додаток до тижневика «Рідний край», призначений спеціально для дітей, журнал «Молода Україна», заснований, за словами О. Забужко, «доленосною для України жінкою» – Оленою Пчілкою [7, с. 427]. «Молода Україна» була першим дитячим часописом на Наддніпрянській Україні, який видавався рідною мовою, і її діяльність варто розцінювати «як винятково цінний досвід у контексті історії національної літератури для дітей» [2]. Видавати два часописи власним коштом Олені Пчілці було матеріально важко, тому й закликала вона підтримати дитяче видання, бо в ньому була «велика потреба і для сім'ї, і для школи, і для виховання свідомих українців» [4, с. 3]. «Діти, – писала Олена Пчілка, – се наш дорогий скарб, се – наша надія, се – молода Україна. Чи дитина виросте приятелем, чи ворогом України – се багато залежить від виховання» [15, Арк. 1]. Тому й рішення про видання «Молодої України» було зумовлене і потребами української школи і педагогіки, і особистими симпатіями самого редактора, і необхідністю прищеплювати національно-патріотичні цінності серед українського населення. Орієнтуючись на демократичні засади народного виховання, традиції світової літератури та національну дитячу класику, часопис, редагований Оленою Пчілкою акумулював унікальний досвід писання літератури для дітей. У спілкуванні з юним читачем автори «Молодої України» прагнули виробити «нову естетичну мову», яка «ґрунтувалась на кращих суспільно-культурних ідеях того часу» [2].

Спираючись на особистий досвід виховання, поєднаний із патріотичними переконаннями, формувала Ольга Косач і видавничу програму «Молодої України». Л. Мірошніченко, аналізуючи творчість письменниці для дітей, наголошує, що вона прагнула врятувати принципи, за якими, з її материнського досвіду, слід формувати людину, ростити свідомого українця. Виходячи зі свого досвіду виховання, Олена Пчілка була впевнена,

що «дитина переживає почуття розпачливої туги за тим безпосереднім дитячим світосприйманням, де не було ніяких упереджень і умовностей. [...] У цю чисту дитячу душу треба ґрунтовно закласти духовні, етичні, естетичні начала, вагу яких важко переоцінити» [10, с. 5]. Тому й вся творчість Олени Пчілки сповнена любов'ю до людини, зокрема дитини, вихованню якої письменниця надавала такого великого, першочергового значення. Ця любов, за словами Н. Антипчук, «виявлялася в живому зацікавленні дитячим світом, прагненні прищепити дітям найвищі цінності народного світогляду» [2].

Журнал «Молода Україна» пропонував свої юним читачам низку різноманітних публікацій: казок, оповідань, поезії, які займали основну площу; смішинки, жарти (рубрика «Сміховинки»); загадки, задачі, ребуси; пізнавальні матеріали про людину і природу (розділ «Світознання»); історичне минуле України, визначних особистостей, про віру і духовність. Редакція журналу намагалася «хоть потрошки всім догодити» і кожен міг вибрати, «що кому до вподоби», адже тут було, як це заявлено в програмній статті, «багато і казочок, і пісеньок, і загадочок, і оповіданнів про життя світове...» [11, с. 2]. На сторінках «Молодої України», як виключно україномовного часопису, Олена Пчілка прагнула переконати читачів у доцільності чи навіть необхідності вибору рідної мови, тому що вона стоїть в одному ряду з іншими європейськими мовами і є одночасно органічним носієм української національної культури. Тому й закликає кожного: «Будемо розмовляти, – розмовляти по-українському. Довго ми ждали сього. Всі діточки мають свою часопись: французи – французьку, німці – німецьку, отак і інші; тільки в нас не було своїх кубельців, для українського слова. Тепер вони єсть. Просимо ж не цуратися нас, бо не подоба цуратися свого рідного слова. Воно любе, як материна ласка! Можна ж навчитися і по-іншому, по якому схотіти, – «що знати, за плечима не носити», – а таки своєю мовою не слід гордувати!.. Тішимося тим, що нам довелося говорити з українськими дітьми українським словом, в українській часописі. Бажаємо, щоб те слово знайшло щирий привіт!» [там

же]. Значущими у цьому сенсі були переклади творів світової літератури. Поряд з переспівами та переказами вони вводили дитину до контексту світової культури. Тим самим утверджувався погляд на українську культуру і мову як на рівноцінну з іншими, а саму дитину такі твори, як вважає Н. Дзюбишина-Мельник, «європеїзували». Для Східної України, як зазначає далі дослідниця, винятково цінними були переклади з російської мови: вони ставили російську культуру і мову в один ряд з іншими, що сприяло формуванню самоідентичності дитини – носія української культури – через «типову для будь-якої культури опозицію своє, наше / чуже, їхнє» [6, с. 108].

Зі сторінок «Молодої України» юні читачі познайомилися з надбаннями світової класики, серед яких «Діти» Віктора Гюго, «Дванадцять подорожніх», «Садочок» Ганса Крістіана Андерсена, «Різдвяне оповідання» Чарльза Діккенса, «Гуліверові подорожі» Джонатана Свіфта, «Таємниця діда Корнеля» Альфонса Доде та ін. Діти рідною мовою прочитали твори Олександра Пушкіна, Льва Толстого, Миколи Гоголя, Івана Тургенєва, Михайла Лермонтова. Переважну більшість творів переклала сама Олена Пчілка.

Маючи великий досвід спілкування з малими читачами, редактор журналу використала могутній потенціал народної творчості. Особисто збираючи зразки фольклору і привчаючи до цього власних дітей, вона прагнула, щоб українські діти відчули красу рідної мови і глибину мудрості народу. Фольклорні твори, за словами Н. Дзюбишиної-Мельник, «зміцнювали народно-культурне підґрунтя дитячої субкультури, забезпечуючи вертикальний тип всій українській культурі» [там же, с. 106].

Олена Пчілка дотримувалась переконання, що народна творчість і рідна природа є незамінним середовищем для формування особистості дитини. Ці примати відобразились і в доборі матеріалів до «Молодої України», і в дитячих творах самої письменниці. Юні читачі ознайомились із поезіями Тараса Шевченка («Ой діброво, темний гаю!..», «Весняний вечір»), Лесі Українки («Літо краснеє минуло»), Христі Алчевської («Весна»), Бориса Грінченка («На волю») та ін. Факт співробітництва в

«Молодій Україні» завжди був умовним, тому що при фінансових дефіцитах Олена Пчілка не могла платити своїм авторам значних гонорарів. Але, як зазначає Н. Антипчук, агітація редактора Ольги Косач до співпраці, листування з різними особами, доведення благородності і слухності намірів дали свої наслідки: «чимало видатних українських письменників виступило на сторінках «Молодої України», засвідчивши тим самим солідарність із позицією Олени Пчілки, а також велику вагу, яку вони надають україномовним творам для дитячого читання» [1, с. 42]. У творенні журналу взяли участь Степан Васильченко, Грицько Григоренко, Михайло Старицький, Олександр Олесь, Леся Українка. До авторів часопису долучилось чимало менш відомих, але не менш цікавих літераторів, серед яких Людмила Старицька-Черняхівська, Спиридон Черкасенко, Надія Кибальчич, Сергій Мартос, Андріан Кащенко, Григорій Коваленко, Клим Поліщук та ін. Дебютував на сторінках «Молодої України» і видатний в майбутньому український поет Максим Рильський.

Талант редактора Олени Пчілки вдало поєднався з талантом автора. Чимало різножанрових творів у журналі належать перу Олени Пчілки, серед них поезії, казки, оповідання, ціла низка п'єс, переклади та адаптації для дітей українською творів російської, польської, західноєвропейської класичної літератури (Йоганна Вольфганга Гете, Генріха Гайне, Віктора Гюго, Олександра Пушкіна та ін.), опрацювання українського дитячого фольклору. У «Рідному краї» вона зізнавалась читачам: «... коли хотілось мені додати якесь відповідніше оповідання, чи віршик, чи розповідь зі світознання, чи якусь казочку, або сміховинку, чи щось інше, то сідала і писала сама, часом підписуючи своє ймення або становище, а часом ні» [12, с. 8]. Власну лектуру письменниця підписувала наступними іменами та псевдонімами: О. Косач, О. К., Олена Пчілка, Бабуся, Бабуся Олена, О. Б-а, П., К-ч, Кочубеївна, Княжна Кочубеївна, О. Колодяжинська, Олена Суботенкова, Цяцька та ін. Олена Пчілка одна з перших в українській літературі кінця ХІХ-початку ХХ століття почала писати для найменших (за словами Н. Дзюбишиної-Мельник, цю

вікову категорію традиційно «обслуговував фольклор» [6, с. 108]), враховуючи їх вікові особливості. Авторка розробила й утвердила ряд тем з особливо значущими для дітей концептами. Специфічне «уявлення» дорослих про світ дитини, яке визначається панівною культурною концепцією, транслює Олена Пчілка за допомогою поетичних текстів. Концепт «сім'ї», який в суспільному уявленні українців є святинєю і репрезентує шлюбне подружжя (чоловіка й жінку), дітей та інших близьких родичів, яскраво представлений у творчості письменниці. Пор.:

Вертаються школярики / Із школи додому. / Скільки втіхи, скільки щастя / Малому й старому! / Тато, мама дожидали, / А кого й бабуся, / А як хто, то, може, й втішив / Старого й дідуся. («Вертаються школярики»)

Згідно культурної моделі ідеальних родинних стосунків у сім'ї має існувати довірливе і шанобливе ставлення до батьків і водночас повага до дитячого світу. Таке розуміння знайшло своє відображення у віршах «Вишеньки-сережки», «Пісенька», «Мама і доня» та ін.. Для прикладу:

Мене ненечка пестує / Та смачненьким все годує; / Я ж матусю поважаю / І слухняна виростаю. («Пісенька»)

А у вірші колисковій «Люлі, люлі...» чи не найповніше відображено турботу матері про долю своєї дитини:

Спи, моя доненько, спи, моя доленько! / Я колишу на руках: / А як заснеш, моя ясна зоренько, – / Сяду в тебе в головах. / Ласка ж та пильная, чула, прихильная / Буде твій сон стерегти; / Мати глядить тебе, квітко похильная, – / Щиро впевняйся їй ти. / І все життя твоє буду, дитя моє, Серцем тебе пильнувать, / І спочування повік таке самеє / Буду тобі уділять.

Модель любові і толерантності у стосунках між дітьми виразно постає у вірші «Дітвора»:

Буде гоже все / У тих діток, що бояться / Сварки, бо несе / Тая сварка всяке лихо!.. / Треба так робить, / Щоб без сварки любо й тихо / Діткам в світі жити!

Чільне місце у творчості Олени Пчілки займає концепт «рідний край», який тісно пов'язаний з концептом «рідної

природи». Тему природи потрактовано як органічне для дитини середовище, що є джерелом радості. Очевидно така позиція автора тяжіє до міфологеми «золотого віку», як щасливого і безтурботного стану первісного людства, яке жило в гармонії з природою. Своєрідною інтерпретацією міфу про золотий вік є біблійне оповідання про життя перших людей у раю, звідки вони були вигнані Богом за непослух. Християнська духовна традиція, яка є одним з основних джерел української культури, пройнята своєрідною ностальгією за втраченим раєм. Міфологема «золотого віку» відсилає до ідеального минулого, яким, на думку дорослих, є дитинство [22]. Дитина сприймається як копія Адама перед гріхопадінням. Саме тому вірші про природу є обов'язковим компонентом дитячої поезії. Така поезія, на нашу думку, має на меті поляризувати світ дорослих і світ дитинства, як чистий біблійний світ – рай на землі. Як зразок читаємо в Олені Пчілки:

Гайда, дітки, у садок! / Любо там та мило! / Скільки всяких там квіток / Сей рік уродило! / Повна рожса, мак чубатий, / Між кущами м'ята, / І барвіночок хрещатий / Стелеться до хати. / Сонце з неба світить, гріє, / Сяє, мов сміється, / І, як вільна пташка, мрія / До небес несеться. («Діточкам»)

Раєм на землі, де завжди звучить рідна мова, була для письменниці Волинь:

Волинь незабутня, країно славутня! / У пишній красі ти красуєш! / Здавен твою бачу українську вдачу, / Здавен мою душу чаруєш! / Я рідну мову, ту люблю розмову / В краях твоїх всюди вчуваю, / Те слово живе – віки невмирує – / Я скрізь в тобі серцем вітаю. («Волинські спогади»)

Дитина, перебуваючи у своєму раю, спілкується з тваринами, знаходить з ними спільну мову, як і біблійний Адам. Людина і тварина знаходяться в однакових умовах і мають однакові інтелектуальні здібності. Пор.:

А тим часом він (котик – С. Б.) наївся, / Коло мене умогився, / Стиха казочку муркоче, / А я слухаю охоче! («Котик-мурчик»)

Гоп, скок, руки в боки, / Прилетіли три сороки, / Сіли вони на тинок, / Мене кличуть у танок. («Пісенька»)

Присутність міфологізованого образу дитини у поезії можна пояснити ще й тим, що в традиційному селянському побуті, за твердженням О. Панченка, діти практично прирівнювались до домашніх тварин, вони були такою ж власністю для батьків, як корови чи вівці [14]. Пор.:

... дівтора питає / Та цікаво в старі очі діду заглядає. / Ось слухайте, козенята, наставляйте вуха, / Цитьте ж мені, неслухняний нехай і не слуха. («Івасик»)

Завдяки Олені Пчілці образи котика і зайчика, як одних з наймиролюбніших тваринок української природи, утвердилися і стали традиційними для художньої дитячої літератури («Зайчатко й хлоп'ятко», «Зайчик-джигунчик», «Замислений котик», «Котик-мурчик», «Мудра кицька», «Співаки»).

Чи ти бач, як умудрився / Зайчик наш убрatись? / Бо схотілось йому дуже / Паничем здаватись. («Зайчик-джигунчик»)

Кицьки Нявки іменини / Швидко, швидко надійдуть; / Віншувати до хатини / Всі котяточка прийдуть. («Співаки»)

Концепт «дитинство» у творчості Олени Пчілки тісно пов'язаний також з темою дитячих розваг та ігор, яка була цілком новою на той час («Снігова баба», «З гринджолятами»), темою значущості освіти («Вертаються школярки», «Замислений котик»), морально-етичними темами (найбільш висвітлено в байках).

Отже, в кінці ХІХ- на початку ХХ століття відбуваються істотні зміни в українській дитячій літературі, які пов'язані із зміною розуміння концепту «дитинство», переміною в ставленні до дітей, застосуванням нових форм і методів виховання та навчання. Характерним у цьому плані є написання оригінальних творів для дітей та переклади творів дитячої літератури з іноземних мов. У тогочасному українському культурному житті в цілому і формуванні дитячого світогляду зокрема часопис «Молода Україна» Олени Пчілки відіграв значну роль. Він вперше стверджував повноцінність україномовної дитячої літератури (як оригінальної україномовної творчості, так і перекладів світової класики); акцентуючи увагу на загальнолюдських цінностях, виховував національно свідому людину, яка шанує історію,

традиції і звичаї народу. Авторська і редакторська діяльність Олени Пчілки заклала основи сприйняття дитини як повноцінної особистості з власним, відмінним від дорослих, внутрішнім світом.

Література

1. Антипчук Н. Журнал «Молода Україна» Олени Пчілки, його ідейно-естетична та виховна цінність / Н. Антипчук // Українська мова й література в школі. – К., 2009. – № 6. – С. 39-43.
2. Антипчук Н. Журнал «Молода Україна»: місце і роль у розвитку української дитячої літератури: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Антипчук Надія Василівна. – Київ, 2007.
3. Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. – 416 с.
4. Від редакції. В справі рідного краю // Рідний край. – 1910. – №1. – С. 1-4.
5. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. – С. 491-501.
6. Дзюбишина-Мельник Н. Олена Пчілка в дискурсі дитячої субкультури // Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика» / МОН України, Кам'янець-Подільський нац. університет ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – 2010. – Вип. 5. – С. 105-110.
7. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – 2-е вид., виправл. – К.: Факт, 2007. – 640 с.; іл.. – (Сер. «Висока полиця»).
8. Лист Михайла Павлика до Михайла Драгоманова від 1 червня 1893 р. // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895) / Зладив М. Павлик. Видав д-р. Л. Когут. – Чернівці, 1911. – Т. VII (1892-1893). – С. 225-228.
9. Мамычева Д.И. Феномен детства в европейской культуре: от скрытого дискурса к научному знанию: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. культурологии: специальность 24.00.01 – Теория и история культуры / Мамычева Диана Ивановна; С.-Петербург. гос. ун-т. – Санкт-Петербург: 2009. – 29 с.
10. Мірошніченко Л. Олена Пчілка про світ дитини // Берегиня. – 1999. – № 3. – С. 3-8.
11. Молода Україна. – 1908. – № 1.
12. Новаківська Л. Олена Пчілка і українські діти // Рідна школа. – 1998. – № 11. – С. 8-9.
13. Олеськів-Фредорчакова С. Із спогадів про Івана Франка // Спогади про Івана Франка – С. 433-437.

14. Панченко А. Отношение к детям в русской традиционной культуре. // Отечественные записки. – 2004. – № 3 (18).
15. Пчілка Олена. Праця виховальна. – Відділ рукописів Інституту літератури НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 191. – 5 арк.
16. Пчілка О. Твори / О. Пчілка. – К.: Дніпро, 1971. – 464 с.
17. Тихолоз Н. Виховання любов'ю: [педагогічні ідеали Ольги Франко з Хоружинських] / Н. Тихолоз // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2009. – №5. – С. 86-95.
18. Українка Л. Документи і матеріали / Леся Українка. – К.: Наукова думка. – 1971. – 488 с.
19. Франко-Ключко А. Як учив і виховував Іван Франко нас, своїх дітей / Публ. В. Бонь // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2007. – Вип. 7. – С. 317-320.
20. Франко Т. Мої спогади про батька // Спогади про Івана Франка. – С. 460-465.
21. Nowina-Sroczyńska Ewa, Przezroczyście ramiona ojca: Studium etnologiczne o magicznych dzieciach. — Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997. — 212 s.
22. Trommsdorff G. Kindheit im Kulturvergleich // Handbuch der Kinderforschung / M. Markefka & B. Nauck (HRSG.). – Neuwied: Luchterhand, 1993. – S. 45-65.

Джерело: Бартіш С. «Молода Україна» Олени Пчілки: до питання про еволюцію концепту «дитинство» / С. Бартіш // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 3. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – С. 44-51.

Людмила Новаківська
«МОЛОДА УКРАЇНА» ОЛЕНИ ПЧІЛКИ ТА ЇЇ ПОГЛЯДИ
НА ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОГО ЧИТАННЯ

Скорочено

<...> У кінці ХІХ – на початку ХХ століття у Наддніпрянській Україні не видавалося і жодного дитячого журналу українською мовою. Письменники – Леся Українка, М. Коцюбинський, Л. Глібов, П. Грабовський, І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, Олена Пчілка, Дніпрова Чайка та інші – друкували свої твори для

дітей переважно у львівському «Дзвінку» (1890-1914), що виходив як орган «Руського товариства педагогічного». Кардинальні зміни у цій важливій справі наступають після революції 1905 року. Початком цих змін Ю. Тищенко-Сірий у статті «З історії української дитячої книжки» називає 1908 рік, коли Олена Пчілка перенесла до Києва свій тижневик «Рідний край»: «Вона збагнула, що для національного виховання майбутніх поколінь треба працю виховання починати з колиски. Будучи послідовною у своїх поглядах, вірячи в те, що боротьбою ми досягнемо того, що Україна встане зі сну, вона не обмежувалась вихованням тільки своїх дітей у національному дусі. Вона не задовольнялась тим, що виховала й дала Україні славнозвісну поетку, свою доньку Лесю Українку. Вона бачила, що діти українських родин денационалізуються і, щоб запобігти цьому, засновує у Києві в 1908 році український дитячий журнал «Молода Україна» [17, 229].

Видавати два часописи власним коштом Олені Пчілці було матеріально важко, до того ж більшість передплатників просто боялися мати у себе український часопис. Вона зверталася до Д. Яворницького, М. Міхновського, до читачів журналу «Рідний край» з проханням підтримати дитячий часопис, популяризувати його, адже в ньому була «... велика потреба і для сім'ї, і для школи, і для виховання свідомих українців» [1, 3]. Попри всі труднощі письменниця утримувала видання аж до його закриття у 1914 році, тому що вважала працю для українських дітей своїм патріотичним обов'язком. Вона була однодумцем Б. Грінченка, котрий підкреслював важливість видання дитячих журналів, які своєю метою мають систематичний вплив на дитячу душу задля виховання дитини, заложити в її душі підвалини для доброго морального світогляду» [2, 254].

Робота над виданням «Молодої України» розкрила погляди Олени Пчілки на завдання дитячого журналу і книжки у справі виховання українських дітей. Щонайперше завдання: виховання у них любові до рідної мови, тому що з мови починається пізнання світу, свого народу, його духовності, у мові беруть витoki національно-патріотичне, моральне виховання. Звертаючись до

майбутніх читачів «Молодої України», Олена Пчілка писала: «Будемо розмовляти – розмовляти по-українському. Довго ми ждали сього. Всі діточки мають свою часопись: французи – французьку, німці – німецьку, отак і інші, тільки у нас не було своїх кубельців для українського слова. Тепер вони єсть. Просимо ж не цуратися нас, бо не подоба цуратися свого рідного слова! Воно любе, як материна ласка!» [6, 2]

Привертає увагу той факт, що про «Молоду Україну» схвально відгукувався педагогічний часопис «Світло» (Київ, 1910-1914). Він радив учителям, батькам, дітям пильніше придивитися до цього єдиного часопису українською мовою і подбати про те, щоб він знайшов своє місце у родині, у школі «на втіху й навчання діткам, а батькам на полегшення виховувати «малих сих» на добрій розумовій страві» [18, 72].

Прагнучи дати дітям високохудожні твори освітньо-виховного спрямування, Олена Пчілка дбайливо добирала авторів свого журналу, серед яких є відомі і маловідомі сучасному читачеві: Леся Українка, Борис Грінченко, Михайло Старицький, Спиридон Черкасенко, Надія Кибальчич, Христя Алчевська, Людмила Старицька-Черняхівська, Грицько Григоренко, Олександр Олесь, Микола Фон-Рендель, Сергій Мартос, Марія Ішуніна, Одарка Романова, Валер'ян Тарноградський та інші. Чимало різноманітних за жанрами творів належать перу Олени Пчілки. У «Рідному краї» вона зізнавалась читачам: «... коли хотілось мені додати якесь відповідніше оповідання, чи віршик, чи розповідь із світознання, чи якусь казочку, або сміховинку, чи щось інше, то сідала й писала сама, – часом підписуючи своє ймення або становище, а часом ні» [1, 3].

Своїм змістом, чудовою мовою, уміло дібраним, цікавим і повчальним матеріалом журнал був дуже цінним. При його укладанні Олена Пчілка виявила свій таланти педагога і психолога. «Молодою Україною» вона прагнула допомогти педагогічній громадськості у справі національного виховання молодого покоління. «Діти, – писала педагог, – се наш дорогий скарб, се –

наша надія, се – молода Україна. Чи дитина виросте приятелем, чи ворогом України, – се багато залежить від виховання» [15, Арк.1].

Вбачаючи у художній літературі один з найдійовіших засобів виховання, Олена Пчілка вважала, що для дитячого читання слід добирати такі твори, які б всебічно розвивали, збагачували і виховували дітей.

Великої ваги необхідно надавати творам історичної тематики, тому що вони, за переконанням письменниці, поглиблюють духовність, зароджують почуття причетності до героїчних подій минулого, до славних традицій батьків, дідів та прадідів і виховують відповідальність за майбутнє. Формуванню національної самосвідомості дітей сприяли розповіді про Київську Русь, Запорізьку Січ, козацьких гетьманів, кращих представників української культури Т. Шевченка, М. Лисенка, Б. Грінченка та інших, які подавала Олена Пчілка у «Молодій Україні».

Розуміючи важливість ознайомлення дітей з надбанням людства, письменниця поставила перед собою ще одну важливу педагогічну мету, яку успішно реалізувала: прилучити молодих українців до здобутків світової культури. Вона знайомила дітей з творами Ч. Діккенса, С. Лагерльоф, Р. Кіплінга, В. Гауфа, Д. Свіфта, Е. Сетона-Томпсона, А. Доде, В. Гюго, Г. Андерсена, О. Уайльда, О. Пушкіна, Л. Толстого, М. Гоголя, І. Тургенєва, Д. Маміна-Сибіряка, М. Лермонтова. Переважну більшість творів переклала українською мовою сама письменниця, і кожен з них несе у собі пізнавальне і виховне значення, бо призначений, за її словами, «для втіхи і для науки» [10, 2]. Отже, письменниця переконана, що художній твір для дітей має давати поживу не лише дитячому розумові, а й дитячій душі, а тому обов'язково мусить бути цікавим.

Найкращим подарунком для дитини Олена Пчілка вважала цікаві і корисні книги, а тому часто дарувала їх як своїм, так і дітям друзів, знайомих. Б. Комаров, пригадуючи приїзди Олени Пчілки до Одеси, писав, що вона завжди привозила в «гостинець» книги: поезії Надсона, оповідання Діккенса, казки Андерсена, свою збірку «Думки-мережанки», переклади та перші твори своїх

дітей Михайла і Лесі. Книги для подарунка Олена Пчілка добирала з певною педагогічною метою, наприклад: щоб викликати серед дітей дискусію з того чи іншого питання, а також спонукати їх мислити, аналізувати, порівнювати, шукати істину [3, 140-141].

Цікаві думки щодо важливості ролі книги у навчанні та вихованні дитини Олена Пчілка виклала в листах до Л.М. Драгоманової-Шишманової з приводу освіти сина М. Драгоманова – Світозора, який після смерті батька певний час жив у родині Косачів. Читання книг, відзначає письменниця, розширює кругозір дитини, її уявлення, знання, виховує почуття, естетично збагачує, а через те, що Зоря мало читає, йому важко висловлювати свої думки, переказувати навіть невеличкі історії зі святого писання [4].

Як досвідчений педагог Олена Пчілка вважала, що в коло дитячого читання повинні входити твори, що несуть наукові відомості про природу і навколишній світ. У серії «Світознання» протягом усіх років виходу «Молоді України» вона у доступній формі подавала науково-пізнавальний матеріал, який створювала також переважно сама. Завдяки названій серії, діти мали можливість поповнити свої знання про землю та різноманітні зміни на її поверхні, про море, вулкани, коралові острови, «крейдяні гори», повітря, сніг, водяну краплю, амебу, інфузорію, вітер, про життя тварин та тропічні рослини; а також познайомитися з книгою популярного дослідника Ф. Нансена, дізнатися про давньогрецького вченого-математика Архімеда тощо. Як бачимо, інформативний спектр пропонованого матеріалу досить широкий. Завдяки йому діти ознайомилися з навколишнім світом, формувалися їхні пізнавальні інтереси, розвивалися інтелектуальні здібності.

До цінних джерел національного виховання Олена Пчілка відносила фольклор, а тому у «Молодій Україні» використала могутній виховний потенціал народної творчості. Тут є казки, дитячі пісні, ігри та забавки, приповістки, жартівливі вірші, колискові, шаради, загадки, прислів'я, приказки, швидкомовки-

спотиканки, сміховинки, щедрівки та колядки, різдвяні привітання, великодні жарти.

Народна творчість протягом усього життя не виходила з поля зору Олени Пчілки. Особисто збираючи зразки фольклору і привчаючи до цього власних дітей, вона прагнула, щоб українські діти відчули красу рідної мови і глибину мудрості народу. Зміст кожного такого твору ніс заряд морального виховання. Зокрема, про казку вона писала: «Візьми дитину з найінтелігентнішої сім'ї – й та хоче казки!.. Казкою так само можна провадити ідею добра, як і реальною мовою, тільки, що при тім, казка має більше рель'єфних образів і глибше вривається в думку» [14, 213]. Завдяки казкам та приповідкам на все життя у свідомості дитини закарбовується розуміння добра, справедливості, краси, співчуття та жалю, водночас виховується неприйняття зла, нетерпимості, жорстокості, підступності. Олена Пчілка мала всі підстави так стверджувати, тому що в дитинстві на собі відчула виховуючий вплив казок, які вона називає «нашими друзями». «Це був цілий калейдоскоп, особливо, коли прилучити до них і дрібні приповідки, що з кожного поводу щедрою рукою сипалися» [16, 521-522].

Вважаючи, що дітей з раннього віку слід ознайомлювати з традиційними особливостями українського побуту, розвивати творчі смаки і, разом з тим, виховувати любов до свого рідного, національного, Олена Пчілка цілеспрямовано і систематично подавала народознавчий матеріал. Зокрема, на сторінках журналу «Молода Україна» знаходимо зображення гончарних виробів, писанок, узори вишивок, розповіді про них і навіть практичні поради, як, наприклад, вишивати: «Отсе вам, діточки, узорчик, наче рамка. Можна таке вишити, та й зробити рамку до портрета чи якогось малюночка. Або можна вишити таким узором комірець, чи хустинку, чи серветки. Можна вишити одним цвітом, або додати іншого...», «... узори придадуться... для подаруночка мамі або татові на Різдво» [7, 17].

Великий досвід виховання власних дітей підказав Олені Пчілці, що вся діяльність дітей-дошкільнят, молодших школярів

виливається у форму гри. Черпаючи із скарбниці народної творчості, письменниця подає різноманітні народні ігри, будучи переконаною, що у грі розвиваються допитливість і кмітливість дітей, піднімається життєвий тонус, збуджуються емоції.

Неабияке педагогічне значення Олена Пчілка вбачала у гумористичних народних творах: сміховинках, жартівливих пісеньках, небилицях, дотехах. Особливо багато в часописі пісень-небилиць, що мобілізують дитину до активного мислення, загострюють розум, шляхом порівняння змісту пісні з реальним життям вчать бачити відносини і взаємозв'язки у навколишньому світі. До того ж такі твори пробуджують і виховують надзвичайно цінне почуття – почуття гумору.

Сама кохаючись у творчості Т. Г. Шевченка і усвідомлюючи великі виховні можливості його поезій, життя та діяльності, Олена Пчілка чимало місця відводила таким матеріалам на сторінках свого часопису. Найбільш сильним елементом творчості Кобзаря письменниця вважала любов до України. Життєдіяльність і творчість його повинні слугувати прикладом самовідданості рідному краю і праці для його блага.

Завдяки зусиллям письменниці, журнал був непогано ілюстрований, а малюнки, як відомо, відіграють не останню роль у будь-якому дитячому часописі і дитячій книзі, тому що допомагають розуміти текст, збуджують уяву, виховують естетичні смаки. <...> Отже, вона дбала про те, щоб малюнки були органічно пов'язані з текстом і відповідали рівню дитячого сприйняття.

Хоч передплатників «Молодої України» було небагато через боязнь виписувати україномовні видання, все ж він відіграв важливу роль у навчанні та вихованні дітей, особливо в роки створення УНР, коли стало запроваджуватися у школах навчання українською мовою і часопис якоюсь мірою компенсував відсутність українських підручників. Комплекти журналу використовували як хрестоматію для класного і позакласного читання. Зокрема, П. Одарченко пригадує, що, здобуваючи кваліфікацію народного вчителя на педагогічних курсах, він разом

із товаришами користувався комплектами «Молодої України» на уроках у школах. «У «Молодій Україні», – писав він, – було багато чудових оповідань, віршів, які стали мені в великій пригоді під час моєї педагогічної практики» [11, 73].

Високо оцінюючи вклад І. Франка у дитячу літературу, письменниця прагнула ввести його твори в коло читання східноукраїнських дітей. Зокрема, у статті «Іван Франко й його праця» вона писала, що поема «Лис Микита», казки «Абу-Касимові капці», «Дон Кіхот», «Годі, як ще звірі говорили», «... дуже люблені в Галичині, повинні б... бути і в нас у шкільних бібліотеках...» [13, Арк. 5].

Взагалі проблемі дитячої літератури і дитячого читання у структурі своєї педагогічної і просвітницької діяльності Олена Пчілка надавала надзвичайно великої уваги. Вона не визнавала книжок такого змісту, який орієтував лише на пасивне сприйняття дійсності, засуджувала «кисло-солодке сюсюкання» [5, 41], що переважало в той час у творах для дітей. Дитяча книжка повинна вчити мислити, стимулювати самостійні висновки, формувати світогляд, естетичні смаки, моральні переконання молодого покоління.

Однією із перших в українській літературі кінця ХІХ-початку ХХ століття Олена Пчілка почала писати для дітей, враховуючи їх вікові особливості. Вона залишила багату літературну спадщину для дітей: поезії, поеми, оповідання, байки, драматичні твори, фольклорні записи. Її твори позбавлені формального дидактизму, їх об'єднує прагнення автора розбудити у дітей любов до рідного краю, виховати кращі моральні почуття, навчити бачити прекрасне в навколишньому світі. Більшість з творів, адресованих дітям, були надруковані в часописі «Молода Україна», а також у збірнику «Українським дітям» (1882), збірці «Думки-мережанки» (1886), у журналах «Зоря», «Дзвінок», частина (в основному – це драматичні твори) зберігаються в рукописах. У наш час найповніше видання дитячих творів Олени Пчілки з'явилося у 1991 році під назвою «Годі, діточки вам спать!» з передмовою О. Таланчук.

У поетичній творчості Олени Пчілки знайшли відображення глибока увага до дитини, добре знання її психології. Маючи великий педагогічний досвід, знаючи літературні уподобання власних дітей, вона переконалася, що діти люблять і надзвичайно легко сприймають вірші, адже саме через них вчаться відчувати гармонію слова, ритм, бачити прекрасне. У дитячому віці душа відкрита різноманітним впливам, життєвим враженням, дитина спрагло вбирає в себе все оточуюче, і важливо не прогаяти цього сприятливого у виховному відношенні моменту. Особливо успішно естетичне виховання здійснюється завдяки поетичним творам про природу, ознайомлюючись з якими діти поринають у безмежність, вічність природи, розуміють її взаємозв'язок з людиною («Весняні квіти», «Діточкам», «До діточок», «Весна-красна», «Діброва смутная вже листячко ронила...», «Як швидко літо проминуло», «Змінилося все...» та ін.).

Світ поезії авторки несе в собі могутній заряд гуманізму, доброти, сердечності. Олена Пчілка намагається виховати у дітей почуття любові один до одного, необхідність допомагати у біді, рятувати від небезпеки («Зайчатко й хлоп'ятко», «Сестричка й братик», «Дітвора», «Івасик» та ін.).

Високо цінуючи взаєморозуміння і порядність в родинних стосунках, Олена Пчілка чимало віршів написала про сім'ю. Вони вчать поважати старших, цінувати турботу батьків, піклуватися про менших себе («Мама і доня», «Люлі, люлі», «Вишеньки-сережки», «Сестричка і братик», «Сусіди»).

Виховне спрямування мають також байки письменниці («Снігир та щиглик», «Метелик», «Миша-городянка і миша-хуторянка», «Котик та кухар», «Гнідко та Сірко», «Микола і Лиска», «Котова наука», «Орел на визволі» та ін.). Втілюючи в собі мудрість народу, вони проголошують, що не слід втішатися чужим горем, ображати слабших, здобуваючи життєвий досвід, брати все на віру; засуджують неробство, зраду, обман.

Серед оповідань особливу увагу привертають ті, в яких Олена Пчілка відображає духовний світ селянської дитини («На хуторі», «Сосонка», «Хлопчик та ведмідь», «Збентежена вечеря», «Півтора

оселедця»). Вона показує глибоку порядність і душевність дітей із селянських родин, підкреслює, що навіть найсуворіші життєві обставини не можуть зруйнувати ті чесні і благородні почуття, успадковані ними від старших, від народу. Вона засуджує бездушність, лицемірство, нещирість у ставленні до дітей, прагне художнім словом допомогти сьгоднішнім дітям чуло сприйняти поняття «людська гідність», тому що в умовах дефіциту духовності душа людей не завжди відкрита щирому співчуттю.

Чудовою мовою, патріотичним змістом, моральними мотивами відзначаються такі дитячі п'єси Олени Пчілки, як: «Весняний ранок Тарасовий», «Казка Зеленого Гаю», «Дві чарівниці», «Щасливий день Тарасика Кравченка», «Мир миром», «Без'язикий», «Кобзареві діти» та інші. З них лише перші дві було надруковано, а інші ставилися на сцені з рукописів і користувались великим успіхом у юних глядачів. Майже в кожній з них згадується ім'я Т.Шевченка, або використовуються і обігруються сюжети його творів, або розповідається про нелегке життя поета. Таким чином письменниця хотіла прилучити дітей до скарбниці натхненного, полум'яного Кобзарєвого слова, прагнула, аби він став для них уособленням кращих сподівань народу.

Загалом Олену Пчілку приваблювали сильні особистості. Тому в центрі багатьох її творів – людина активної життєвої позиції, цілеспрямована, горда, наділена патріотичними почуттями, здатна діяти ініціативно, самотійно, неординарно. Письменниця цінувала в людині особистість, а не її приналежність до класу чи нації. Це яскраво засвідчують як її власні поетичні твори, так і ті, що вона добирала для перекладу з інших мов («Козачка Олена», «Юдіта», «Пророк», «Увінчаний співець», «Анчар» Пушкіна, «Мцирі» М. Лермонтова, «Співець» Сирокомлі та ін.).

Твори саме такого спрямування мали увійти до читанки, яку готувала письменниця, але згодом вони з'явилися окремою книжкою під назвою «Українським дітям» (1881). У передмові до неї знаходимо таке пояснення: «Всі переклади готувалися до дитячої читанки, хрестоматії. Задля деяких уваг, книга ся не може хутко з'явитися у світ, тим часом, здалось мені, що не буде

бездоладним, коли ці переклади будуть видані нарізно від хрестоматії, окремим виданням, щоб мовляв, раз уже зроблена праця не лежала мертвим статком, коли часом доведеться їй пролежати роки» [19, 3]. Зважаючи на те, що навчання в школах рідною мовою і видання українських підручників були заборонені, і може спливати чимало часу, перш, ніж ці заборони будуть зняті, Олена Пчілка вирішила не чекати і дати українській дитині поживу для серця і розуму рідною мовою.

Отже, у системі виховання підростаючого покоління Олена Пчілка важливого значення надавала змісту і спрямуванню творів, що призначалися для дитячого читання. Письменниця вважала, що книга повинна давати дітям матеріал для пізнання дійсності, розвивати їхню увагу, позитивні риси характеру і водночас відповідати їхнім запитам та інтересам. В коло дитячого читання мають входити як твори вітчизняних авторів, так і тих, чиї імена є окрасою світової літератури. Акцентуючи увагу на загальнолюдських гуманістичних цінностях, художня література для дітей має виховувати національно свідому людину, яка шанує історію, традиції, звичаї народу і відчуває відповідальність за його долю. Творчість самої Олени Пчілки для дітей відповідала усім цим вимогам. Цікавим і необхідним напрямом подальшого дослідження проблеми стане аналіз «Азбуки» і «Букваря» письменниці, які зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

Література

1. Від редакції. В справі рідного краю // Рідний край. - 1910. - №1. – С. 1-4.
2. Грінченко Б. Періодичні видання для дітей // Ми і наші діти. Дитяча література. Мистецтво. Виховання. – Торонто – Нью-Йорк: ОПДЛ ім. Л. Глібова, 1965. – С. 245-263.
3. Комаров Б. Одеські зустрічі // Спогади про Лесю Українку. – К.: Дніпро, 1971. – С. 136-154.
4. Косач О.П. Листи до Л.М. Драгоманової-Шишманової. – Відділ рукописів Інституту літер. НАН України. – Ф. 28. – Од. зб. 423. – 2 арк.
5. Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. – Нью-Йорк: Вид. Спільки «Гомін України», 1970. – 923 с.

6. Молода Україна. – 1908. – №1. – С. 2.
7. Молода Україна. – 1909. – №9. – С. 17.
8. Молода Україна. – 1909. – №13. – С. 17.
9. Молода Україна. – 1911. – №4. – С. 4.
10. Молода Україна. – 1911. – №7. – С. 2.
11. Одарченко П. Мати Лесі Українки // Косач-Кривинюк О. Леся Українка: Хронологія життя і творчості. – Нью-Йорк: Вид. Спільки «Гомін України», 1970. – С. 888-891.
12. Пчілка Олена. Іван Франко та його праця. – ІЛ. – Ф.28. – Од. зб.171. – 12 арк.
13. Пчілка Олена. Оповідання з автобіографією. – Х.: Рух, 1930. – 284 с.
14. Пчілка Олена. Праця виховальна. Доповідь, виголошена на засіданні гадяцької «Просвіти». – ІЛ. – Ф. 28. – 191. – 5 арк.
15. Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова // Олена Пчілка. Твори. – К.: Дніпро, 1988. – С. 498-554.
16. Тищенко-Сірий Ю. З історії української дитячої книжки. Видання видавництва «Лан» і «Український учитель» у Києві // Ми і наші діти. Література. Мистецтво. Виховання. – Торонто – Нью-Йорк: ОПДЛ ім. Л. Глібова, 1965. – С. 245-263.
17. Тодосієнко С. «Молода Україна» // Світло. – 1910. – №1. – С. 72-73.
18. Українським дітям: П'ять віршів-перекладів Олени Пчілки. – К., 1882. – 46 с.

Джерело: Новаківська Л.В. «Молода Україна» Олени Пчілки та її погляди на проблеми дитячого читання / Л. В. Новаківська // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст./ Відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XX: Лінгвістика і літературознавство. – С. 266-274.

**Тарасинська І. З., Нечепоренко Л. В.
ЛЕСЯ УКРАЇНКА І ДІТИ**

Скорочено

<...> Пропоноване дослідження є спробою розкрити проблему творення Лесею Українкою образів дітей, показати ідейно-тематичну й формотворчу системи, так званої дитячої літератури Лесі Українки, його індивідуальний художній досвід. <...>

У родині батьків Лесі Українки існувала давня традиція дружніх та доброзичливих стосунків з простим людом, особливо з селянством, в оточенні якого проживали найбільше. Мати Лесі Українки – Ольга Петрівна прищеплювала дітям любов до рідного слова, шану до книжки, розвивала нахил до творчості.

Діти брали участь у родинних літературних вечорах, їздили з матір'ю збирати обрядові пісні. Найбільше Леся Українка згадувала з приводу народної творчості село Жаборицю на Звягельщині, куди мама вивозила її і брата Михайла «літувати з свідомим наміром, щоб вони проймались там українським народним духом». Олені Пчілці в різних справах часто приходилося виїжджати з Колодяжного, тому догляд за меншими сестрами Оксаною та Ісидорою і братом Миколою лягав на плечі Лесі Українки. Коли сама ж поетеса була в поїзді, вона обов'язково писала меншим окремого листа або робила хоч приписку в листі до батьків: «Милі мої люди, Оксаночка, Микось і Дроздик!» «Любі мої людкове, Оксаночка, Микось і Дора!» «Цілую міцно тебе і папу і «малюток» (найдовшу малютку теж, хоч вона завжди в'ється при тому) (найдовша малютка – брат Микола). Михайло менших сестер і брата Миколу називав «хрущами» через їх непосидючість, а Лариса Петрівна лагідно «тиграми»: «Тигри зробились настоящими «верчиками» і тепер вони здоровісінькі, нігрять і тигрять, як не може бути» [1, 61].

Велике значення в розвитку Лесі Українки мала її безпосередня близькість до народу. Леся і її брати та сестри гралися й товаришували з сільською дітворою, говорили такою ж мовою, як і їх друзі, разом з ними блукали полями і лісами, знали в селі Колодяжному кожну родину. Все це збагачувало майбутню письменницю досвідом, знанням народного життя, виховувало любов до трудящої людини і зумовило появу пізніше цілого ряду художніх творів. Зокрема, в основу оповідання «Приязнь», де з таким знанням і любов'ю змальовано образ дотепної, талановитої і красивої в роботі селянської дівчини Дарки, лягли факти зафіксовані у пам'яті письменниці під час перебування в Колодяжному [2, 18].

Найближча товаришка дитячих і молодих літ Лесі Українки – Варвара Дмитрук в своїх спогадах розповідала як Леся Українка вивчала та записувала волинські народні пісні, а вона допомагала у цій справі. В Колодяжному Леся Українка вчила селян і їх дітей грамоті. Ганна Поліщук згадує, що коли їй пішов тринадцятий рік вона почала працювати в Косачів за покоївку «Беремо, бувало воду з кадуба: одне відро вона, одне я. Жаліла мене, бо я була ще молода. Там посидимо. Почитає мені, розкаже. Брала мене з собою в ліс. Я ходила тоді в українському вбранні, яке вона мені подарувала. Вона гарно малювала. Одного разу Леся намалювала мій портрет. Вона багато читала і мене навчала читати й писати. Вчила мене грати на фортепіано» [8, 114-115].

Перебуваючи в Колодяжному, молода поетеса багато часу віддавала читанню художньої літератури селянам і їх дітям. Багато хто з колодяженських селян вперше дізнався від Лесі Українки про Шевченка, Франка, Марка Вовчка та інших письменників.

Влітку 1895 року в Колодяжному почалася епідемія тифу. Леся Українка залишила літературну роботу і весь час проводила в селянських хатах. «Вожуся з тифозними на селі, роблю, що можу, не пишу нічого», – писала Леся Українка дружині Франка [13, 327]. Поетеса робила все, щоб припинити епідемію. Вона викликала лікаря, стежила за виконанням лікарських приписів в родинях, де були хворі, особливо за дітьми, допомагала налагодити харчування хворих. Селяни і їх діти з великою любов'ю і довір'ям ставилися до молодої письменниці.

Серед авторів, чії твори з раннього дитинства западали у нашу душу, одне з чільних місць належить Лесі Українці. Школярі охоче читають її вірші й казки. Легко запам'ятовують їх. Твори видатної поетеси захоплюють дітей мелодійністю звучання, простотою й дохідливістю образів, ясністю думки й теплотою почуттів. Вони прищеплюють любов до рідного краю, народу, його мови [14, 61].

Леся Українка написала низку творів для дітей. Вони друкувались в журналі «Дзвінок», тоді це був **єдиний дитячий журнал українською мовою.**

У 1884-1891 рр. Леся Українка написала поезії для дітей, які об'єднала в цикл «В дитячому крузі» Починається він невеликими пейзажними творами. У циклі «В дитячому крузі» більшість поезій пов'язана з природою. «Літо красне минуло» – майстерний опис зимової пори, передається бажання дітей, щоб швидше прилинуло літо:

Ждіте, ждіте, любі діти!
Літо знов прилине,
Прийде мила годинонька,
Як зима та згине [11, 110-111].

Важливу роль у розкритті внутрішнього світу героїв відіграють картини природи. Це природа з дивовижним світом річки, лісу, квітів, неба, поля, птахів і тварин. Образ матері й дитини зігрівають пейзаж вірша «На зеленому горбочку» внутрішнім теплом, роблять його рідним і близьким. Вірш «На зеленому горбочку» розвиває у юних читачів любов до рідного краю, допомагає усвідомити нерозривність зв'язку з рідним краєм.

Спроби Лесі Українки в жанрі літературної казки мали успіх. Леся Українка надавала дитячій літературі першорядного значення у вихованні підростаючого покоління, тому активно працювала над її збагаченням. Леся Українка часто зверталася у своїй творчості до жанру казки. Казка давала їй широкі можливості для зображення складних соціальних конфліктів («Осінь казка», «Казка про Охачудотвора»). В Лесі Українки є багато казок, написаних для малих дітей. В казці «Біда навчить» головний персонаж безтурботний горобчик, якому ніхто не хотів допомогти в біді. Добру пораду дав йому лише поважний крук: «Розум, молоде, по дорозі не валяється, не так-то легко знайти! А я тобі ось, що скажу: поки біди не знатимеш, то й розуму не матимеш. От тобі моя наука.» [12, 24].

Казка Лесі Українки має щасливу кінцівку. Раз попавши в біду, горобчик робить для себе висновки. Уважно придивляючись до життя інших птахів, він збагачується життєвим досвідом і зрештою набирається розуму. Основна думка твору «Біда навчить» про те, що не треба боятися складності життя, а треба завжди вчитися, набувати в труді знань і умінь, щоб переборювати труднощі.

Образ дитини в творчості Лесі Українки подається в усій різноманітності психологічних характеристик. Герої творів Лесі Українки приваблюють дитячою чистотою, відвертістю у сприйнятті прекрасного. Визначальною рисою художньої прози письменниці є гармонійне єднання зі світом природи.

Леся Українка доводить, що дитина – це особистість зі своїми поглядами на життя, певними смаками, почуттями власної гідності.

Поезія Лесі Українки пройнята любов'ю до дитини, повагою до жінки-матері.

Образ дитини в творах Лесі Українки, починаючи від раннього вірша «На зеленому горбочку» (1889) і до написаної в останній рік життя легенди «Про велета» (1913), завжди оповитий глибокою ніжністю, любовним замилюванням.

Поетеса вміє проникнути в психологію дитини, розкрити світ її уявлень, прагнень, перших проявів індивідуального характеру. Увагу до особистості дитини, вміння прислухатися до дитячих думок і прагнень і зрозуміти їх, були властиві Лесі Українці в найбільшій мірі. Дитина в її очах була насамперед людиною, з своїми правами і з своїми, хай дитячими поглядами на світ.

У вірші «На зеленому горбочку» відчувається відгомін народних забавлянок, які так люблять малі діти. Хатинка і сонце порівнюється з дитинкою і матір'ю. В основі сюжету – мотив чекання хатинки-дитинки на матір-сонце.

В цьому і в інших творах Лесі Українки важливе значення має образ сонця, яке не лише символізує чистоту життя, а й виступає носієм життєвої енергії у важкі для дітей моменти.

У вірші «На зеленому горбочку» поетично змальовано схід сонця. На початку вірша хатинка «притулилася» (наче дримає), а в кінці вірша хатинка вже зовсім інша – розвеселена сонцем:

І до білої хатинки,
Немов мати до дитинки
Вийшло сонце, засвітило
І хатинку звеселило [11, 110].

Дитина в творах Лесі Українки завжди живе одним життям з дорослими.

Привабливий образ мужньої і вольової дитини вимальовується в нашій уяві при читанні вірша «Я дитиною, бувало».

У вірші багато особистого і це, справді, саме Леся, перемагаючи біль, «щоб не плакати, сміялась». При всій автобіографічності образ ліричного героя цього вірша має глибокий узагальнюючий зміст, навчаючи гордості, вміння стійко переносити життєві труднощі й невдачі. Вірш легко сприймається дітьми, позитивно впливає на формування їхньої психіки. Ту ж саму дитину впізнаємо ми у вірші «Мрії» («У дитячі любі роки»): раннє пробудження гуманних прагнень, співчуття до зневажених і пригноблених.

В Лесі Українки жив великий педагогічний талант. Невипадковим було написання підручника «Стародавня історія східних народів».

Підручників світової історії для середньої школи другої половини ХІХ сторіччя було створено немало. **Уперше стародавню історію східних народів було викладено українською мовою**, – і це тоді, коли діяв валуєвський указ про заборону українського («малоросійського») друкованого слова, коли царський уряд проводив безсоромну політику примусової русифікації, коли навіть з початкової школи рідна мова була вигнана. Українська мова викладу – прямий виклик, який Леся Українка кинула всій царській системі національного поневолення.

Цінність і значення праці Лесі Українки стають особливо ясними у порівнянні з тогочасною шкільною інтерпретацією історії. «Стародавня історія східних народів» виховує історичну свідомість у молоді. «На 250 її сторінках викладено стародавню історію індусів, мідійців, персів, єгиптян, ассірійців і вавілонян, фінікійців і євреїв <...>. У підручнику чітко проведено розмежування понять «причини й наслідок». Передається, наприклад, народний переказ про напад Камбіза на Єгипет; легенда говорить, що причиною війни була особиста образа Камбіза: за

нього не віддали дочку єгипетського царя [15, 108-109]. «Але ж то була тільки приключка, – заперечує Леся Українка. – А річ в тім, що перська монархія росла і хотіла дедалі все більше землі заповучити» [10, 64].

Такі роз'яснення, міркування і підсумки збуджують думку читача, змушують його до зіставлень і висновків.

Прагнучі виховати молодшу сестру (підручник був написаний для молодшої сестри Лесі Українки, Ольги) як людину широких громадських інтересів, Леся Українка звернулась до історичної освіти: «Щоб показати весь розвиток панування одних людей, всю боротьбу станів, боротьбу праці і грошей, то на те треба дуже багато мови, і це становить цілу окрему науку, котру тоді можна зрозуміти краще, коли буде відоме життя різних народів давніх і нових часів, себто їх історія» [10, 154].

В підручнику «Стародавня історія східних народів» Леся Українка знайомить молодого читача з народною психологією, розкриває потаємні народні прагнення. Леся Українка дає чудові переклади релігійних гімнів індійців (Веда), персів (Зенд-Авеста) і їх добір такий, що показує одвічне прагнення трудової людини до загального щастя, її віру в остаточну перемогу добра над злом [10, 47].

Цінним в підручнику «Стародавня історія східних народів» є те, що Леся Українка закликає молодого читача замислитися: «Дивно, що Дарій, замість іти воювати багатий край Індію, пішов на убогу та дику Скітію» [10, 75]. Леся Українка дає політичну оцінку походу: «Так закінчився скітський похід Дарія. Та й не на тодішніх часах було пускатися в такі далекі та невідомі сторони з невеликим різнорідним військом проти сміливого та дикого народу» [10, 77].

Леся Українка навчає молодих шанувати й берегти пам'ятники старовини, що донесли до нас розповідь про людське життя далеких епох. <...>

Усе трактування історичного процесу в підручнику Лесі Українки виховувало свідомість молодого читача, вчило його приглядатись до історичних фактів, знаходити в них аналогію до

сучасних подій, будило в ньому національну свідомість і в той же час застерігало від націоналістичної обмеженості.

Турбуючись про підростаюче покоління, Леся Українка прагнула виховати у дітей трудящих почуття власної гідності, високі моральні якості. Знаючи про важливість доброї освіти для людини, Леся Українка цікавилася станом школи, життям вчителів. Як документ значної викривальної сили сприймається її нарис «Школа» (1895). Ці справжні «образки з натури», як визначила сама Леся Українка жанр свого твору, не тільки давали уявлення про жалюгідний стан тодішньої школи, про який можна було судити вже із зовнішнього вигляду («обшарпана хата з ганочком»), а й про безправність учительки, прогресивного педагога, яка через конфлікти з духовенством змушена припинити свою діяльність. Серед її дітей є дуже талановиті, що могли б далі продовжити навчання – вони гордість вчительки. Леся Українка описує жалюгідну бідність народної школи, низьку якість навчальної літератури, безправ'я вчителів і учнів [8].

Піддала критиці Леся Українка і середню школу царської Росії. Вона вважала, що особливо негативно впливають на молодь гімназична муштра, яка стримувала самостійність думки учнів. Леся Українка приділяла багато уваги проблемам освіти на українських землях. Вона критикує жалюгідний стан освіти, зокрема на Волині. Так, у листі до М. П. Драгоманова від 15 жовтня 1892 року вона пише, що на Волині шкіл мало, а ті, що працюють існують зовсім не для того, щоб нести в народні маси світло знань. Правдивість цих слів підтверджувалась тогочасною дійсністю. Так, в 1887 році серед сільського населення Волинської губернії письменних було лише 17,2 %. Отже, письменниця всі свої помисли, які були глибоко національні в своїй основі, всі свої прагнення пов'язувала з життям, з освітою свого народу. <...>

Література

1. Аркушин Г. Л. Леся Українка і діти. Особистість. Творчість. Доля. – Луцьк: Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки, 1991. – 156 с.

2. Бабишкін О., Курашова В. Леся Українка. – К. : Художня література, 1955. – 467 с.
3. Беллярминов І. Руководство к древней истории: курс V-VIII классов, изложенный применительно к применению.
4. Іванюк С. Із ряду праць цього вченого (випробування дитинством) // Сучасність. – 1992. – № 3. – 190 с.
5. Илованский Д. Древняя история: курс старшего возраста. – [15-е изд.]. – М., 1885. – 152 с.
6. Мазуркевич О. Р. Нариси з історії методики української літератури. – К. : Радянська школа, 1961. – 375 с.
7. Папуша О. М. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу: автореферат на здобуття наукового ступеня к. філол. н. – Тернопіль, 2004. – 19 с.
8. Спогади про Лесю Українку. – К. : Дніпро, 1971. – 483 с.
9. Українка Леся. Волинські образки : 1 «Народ». – № 3-4. – 1895.
10. Українка Леся. Стародавня історія східних народів. – Катеринопіль, 1918. – 250 с.
11. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах. – Том 1. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1976. – 447 с.
12. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах. – Том 7. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1977. – 557 с.
13. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах. – Том 10. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1978. – 542 с.
14. Шиманська І. Ф. Твори Лесі Українки в молодших класах // Українська мова і література в школі. – 1968. – № 2 – С. 60-61
15. Шиманська І.Ф. «Стародавня історія східних народів» – підручник Лесі Українки // Український історичний журнал. – № 5. – 1967. – С. 107-110.

Джерело: Тарасинська І.З., Нечепоренко Л.В. (Черкаси). Леся Українка і діти / І. З. Тарасинська, Л. В. Нечипоренко // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст./ Відп. Ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XXI: С. 166-173.

Ольга Будугай

**ОПОВІДАННЯ ЛЮДМИЛИ ДНІПРОВОЇ ЧАЙКИ
«У ШКОЛІ»: АКСІОЛОГІЧНИЙ ТА ПОЕТИКАЛЬНИЙ АСПЕКТИ**

Скорочено

Вітчизняна літературна скарбниця була б набагато біднішою без самобутньої, відданої рідній землі й своєму народові письменниці Людмили Березіної-Василевської (1861-1927). Першого листопада 2011 року виповнилося 150 літ від дня її народження.

Доробок Дніпрової Чайки високо оцінили не тільки сучасники письменниці, зокрема І. Франко, М. Коцюбинський, але й літературознавці пізніших поколінь. У різні періоди розвитку українського літературного процесу її твори досліджували Ф. Білецький, Є. Будько, Н. Вишневська, Я. Голобородько, Л. Голомб, В. Грабовецька, А. Гудзенко, Н. Калениченко, О. Камінчук, А. Крат, К. Науменко, І. Немченко, О. Міхно, В. Олексенко, В. Пінчук, Б. Чайковський, Н. Чухонцева та інші науковці.

У житті і в мистецтві Дніпрова Чайка виявила небайдужу життєву позицію. К. Науменко відносить постать відомої письменниці до особистостей, які «живуть щиро, відверто, складно, на потужній експресивній ноті, з важкими пошуками і незмінними втратами» [6, с. 65]. К. Науменко вважає Дніпрову Чайку натурою діяльною, енергійною, безпосередньою у вираженні своїх почуттів і внутрішнього стану. Життєва активність письменниці, на його думку, «характеризувалася непересічністю та різноспрямованістю» [6, с. 66].

Дослідники її творчої спадщини відзначають широту інтересів письменниці, тематичне розмаїття її доробку, здатність не просто виявити себе в різних родах літератури: і в епосі, і в ліриці, і в драматургії, але й зробити вагомий внесок в розробку міжродових жанрових утворень, жанрових модифікацій (наприклад, поезій у прозі).

Окрема сторінка її мистецької спадщини – твори про дітей і для дітей. Б. Чайковський зазначив, що її твори про дітей і для дітей, писані в різний час – від 1890 до 1920 р., – «користувалися незмінною увагою юних читачів та їхніх батьків» [8, с. 398]. Хрестоматійними стали вірші про природу, легенди, поезії в прозі, оповідання, що й для сучасного читача не втратили пізнавального, естетичного й виховного значення. Н. Вишневська наголосила: «Твори письменниці для дітей пройняті ідеями гуманізму, сповнені вірою в торжество добра над злом. Вони допомагають виховувати в дітях любов до праці, співчуття до слабких і знедолених, оптимістичне світосприйняття» [2, с. 20].

Ставимо за мету здійснити спробу аналізу аксіологічного й поетикального параметрів оповідання Дніпрової Чайки «У школі». <...> Аналізуючи художній твір, літературознавці передусім звертають увагу на моральні цінності позитивних персонажів, через які читач бачить систему цінностей самого автора.

І. Немченко слушно акцентує: «В оповіданні «У школі» (1909) Дніпрова Чайка відтворила яскраві картини з життя однієї з таврійських шкіл у момент інспекторської перевірки, подібно до твору Б. Грінченка «Екзамен». Автори обох оповідань вдаються до одного джерела комізму ситуацій – нерозуміння дітьми, що в побуті говорять рідною мовою, а в школі навчаються іншою, ряду слів і виразів з нав'язаної їм російської» [9]. Н. Вишневська констатує, що за ідейним змістом, реалізмом зображення оповідання «У школі» близьке до творів про життя сільської школи С. Васильченка, зокрема до оповідання «Роман» [2, с. 12].

Історія написання досліджуваного твору, як і хрестоматійних оповідань Б. Грінченка «Екзамен», «Дзвоник», «Украла», С. Васильченка «Роман» пов'язані з педагогічною діяльністю їхніх авторів. Після закінчення у 1879 році Одеської приватної гімназії Людмила Березіна вчителювала на Херсонщині, Одещині, в Бессарабії. «Для неї педагог асоціювався з променем світла, ковтком свіжого повітря у темному й важкому народному житті, а вчительська справа – з найкоротшим шляхом до культурного визволення народу» [6, с. 66].

Удаючись до прийому антитези, авторка змальовує у досить непривабливому світлі пана інспектора, якого діти й сама нараторка називають на просторіччі «спехторь». На початку оповідання письменниця наводить діалог школярів про приїзд інспектора в стару школу. Цей діалог виконує функцію експозиції, яка плавно переходить у зав'язку. Діти діляться новиною, що вчора вчительку Марію Миколаївну інспектор сварив за те, що учні не знають сировини, із якої виготовляється сукно, бо «не бачили, бо в нашому селі не виробляють!» [3, с. 80]. Навіть діти розуміють, що сварити вчителя про учнях не є етичним вчинком: «А він тоді як витріщить до Марії Миколаївни, як не почне їй виговорювать, та так і сипле, й сипле! Аж у класі сумно, аж школярам ніяково!» [3, с. 80].

Учителька-вдова Олена Петрівна, яку разом з вихованцями інспектор «екзаменує» наступного дня, поводить себе набагато спокійніше. Вона прагне підтримати учнів, підбадьорити їх, не запобігає перед інспектором.. Вчителька розумна, добре озброєна знаннями, але разом з тим скромна, стримана, цілеспрямована.

Поряд із рисами, притаманними більшості сумлінних педагогів, авторка наділяє магістральну героїню здатністю до жарту, іронії, навіть ризику задати не дуже приємне запитання з проханням надати наочність для вивчення державної символіки, зокрема двоголового самодержавного орла, символу імперії, прапорів, щитів, гербів «і імперські, і губернські, і повітові» та ін. [3, с. 86].

Відчувається, що симпатії авторки на боці Олени Петрівни. Про те, що в педагога все добре сплановано, вироблена певна система в роботі, свідчить наведений лад у класі. «Учительська мала й зовсім вигідний вигляд: шафи, повні книг та приладів до вчення, м'якенька кнапка, часи з веселим дзвоном, стіл, застелений білою скатертиною, з чайним посудом на ньому, навіть квітки-вазони на вікнах – усе аж блищало і здавалося тільки відповідною рамкою. до тієї хазяйки, що так уміло все те опорядила» [3, с. 82]. Авторка змальовує охайний інтер'єр школи

як ще одне підтвердження охайності самої вчительки, її систематичної роботи з естетичного виховання.

Дніпрова Чайка подає портрет героїні у привабливому вигляді: «Чорнява огрядна удовиця весело зирнула чорнявими очима, вітаючи гостя» [3, с. 82]. Окремі промовисті деталі свідчать про цілісність натури педагога, вміння передати учням рівний стан зосередженості, позитивного налаштування на працю.

Як «привітна хазяйка», Олена Петрівна запрошує в клас «плавким рухом», вона «спокійна й бадьора», під впливом її «оксамитового контральто» діти самі сміливішають, «уміло й дотепно» розв'язують «завдачу». Коли інспектор назвав поганим учнем одного хлопця, учителька цю думку спростувала, не погодилася з паном. Вона підбадьорила дитину: «Того ж таки хлопчика викликав читати. Зовсім зажурений ішов він на своє місце. Тільки, проходячи, глянув на Олену Петрівну, і вона непомітно для інспектора погладила його по голові й глибоко заглянула йому в вічі. І дитина спახнула виразом такої вдяки за цю ласку, що вже сміливо полізла на своє місце, вихватила книжку і вперлася очима в інспектора» [3, с. 84]. <...>

Інспектор задоволений, коли діти вітають його «по-солдацьки»: «Здравія желаю, ваше високоблагородіє!» [3, с. 82]. І це створює в читача враження, що ідеальне навчання в школі, на думку поважного пана, має нагадувати солдатську муштру.

Образи вчительки й інспектора подані за принципом антитези. Молодій удові приємної зовнішності й доброї вдачі протиставляється чиновник – жовтий мрець з витягнутою шиєю», котрий налаштований не поцінувати хороші результати педагогічної діяльності розумної й старанної колеги, а відшукати певні недоліки, звинуватити її в недостатньому патріотичному вихованні учнів: «В каком государстве мы живём? Какие задачи преследует школа? Что это, малорусская сепарация заводится?» [3, с. 84].

Звинувативши суворим поглядом Олену Петрівну у тому, що діти не мають поняття про герб імперії, він робить не дуже вдалу спробу сам їм це пояснити через «довге нудне проказування». Йому це вдається важко, він «плутаючись, повів довге пояснення»,

але «дітвора ніяк не второпала мудрих слів» [3, с. 85]. Інспектора сердить це нерозуміння, бо діти таким чином засвоїли його повчання: «Герб російський – орел, у серці його верхівець, кінь і гадина-змія!» [3, с. 86].

Навчання тяглося так довго, що «дітвора аж мліла від утоми й голоду» [3, с. 86]. Наростаючий гнів інспектора й ніяковість учнів авторка передає через градацію і риторичні вигуки обурення пана. Тільки те, що інспектор сам зголоднів і зупинило цей акт навчання, що суперечить нормам вимог про оптимальну тривалість уроку. Таким чином, кульмінаційний момент оповідання переріс у завершення дії.

Дослідницю Н. Вишневську приваблюють у творі «постаті дітей-школярів, спостережливих, розумних і дотепних» [2, с. 12]. Про кмітливість малих вихованців «спокійної і бадьорої» вчительки Олени Петрівни слушно пише й І. Немченко: «Дніпрова Чайка, разом з дотепними героями свого твору, одверто глузує з віджилої системи навчання й виховання в дореволюційній школі, обстоює передові педагогічні ідеї, зокрема, думку К. Ушинського про плідність викладання в освітніх закладах предметів рідною мовою» [9].

Не випадково саме вибір учителькою для читання «чаруюче ласкавого» твору педагога К. Ушинського «Воспоминания детства» викликає незадоволення інспектора. Він вважає зрозумілу для дітей книгу «устарелой», а її оповідання «наивными». Учителька ж висловила думку, що важливим є розуміння дітьми прочитаного й уміння переказувати зміст.

Мова дітей багата на фразеологізми «плести казки», «спекти рака», «качатися од реготу» та ін. Вони створюють колорит багатой на емоції народної мови, показують жвавість, безпосередність дітей. Учні прагнуть знань, хочуть розібратися в складних для них речах і водночас бояться пана й не хочуть підвести улюблену вчительку.

Аксіологічний рівень тексту оприявнений уживанням учнями таких лексико-синонімічних засобів увиразнення мовлення, як архаїзми («завдати завдачу», «завести диктовку», «зшитки»,

«прощальна орація») вульгаризми («учительша», «спехторь», «тітрадки»), а також канцеляризми з вуст інспектора «распорядитесь прозвонить на сбор» тощо. Проте у хвилини гніву й він називає учнів згрубілими просторічними словами: «Олухи! Дураки!» [3, с. 86].

І все ж пафос твору не трагічний, а драматичний з елементами комізму, викликаного грою слів, нерозумінням дітьми російських лексем «плот», яке діти сприймають як «паркан», російського слова «вальки», яке трактується українською як «глиняні вальки» для будівництва хат.

Комічним виглядає трактування хлопчиком Даньком Чижем російського слова «губернатор-шталмейстер»: «Штанмейстер... ото значить главный майстер, што одьожу на царя шість» [3, с. 85]. Дотепна пропозиція-прохання учительки надати школі наочність для патріотичного виховання у вигляді гербів із бляхи, прапорів «в увеличенном виде» сприймається реципієнтом тексту як своєрідна іронічна помста за невинуваті випробування, завдані школярам і педагогові.

Отже, в оповіданні Дніпрової Чайки «У школі» аксіологічними пріоритетами у світогляді головної героїні твору Олени Петрівни є любов до своєї професії, самовіддана педагогічна праця, індивідуальний підхід до учнів, уміння гамувати хвилювання, гідно триматися з інспектором, підтримати здоровий мікроклімат у класі. Дніпрової Чайка за допомогою засобів антитези, градації, риторичних фігур, іронії, дотепних діалогів між вчителькою, учнями та інспектором художньо переконливо виявила і власні ціннісні пріоритети, зокрема протест проти русифікаторської політики царату. Вона зобразила й ставлення простого народу до такої діяльності керівництва. <...>

Література

1. Аболіна Т. Г., Єрмоленко А. М., Киселева О. О., Малахов В. А. Етичні норми і цінності: проблеми обґрунтування. – К.: Дніпро, 1997. – 152 с.
2. Вишневецька Н. Дніпрової Чайка і її твори // Дніпрової Чайка. Вибрані твори / Упор. Н. Вишневецької. – К.: Дніпро, 1987. – С. 5-20.

3. Дніпрова Чайка. У школі. // Дніпрова Чайка. Вибрані твори / Упор. Н. Вишневської. – К.: Дніпро, 1987. – С.279 с.
4. Козлов А.В. Духовність як літературознавча категорія: Монографія. – К.: Акцент, 2005. – 272 с.
5. Моклиця М. Основи літературознавства. Посібник для студентів. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 192 с.
6. Науменко К. М. На крилах Дніпрової Чайки. До 150-річчя від дня народження Дніпрової Чайки // Календар знаменних і пам'ятних дат – К.: Книжкова палата України, 2011. – С. 65-73.
7. Філософія: Навч. посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І. В. Бойченко, В. П. Розумний та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. – К.: Ваклер, 1997. – 584 с.
8. Чайковський Б. Дніпрова Чайка // Веселка. Антологія української літератури для дітей у 3 томах. – Т.1. / Упор. Б.Й. Чайковський. – К.: Веселка, 1984. – С. 396-398.
9. Немченко І. Проза і поезія Дніпрової Чайки / І. Немченко // http://www.library.kherson.ua/young/tavrica/chajka/Dniprova%20Chajka_part2_1.htm

Джерело: Будугай О. Оповідання Людмили Дніпрової Чайки «У школі»: аксіологічний та поетикальний аспекти / Ольга Будугай // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): Літературно-науковий збірник. Випуск 8. – К. – Херсон: Просвіта, 2012. – С. 119-126.

КРИТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ № 7

Нінель Заверталюк ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА ОПОВІДАНЬ В. ВИННИЧЕНКА ДЛЯ ДІТЕЙ І ПРО ДІТЕЙ

Скорочено

<...> Оповідання В. Винниченка про дітей за художньо-естетичним рівнем, за їх соціальною спрямованістю (політичні настрої автора відбилися в них) не виокремлюються із загалу малої прози письменника і в той же час вирізняються актуалізацією психологічного вираження, з одного боку, неадекватності, а з іншого – ідентичності (насамперед у

поведінковій сфері) дітей світу дорослих як сільського, так і міського ландшафту, акцентуацією в їх зображенні екзистенційних мотивів (несумісності дитинства із абсурдним світом, самотності дитини, підлітка в ньому, пошуку звільнення від його тиску).

Не можна сказати, що оповідання про дітей В. Винниченка були поза увагою видавців. Вони приходили до читача з його першими збірками 1906-1910 та наступних років, багатотомними виданнями творів письменника в 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. Після довгих заборон на публікації художнього доробку В. Винниченка в Україні за радянського часу, окремі з них («Федько-халамидник», «Кумедія з Костем» ввійшли вже у період суспільної перебудови в країні до вибраного «Краса і сила» (1989). Того ж року побачило світ вибране «Намисто» з адресною вказівкою: «для молодшого та середнього шкільного віку». Цього факту критика, звісно, не обійшла. Та все ж і мала проза В. Винниченка загалом і особливо його твори про дітей потребують значно більшої уваги літературознавців, ніж виявлено на сьогодні.

У навчальному посібнику О. Гнідан і Л. Дем'янівської «Володимир Винниченко. Життя, діяльність, творчість» згадуються оповідання «Кумедія з Костем», «Федько-халамидник» у зв'язку із інтерпретацією характеру відтворення в малій прозі письменника «факту смерті», саме згадуються [2, 108, 122]. В. Панченко у монографії «Будинок з химерами» зупиняється на питанні автобіографізму оповідання «Федько-халамидник» [6, 22-23]. Продовжуючи цю тезу В. Панченка, В. Марко у статті «Сублімація страху в художньому світі В. Винниченка» робить спробу «глянути на художній світ автора крізь призму страху» [4, 135]. До аналізу оповідання «Федько-халамидник» зверталася й авторка цієї статті [3, 18-22]. С. Присяжнюк безпосередньо акцентувала увагу на окремих екзистенціалах буття героїв-дітей в оповіданнях «Федько-халамидник» і «Кумедія з Костем» [5, 100-108]. Отже, у сучасному літературознавстві не охоплено всіх аспектів художньої реалізації в малій прозі В. Винниченка буття дитини, підлітка у світі соціального катастрофізму, відчуття ними

його абсурдності, характеру їх протистояння йому, форм його самовиявлення, утвердження дитиною своєї самості у світі дорослих, що зумовлює вибір аспектів екзистенціального трактування тексту.

У центральній позиції в оповіданнях В. Винниченка герої-діти (підлітки) діють (взаємодіють) у площині двох світів: природи, з якою вони внутрішньо і зовнішньо, як правило, в гармонії і соціуму, де співвіднесення дитина і світ, дитина і оточення опозиційні, де дитина – жертва, а світ (світ дорослих) – мисливець. Останній затісний для неї, він – загроза її волі, її статусу дитини. У його межах небезпеки, сльози, втрати, важка праця, самотність, нерозуміння дорослими – стани, через які експлікується екзистенціал зла.

У світі природи дитина вільна у виявленні своїх почуттів і відчуттів, виражаючи які, автор багатоманітно психологізує характери, ліризує оповідь. Так, душі героїв своєрідної за жанром повістєвої діалогії («Гей, не спиться...», «Гей, чи пан, чи пропав...»), близнят Івашка і Любки, в спілкуванні з голубами відкриті для добра і краси. В епізодах їх взаємин з птаством, з голубами, оприявнюються такі їх риси як життєрадісність, буйна фантазія, щирість, темперамент, залюбленість у світ природи. «Голівка ж яка: маленька, виточена, не кругла, а довгастенька! А дзьобик: це ж не дзьобик, а пшеничне зернятко, ніжне, рожеве, тупеньке» [1, 165], – такий портрет сірого (голуба) у сприйнятті Любки. Його деталізація асоціативно переключає погляд на характеристику імпульсивного стану дівчинки: «Любці аж за горло душило, так хотілося взяти голуба в руки, розцілувати його всього, помилуватися ним, до серця гаряче-гаряче притулити» [1, 165]. Емоційна співвіднесеність цих двох характеристик (зовнішньої – голуба, внутрішньої – стану дівчинки) підпорядковані вираженню духовної просвітленості героїні. «Сірий» для дітей – «братик», «товариш». Голуби порівнюються з метеликами, «маковим зерном на безмежній скатертині неба» [1, 187]. Відчуття, які охоплюють їх у моменти, коли «ганяють»

голубів, постають у творі як репрезентанти позитивних екзистенціалів щастя, радості.

Художня реалізація контрастності стану дітей у світі природи та їх буття в соціальному світі акцентує абсурдність останнього. Витівки близнят з метою здобуття грошей (пофарбування кішки, нальот-рекети на базарі, викуп за знайдений «скарб», «позначення» горобців як власності «скупердяя» Зозулі), що вражають винахідливістю та природним гумором, є виявом емоційного сприйняття соціуму, стосунків дорослих з погляду саме дитини. Оприявлені в їх вчинках аморальні риси (здатність обдурювати, видурювати) зближують їх із дорослими, уподібнюють до них, але в діях дітей простежується елемент гри, і оповідь про них не позбавлена часом іронії.

У той же час В. Винниченко, розгортаючи опозицію дитина-соціум, художньо реалізує екзистенціали відчуження, загубленості, страху самотності. Опинившись віч-на-віч із жорстокістю дорослого світу, Ланка, героїня оповідання «Ой випила, вихилила...», з погляду однолітків, різко змінилася: «така важна, та стара, та хазяйновита, та задавака» [1, 63]. І кожна з цих аксіологічних характеристик уточнюється, деталізується в оповіді про виконання нею обов'язків дорослої та її поведінку під час гри у «пувачки» (гудзики), що стає для неї засобом заробітку («до гри вибігає, як до роботи» [1, 65], – зауважує автор). Вона, нинішня («Як сказалася», «неначе кішка, уся збереться, наїжиться, очі гострі, пальці скручені» [1, 63]), протиставляється тій, недавній («А така ж була славна, весела та дружна» [1, 65]). Ця зміна пояснюється на рівні авторської концепції соціуму як такого, що породжує зло, прагнення помститися за свої негаразди. Зайнявши в ньому через хворобу матері місце, Ланка, хай по-дитячому, але задумує вчинити: відрізати ножиком гудзика з мундира «генерала». Психологічні деталі зображення її стану в епізоді «полювання» на генеральський гудзик виокреслюють двоїстість її почуттів – ненависті, злості («хижо водить куцим носиком», «підповзає до лави, як жаба до мух») і страху («рука Ланки, як

метелик з квітки, злякано спурхує з гудзика», «А в ухах гуде, а серце впало кудись у живіт») [1, 80].

У дорослому світі соціальних, класових конфліктів діти втягнені в дорослі «ігри» в революцію. Цю тему, до речі, в українській літературі відкрив В. Винниченко своїм твором «Гей, чи пан, чи пропав...», де сама подія робітничого страйку не зображена, про неї лише згадано; ситуаційно розгорнуто епізод обговорення страйкарями шляхів визволення заарештованих його організаторів. В епіцентрі цієї сюжетної лінії характеристики дітей-близнят: їх залучення до справи вмотивовано родинними зв'язками (серед заарештованих їхній дядько, який допомагав їм у влаштуванні голубника, а серед страйкарів – батько і матір). Спершу Івашка і Любку схилено до віддання грошей, зібраних на голубник, а потім перекладено на них і здійснення плану, який вони ж і запропонували (передати «струмент», відвернувши увагу вартового, подати сигнал заарештованим, щоб вони вказали місце свого перебування). Але у діях, які мають виконувати дорослі, вони залишаються дітьми. Їхня реакція на події репрезентує їхню дитинність. Деталі «несподіваний крик» Любки, «відлипла від стіни і п'яно посунула за Івашком», «неначе в сні ходила», страшенно з одчаю й горя заверещала» в епізоді, де йдуть до схованки, щоб віддати гроші, порівняння її стану із фізичним болем («неначе босою ногою наштрикнулася на цвях») [1, 146] передають напругу переживання, зорієнтованого на трагічне. Ні, фізичної смерті не сталося, але вмерла мрія, що підкреслено психологічною характеристикою: «Ой, тепер нізащо не хотілося бути самим на печі, – там було тепер так самотньо, так моторошно, так жалько, наче лежав там покійник» [1, 147]. В іншій ситуації плач Любки, задуманий як гра, щоб відвернути увагу вартового, постає виявом реального страху. Наступні дії дітей сприймаються як акти подолання цих станів. Переживання батьків, зокрема матері, яка не хоче наражати дітей на небезпеку, але змушена обставинами погодитися з пропозицією інших, на їх тлі віднесено на другий план: ключовою стає фраза тата: «Ну, катайте, герої!». Його хвилювання передано в описі незвичності

його поведінки, через деталі неадекватності його рухів самій ситуації: «... тато кумедно пошарував обома руками по головах близнюків, відштовхнув і з якимсь чудним усміхом у голосі сказав: – Ну, катайте, герої!» [1, 155].

Мотив героїства дітей у подіях революцій, війн, як відомо, було актуалізовано в українській радянській літературі з ідеологічною настановою. У Винниченка дидактизм у цьому творі відчутно на асоціативному рівні, домінуючим в оповіді про нічну пригоду дітей є драматизм психологічного напруження. Устами Івашка проголошено: «Молодця Любка, не боялася» [1, 155]. <...>

Означенням «герої» автор виправдовує поведінку дорослих, як і happy end (ним) фіналом: операція по визволенню заарештованих успішно завершена, здійснюється врешті і мрія близнят. Однак концептуально образи дітей є уособленням антитетичності світу дитинства світові дорослих. Аналогічне простежується і в інших оповіданнях В. Винниченка. Зображений в них соціум налаштований на виховання в дитині жорстокості, позбавлення її радості. Нерідко така жорстокість у дітей тлумачиться як спосіб збереження ними себе як особистості. В оповіданні «Гей, ти, бочечко...» старші парубки своїми насмішками посіяли в душі чотирнадцятирічного хлопця Семена із дещо незвичним прізвисьмом Гедзь неприязнь до такого ж, як і він, підпасича, десятирічного, на ім'я теж Семена, прозваного в насмішку над першим Комаром. Це викликало в Семена Гедзя бажання помсти, збидкування над беззахисним другим Семеном.

Відчуження світом Кості зумовлює його самотність у тісному гурті наймитів («Кумедія з Костем»). Самотні навіть близнята («Гей, не спиться...»). Вони в гармонії вдвох, але відсторонені від однолітків і дорослих. У них свій світ. Навіть найменший за віком з героїв-дітей В. Винниченка Гринь («Віють вітри, віють буйні...») – йому «тільки на покрову буде шість» [1, 14] – «владика, цар і бог над речами й людьми» у своїй родині – опиняється в стані невимовного переживання самотності, що екстрапольоване на мотив страху. У своєму дитячому світі герої-діти все ж налаштовані на єдність між собою, в їхніх душах від початку

зкладено добро. Примирені добротою меншого обидва Семени («Гей, ти, бочечко...»), обнявшись, виспівують свою пісню. Гриню («Віють вітри, віють буйні...») подолати страх допомагає дев'ятирічна наймичка Санька, з якою перед цим він був у конфронтації, що проявлялася у дитячій, звісно, формі.

Герої-діти в малій прозі В. Винниченка (найчастіше із робітничих та селянських родин), як і маленькі герої М. Коцюбинського, В. Стефаника, знедолені, але на відміну від них, в їх зображенні акцентовано і подієво, і психологічно проблеми несумісності дитинства, світлого й радісного, із абсурдним світом пригнічення волі, самотності, пошуку звільнення від його утиску, страху.

«Дух противенства», як означено домінанту характеру Федька-халамидника В. Панченком, притаманна більшості героїв-дітей В. Винниченка. Але в кожного він виявляється індивідуально, через обрані ним шляхи звільнення й утвердження своєї самоцінності. Сирота Ляня, герой оповідання «Та немає гірш нікому...», щоб порятуватися від жорстоких знущань дядька, починає погано вчитися в гімназії, сподіваючись, що його виключать, і тоді дядько віддасть його в «пастухи», або він втече до них у степ. Нездійсненність задуманого стала для нього найбільшим горем, рівним стражданню під час поховання мами, спорідненим із відчуттям себе мертвим.

Кость («Кумедія з Костем»), який на знущання оточуючих відповідав своїм знаменним вигуком «Хрр», заглибленням у міф про батька-пана, поведінкою стійкості («ніколи не плакав» [1, 293], нікого й нічого не мав, не боявся холоду), вивільнився із світу, ворожого до нього, й ілюзій смертю. Його образ – це уособлення типу приниженого, ображеного життям соціуму, але в особі дитини.

Формою самовиявлення Федька (оповідання «Федько-халамидник») є «розбишацтво», тема якого винесена в заголовок твору і розгортається через екзистенційні мотиви свободи людини у своїх вчинках і свого вибору, боротьби за особистісність як (за Сартром) шансом втечі від абсурдності світу. Неодноразово

повторюючи заголовковий образ «халамидник», письменник вибудовує систему синонімів – «Соловейко-розбійник», «Сибіряка», «халамидро», «пробий-голова», «зайди-голова», розкриваючи їх зміст через фіксацію дій героя («шибку з рогатки вибив», «синяка підбив своєму «закадишному» другові», «перекинув діжку», «повалить зліплені з піску хатки» і т.п.), його гри. У цій динаміці вчинків хлопця – не лише вияв розбишацтва, а й заперечення спокою, протест проти пригноблення його як особистості. Його характер виокреслюється як на зовнішній опозиції (він і інші, він і Толя), так і внутрішній (халамидник, розбишака і сміливий, «перший по силі на всю вулицю», «брехати не любить», не здатний «й видавати товаришів») [1, 543-544].

Сюжетна лінія Федько – Толя висуває у центр свого розвитку ту суперечність, в основі якої соціальна нерівність. Їхня протилежність розкривається не лише на рівні портрету, характерів, а й соціального статусу батьків, а отже, й умов побутування. У ній (протилежності) закодовано ідею неминучості зіткнення героїв, в якому кожен з них має самоствердитися. Шлях до останнього кожним обрано у відповідності до характеру.

«... Он весь неуравновешенность, порывъ и мятежное исканіе. Не художественныхъ, а моральных и общественных ценностей ищетъ неутомимо писатель» [5, 60], – зауважить М. Могілянський стосовно В. Винниченка як автора малої прози. Етично-моральний сенс конфлікту між Костем й оточенням. Конфлікт Федька і Толі теж вибудовується на морально-етичних засадах, але він не позбавлений соціальної мотивації. «Невинний», на перший погляд, тихий зовні, як ангел, Толя є носієм злого начала. Його ґрунтом є брехня і заздрість. Він підсвідомо тягнеться до Федька, прагне брати участь у тих же розвагах, що і «халамидник», але поступається йому і фізичною силою, і кмітливістю. Потрапляючи через це щоразу в халепу, обвинувачує Федька, а того б'ють вдома на догоду хазяїнові (батькові Толі), в якого родина Федька наймає квартиру.

Кульмінацією сюжетної лінії Федько – Толя є епізоди поведінки хлопців під час крижаної стихії, що концептуально і функціонально спроектовані на трагічну розв'язку не лише

протистояння героїв, а й опозиції дитина і світ. Безстрашний Федько, під'юджений Толею, «об заклад» перейшов по крижинах на той бік річки і повернувся. Картини його змагання з кригою сповнені краси і драматизму. Зіткнулися стихія і людина, «комашинка». Людина перемогла стихію. Позаздривши силі і вмінню Федька, захопленню його вчинком товаришів і дорослих, Толя й собі імпульсивно скочив на кригу. Перебігши на другу, він «опинився сам серед страшних холодних крижин» [1, 325], злякався. На допомогу прийшов Федько. Та крига, на якій вони були вдвох, «розламалася на двоє і Федько зник з льоду» [1, 327]. Рятуючи Толю, він застудився, до того ж через безпідставне обвинувачення (чергове) того ж Толі був покараний батьком, який не завважив стану сина. Така розв'язка конфлікту (смерть Федька) зорієнтовує на проблеми тимчасовості буття людини, неможливості існування благородства (вперше в житті збрехавши, Федько взяв провину на себе за вчинок Толі), справедливості, окремішності людини у світі дорослих, сповненому соціальних суперечностей.

Смерть Федька інтерпретована автором як наслідок взаємовідстороненості хлопця не лише від мікросвіту дорослих з його класовою нерівністю, а й в світі природи як частки макрокосму. У межах останньої в оповіданні «Федько-халамидник» автор акцентує можливість єднання між дітьми і дорослими. У психологічно насиченій картині величного й загрозливого руху крижин, дій «смільчаків», які «стрибають на крижини і їдуть на них якийсь час», «переходу» Федька через річку («щось надзвичайне виробляв» цей «шибеник»), реакції на змагання його з «страшними, сірими крижинами», що «немов збиралися розчавити нахабне живе створіння» [1, 322-323], дорослих (хвилювання, захоплення) актуалізовано вираження єдиного емоційного настрою маси і героя. Вчинок того ж Толі порушує цілісність позитивного відчуття, перекреслює зародження паростків гармонії. Стихія дала Федькові шанс виявити свою силу, але втручання в її плін людських пристрастей (зздрості Толі) зумовлює прояв руйнівного начала стихії (води).

Фізична смерть Федька – традиційний фінал у розвитку екзистенціального мотиву абсурдності світу.

Розгортаючи у своїх оповіданнях про дітей екзистенційні модуси загубленості дитини, її самотності у світі, сповненому абсурдних ситуацій буття дорослих у ньому, В. Винниченко, можливо, таким чином зреагував на події початку ХХ століття явища (що знайшли своє художнє відображення в тодішній європейській літературі): переживання нею хаосу нового століття, що зумовлював психологічні стани самотності, страху, безнадії, втрати людського в людині. З огляду на це природно постає питання: чи оповідання В. Винниченка про дітей належать до так званої дитячої літератури? Для кого вони – для дітей чи для дорослих? Вони цікаві як дітям, так і дорослим, що забезпечується мистецькою їх вартісністю.

Література

1. Винниченко В. Намисто. – К.: Веселка, 1989. – 380 с.
2. Гнідан О., Дем'янівська Л. Володимир Винниченко. Життя, діяльність, творчість: Навч. посіб. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 254 с.
3. Заверталюк Н. Повернення в Україну (література українського зарубіжжя ХХ століття): Навч. посіб. – Вид. третє, стереотипне. – Дніпропетровськ: Навчальна книга, 1998. – С. 18-22.
4. Марко В. Сублімація страху в художньому світі В. Винниченка // Марко В. Стежки до таїни слова. Літературознавчі й методологічні студії. – Кіровоград: Степ, 2007. – С. 132-142.
5. Могилянський М. Коцюбинский и Винниченко // Украинская жизнь. – 1912. – №6. – С. 56-57.
6. Панченко В. Будинок з химерами. – Кіровоград, 1998. – 272 с.

Джерело: Заверталюк Н. І. Екзистенційна проблематика оповідань В. Винниченка для дітей і про дітей / Н. І. Заверталюк // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст./ Відп. Ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. ХХ: Лінгвістика і літературознавство. – С. 413-420.

Наталія Резніченко
В. ВИННИЧЕНКО: В ДУХОВНИХ ГЛИБИНАХ
ДИТЯЧИХ СВІТІВ

Скорочено

Уявлення про літературний процес кінця ХІХ-поч. ХХ ст. та про творчість В. Винниченка зокрема буде не повним, якщо не розглянути його оповідання для дітей і про дітей, не визначити їхнє місце в літературній спадщині письменника. Твори для дітей письменника за художньо-естетичним рівнем не виокремлюються із загалу малої прози В. Винниченка, але вирізняються актуалізацією психологічного вираження. Кожне з оповідань є своєрідним художнім дослідженням життя, психіки дитини. Перед нами постають образи різних за віком, характером і становищем у суспільстві дітей. Вони зображені у складних, часом суперечливих стосунках як між собою, так і з дорослими. Ще в «Красі і силі» письменник дає зрозуміти, що він митець нової епохи, а традицій канонізації та описовості залишаються за дверима літератури ХХ ст. Його не цікавлять дзеркальні зображення, увага майстра слова прикута до «внутрішніх портретів». Талановите перо літератора давало змогу кількома штрихами, які найчастіше розкидані по твору, влучно і лаконічно змалювати людину.

Лаконічність, щирість, простота композиції, імпульсивність і динамічність розповіді, вміння вкласти важливу ідею і розмаїття подій у невеликі за розміром твори, широка панорама характерів, поглиблений психологічний аналіз – все це характерні ознаки художнього стилю Винниченка. Манера його розповіді дуже своєрідна, без симпатій і антипатій автора, який володіє талантом строгого спостерігача і оповідача. Значний емоційний потенціал мають твори «Голота», «Кумедія з Костем», «Федько-халамидник», а також збірка «Наместо». Автор виступає майстром витонченого психологізму, що відрізняє його оповідання від подібних Б. Грінченка, С. Васильченка, М. Коцюбинського, В. Стефаника. Він – майстер динамічної сюжетної розповіді, проникливого бачення суспільної та індивідуальної психології людей, мова його –

метафорична, пейзажі – колоритні [Сологуб, 61]. Авторські слова хвилюють, бентежать душі читачів, тримають їх у напруженні під час всіх перепетій розгортання сюжету. Подібну спрямованість психологічного аналізу можна назвати орієнтацією на читацьке співпереживання. Фіксуючи окремих психологічний стан, ніби зовні описуючи його, Винниченко настільки повно насичує свої описи невластиво прямою мовою, що вони перетворюються на справжні внутрішні монологи. В них відбувається не просто саморозкриття героя в окремі моменти, а відтворюється цілісна картина його внутрішнього життя. Тут письменник проявив себе великим майстром відтворення ледве помітних емоційних рухів душі людини: найчастіше почуття єдності з природою, емоційні відгуки на ситуацію, відчуття зв'язку минулого з сьогоденням – взагалі рух часу.

Головний герой оповідання «Федько-халамидник» – жвавий і відчайдушно сміливий хлопчина з бідної сім'ї. У нього не подитячому твердий характер і «лицарські» риси: він чесний із самим собою, не бреше, не просить помилувати, коли його б'ють (а б'ють його часто), має чіткий погляд на те, що треба знати дорослим, а що ні, вільнолюбний, свавільний, по-своєму добрий і чуйний. Винниченко з великою симпатією змальовує портрет цього підлітка з його звивистою психологією, суперечливими вчинками і щирою душею. «Чуб йому стирчаком виліз з-під картуза, очі хутко бігають», «руки в кишені, картуз набакир, іде, не поспішає» – оце і весь портрет. Але цього достатньо, щоб уявити колоритну постать маленького бешкетника, а інтригуючим початком розповіді письменник ніби бере в полон увагу читачів і вже не відпускає її до фіналу твору. Жодна хвилина Федька не проходила без витівок: хлопець лазив по дахах, сидів на воротах, вибивав рогаткою шибки, перекидав діжки з дощовою водою, давав прочуханки «закадишним» товаришам, заважав дітлахам гратися і чинив ще багато різних пустощів. За витівки батько «виховує» малого паском, а він «і тут не як всі поводитьсь». Терпляче, без слів і прохань він зносить кару, а головне – «якби схотів, то міг би одбрехатися, але

Федько брехати не любить» і «не любить товаришів видавати». Отже, натура хлопця повна суперечностей і протиріч.

Винниченка називали майстром контрастів. Справді, у володінні методом антитези українська література не знає рівних йому. Перед нами постають два світи, два полярні табори. З одного боку – «вулишній хлопчик» Федько з хворим, виснаженим роботою батьком-«типографчиком» та змученою знервованою матір'ю. А з другого – «ніжна, делікатна, смирна» та «чистенька і чепурненька» дитина – Толя, його «благородний» і багатий «папа» та «чула і делікатна» мама. Характери хлопців – теж повна протилежність. Федькові контрастує в оповіданні Толя. Протиставлення двох дитячих характерів стає джерелом сюжетної напруги. Психологічні деталі дозволяють «побачити» героїв, створити повне уявлення не лише про зовнішність, а й про внутрішній світ дітей. В. Винниченко обирає екстремальну ситуацію, коли почуття персонажів особливо загострені – сцену на річці та вдома після «купання» у крижаній воді. Егоїзм, жалюгідність, душевна ницість Толі, який лише тремтить за власну шкуру і підло скидає провину на товариша, якому зобов'язаний життям, – це один внутрішній світ. Мужність, сила волі, чесність, шляхетність, порядність, здатність до самопожертви, великодушність Федька – це другий. І розділяє ці світи велетенська прірва, яка ширшає після трагічного фіналу – смерті малого «халамидника». Розв'язка дає змогу говорити ще про одну ознаку творчої манери Винниченка: несподіване завершення оповідання чи новели. Таким зображенням фіналу письменник подібний до композитора.

Збірка «Намисто» увібрала в себе всі найкращі досягнення Винниченкової творчості і може вважатися однією з вершин майстерності письменника. Вона проникнута світлим гуманістичним пафосом, оптимістичною вірою в маленьку людину, вирішена в піднесеному дусі. Тут немає розчарованості в людях, як це можна помітити в інших творах. Оповідання вилилися з душі автора й прозвучали, як пісні, бо ж першим проблеском свідомості дитини є мамина мова, мамина пісня. Усі твори цього своєрідного циклу мають заголовком рядок з української народної пісні, кожна

з яких тісно вплетена з тканиною твору. Народна пісня відіграє звичайно важливу роль у побудові оповідань, хоча використовує її Винниченко оригінально і по-новаторськи [Малець, 1]. Пісня в оповіданнях збірки покликана саме відтінити індивідуальність персонажа, його психологічний та емоційний світ. Хлопчик Гринь («Віють вітри, віють буйні...») з багатої сім'ї, вдома він почуввається як «владика, цар і Бог над речами й людьми» [Винниченко, 13]. Все підпорядковується йому, навіть наймичка Санька-Рябуха терпить від нього насмішки і знущання. Але коли настає ніч, він уже не володар, а наляканий маленький хлопчик, котрий просить некрасиву наймичку розповісти казку.

Характерною ознакою творчої манери В. Винниченка є підкреслено суб'єктивне зображення дійсності. Природа, побут, події, зовнішність і вчинки героїв подаються крізь сприйняття самих персонажів. Світ постає перед нами крізь призму сприйняття і враження від нього героя твору. Варто зазначити, що враження героя залежить від його психологічного стану, його настрою, переживань та безлічі суб'єктивних особливостей, тому весь час відповідно до них змінюється, оскільки міняється і саме сприйняття. Наприклад опис кімнати, а саме, якою її сприймає увечері наляканий Гринь: «На печі душно, черинь пече, жене духом глини й розігрітого кожуха. Але Гринь лежить непорушно, тільки голову виставив з-за завісочки у той загадковий, чудний світ, що починається зараз же за піччю. Все там тепер якесь інше, ніж звичайно: все ніби таке саме, як удень – і стіл з клітчатою цератою, і мисник з розбитою Гриньком шибкою, і зелена в рожевих квітках скриня з горбатою спиною, на якій Гринь їздить верхи в Київ, – все те саме, але якесь воно тепер хитре, прикишкеле, з одведеними набік очима. А що вже ота чорна, чотирикутна дірка дверей до спальні, то на неї просто дивитися неможливо, така вона загадкова та моторошна!» [Винниченко, 12]. Таке вміння проникати в душевний світ дитини і звідти спостерігати навколишній світ знайшло яскраве вираження і своєрідну яскраву форму оповідання. Санька уперше здобуває владу над своїм володарем, коверзує, та врешті розповідає йому

казки, і то, власне, правдиві історії про себе, про свою сирітську долю. Дівчинка розповідає, як зла царівна у своєї доньки забрала красу, а її наділила ряботинням і веліла відвести в ліс, щоб вовки розідрали. Та вовки не роздерли дівчинку, її забрав якийсь чоловік і вона в нього наймитує. «Та ніхто її не любить, бо вона ряба та погана» [Винниченко, 25]. Таке казково-фантастичне осмислення власної недолі у створеній «казці про донечку» стає моментом найвищого внутрішнього трагізму. Жаль охоплює й хлопчика, він плаче, відчуваючи, яким був несправедливим до наймички, і він каже: «Я буду тебе любити, Саню» [Винниченко, 25].

«Казка» своєю промовистою алюзійністю стимулює духовне прозріння Гриня, зміст якого закріплює остання фраза твору: «Дві голівки, притулившись одна до одної чолами, міцно сплять на одній подушці» [Винниченко, 26]. Розширюючи часові рамки дії, узагальнюючи зміст ситуації, розповідь надає психологічної глибини характеру Саньки. Казка – це вершина процесу самоусвідомлення героїв.

Індивідуально-психологічної місткості та особливої стильової виразності надає оповіданням фантастична, гротескна оповідь. Саме вона актуалізує проблематику глибинного усвідомлення дітьми самих себе і своєї ситуації. Винниченко намагався зобразити незвичні, нетипові, хоча цілком реальні ситуації в які потрапляють юні герої. У нього немає довгих описів, докладної біографії персонажів, надмірної деталізації їхньої зовнішності, одягу, побуту. Письменник вихоплює якийсь промовистий епізод, миттєве враження про життя героїв, наголошуючи, що це лише частковість, мить із життя, передаючи його динамізм, мінливість. В оповіданні «Ой випила, вихилила...» митець розповідає про цілий гурт дітей Гришку, Мусю, Юшку. Серед них виділяється своєю майстерністю грати в «павучки» (гудзики) бідова дівчинка Ланка, яка «бувало, як вирветься на вулицю, то з радості аж танцює вся. Кругле личико грає ямками на щоках та підборідді, кирпатенький носик задиркувато сторчить догори, очі прискають сміхом». Дівчинка змінюється після того, як захворіла її мати. У неї навіть гра у «павучки» стала цілеспрямованою, бо їй треба

виграти цебер, щоб мама могла парити ноги. Цебер коштує немало, і вона відрізає із штанів у генерала великий і гарний гудзик. Генерал помічає її та здійснює галас, гадаючи, що його хотіли зарізати. Городовий веде Ланку до поліції. Він не здається ні на які благання дівчинки, але, завівши її в малолюдну вуличку, зненацька відпускає. Потім починає репетувати: «Держи її» – і, гуркочучи чобітьми, вдає, ніби женеться за нею, а сам ховає посмішку в рудих настовбурчених вусах. І ця посмішка насичує всю картину теплим гумором.

Розв'язкою психологічної дії стає вигадана, гіперболізована історія втечі, яку Ланка оповідає друзям: «Ніхто мене не відпускав. Сама вирвалася і втекла. Як штовхнула городовика в живіт, так він і покотився. А сама навтьоки! Вся поліція за мною через увесь город гналася, в свистки сюрчала» [Винниченко, 91]. Ця вигадка створює ідеальний, романтично витрактований аналог героїчного змісту Ланчиного вчинку. Інтенсифікація внутрішньо-сюжетного плану в цьому оповіданні, ототожнення розв'язки з ідеальним самовизначенням характеру, авантюрний розвиток фабули та її підпорядкування прийомам втілення внутрішньо-сюжетного руху свідчать про неоромантичну стильову природу оповідання [Брайко, 11].

Найвищий рівень сприймання творів Винниченка – концептуальний, коли юний читач душею й розумом відчуває пафос і колорит твору в усіх його нюансах, коли він розуміє, що перед ним плід фантазії письменника, але водночас і відображення в художніх картинах справжнього життя, коли він має естетичну насолоду від осягнення форми та змісту твору. В оповіданні «Гей, хто в лісі, обізвися...» Винниченко блискуче змалював психологію малого хлопця, його ставлення до довкілля, що суттєво відрізняється від ставлення дорослих до тих же самих подій. Письменник змалював дотепного, хитрого хлопчика, який розумів, чого від нього хочуть дорослі, і лукаво цим користувався. «Зінь – дуже слухняний та лагідненький. Він майже ніколи не сперечається, ні з ким не свариться, не верещить, не пацає ногами. А тим часом добивається всього, чого хоче. І тільки тим добивається, що дуже ласкавенький»

[Винниченко, 28]. Своїм гострим розумом і невеличким життєвим досвідом Зінь аналізує всі заборони і пострахи, що на нього покладають батьки, щоб він менше бешкетував. <...>

Так, Володимир Винниченко у невеличкому оповіданні зобразив, як трансформується міф у свідомості дитини, яких форм набуває. Письменник показує, як мала дитина мислить – здебільшого конкретно та образно, зображує весь процес розмірковування та аналізу дитячим мозком абстрактного поняття; як воно знаходить конкретне і реальне втілення у дитячій свідомості. Тематично розмаїті, гостросюжетні, поетичні, яскраво-барвисті за художньою формою, оповідання Винниченка захоплюють і дітей, і дорослих. Кожне з них є своєрідним художнім дослідженням глибини духовного світу дитини.

Література

1. Брайко О. Особливості сюжетобудови дитячої новелістики В. Винниченка / О. Брайко // Українська мова та література. – 2000. – № 4. – С. 10-11.
2. Винниченко В. К. Намисто: [оповідання] / В.К. Винниченко // [упоряд. Брояк Й. Й.; передм. Крижанівського С. А.] – К. : Веселка, 1989. – 380 с.
3. Костюченко В. Літературними стежками: [нарис історії укр. літератури для дітей ХХ ст.] / В. Костюченко. – К.: «К.І.С.», 2009. – 344 с.
4. Малець Л. Світ дитячої душі у творчості В. Винниченка (за матеріалами збірки «Намисто») / Л. Малець // Українська мова та література. – 1997. – № 20. – С. 2.

Джерело: Резніченко Н. В. Винниченко: в духовних глибинах / Н. А. Резніченко // Літературознавчі студії. – 2012. – Вип. 32. – С. 212-225.

Тетяна Качак

ДИСКУРС ДИТИНСТВА У ТВОРАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: РЕЦЕПТИВНО-ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Скорочено

<...> Василь Стефаник презентує кілька моделей художньо-естетичного розгортання дискурсу дитинства. Діти-герої

виступають центральними персонажами новел «Діточа пригода», «Мамин синок», «Давня мелодія», «Підпис», «Кленові листки», «Пістунка», «Шкільник», «Катруся», «Моє слово». В інших творах діти присутні як другорядні персонажі, але носії смислового текстуального навантаження, детермінанти вчинків головних героїв (як, наприклад, у новелі «Новина», «Нитка», «Гріх», «Осінь»). Їх образи часто змальовані фрагментарно, а психологія передана через сукупність художніх деталей, окремі вчинки, поведінку в одній ситуації.

Умовно можемо окреслити три моделі репрезентації дитинства В. Стефаником, що переростають у текстуальну дійсність, яка по-різному сприймається реципієнтами і визначає характер комунікації тексту і читача.

Перша модель – нещасливе дитинство дітей, що *«ростуть по бурянах разом з курми»* недоглянуті. Це дитинство дітей-сиріт з «Діточої пригоди». Василько і Настя залишаються самі біля вбитої матері. Хлопчик розуміє, що мати померла, вони сироти, але він мусить захистити меншу сестру, відвести її до вуйка. Письменник не розкриває переживань Василька, а тільки монологом передає констатацію фактів: *«Видиш, Насте, куля брїнькнула та й убила маму... Вже не говорять, вже таки вмерли. Я би тебе міг добре набити тепер, але ти вже сирота»* [20, 195]. Хлопчик мислить по-дорослому, спокійно і без будь-якого страху сприймає ситуацію, однак він лише дитина, яка в певний момент більше переймається тим, що бачить, а саму війну сприймає як гру жовнірів. Василько спостерігає за стріляниною і закликає Настю: *«дивиси на войну, яка вона файна»*, дає їй закривавлений хліб з пазухи матері, вкладає спати коло померлої і до кінця не усвідомлює трагізму їхньої долі. Цю новелу дослідники називають образком, новелою-антиїдилією. *«Драматургія»* у даному випадку трагічна *«драматургія»*, будується на контрасті між трагізмом у сприйманні читача й відсутністю розуміння цього трагізму ситуації в дитини, яка виголошує монолог і по-дитячому забавляється спогляданням війни – *«яка вона файна»*, її *«світловими ефектами»* [13, 136]. «Гра у війну» витісняє інші

події, які відбуваються тут і зараз з Васильком, що пояснюється особливістю дитячої психології, домінуванням пізнавального чи ігрового інтересу. <...>

Аналіз тематико-проблематичних авторських настанов проковує запитання: чи варто подібні твори взагалі давати читати дітям, адже картину – маленьких дітей біля трупа матері – моторошно уявляти навіть дорослому. Маріанна Кіяновська наголошує на тому, що *«у книжках для дітей, написаних сучасними українськими авторами, зазвичай нема смерті – і навіть старіння, і навіть дорослішання»*, така література відірвана від реальності. Цю лакуну поки заповнює література для дорослих, яка ввійшла в коло дитячого читання. І хоча ці та інші теми «дорослого реального життя» в творах В. Стефаніка та інших класиків накладаються на матрицю історичного часу, все ж можуть і повинні бути об'єктом рецепції дитячої читацької аудиторії.

Передчасне дорослішання, складне дитинство і в героїв оповідання «Кленові листки». Малий Семенко, якому тільки 6 років, найстарший серед дітей, тому мусить допомагати хворій матері. Він радо сприймає «роль помічника», намагається навіть зовнішньо виглядати дорослим: *«... збирав волосся на верх голови, аби приложити його капелюхом і виглядати, як обстрижений жовнір»* [20, 152], виконує все, про що просить мати і наказує батько, з наївною гордістю говорить про майбутню службу як самостійність у житті. Письменник чітко відтворив психологію шестилітньої дитини, основною потребою якої, як вважають психологи, *«є участь у житті й діяльності дорослих, оскільки в цьому віці дитина не може реалізувати себе через брак сил, умінь, знань. Тому вона стає дорослим у думках, уяві, орієнтується на нього як на зразок, перебираючи на себе властиву дорослим певну роль, наслідує дорослих, діє, як дорослий, але у формі сюжетно-рольової гри»*. Згадаймо хоча б дітей із новели «Пістунка», які, наслідуючи вчинки дорослих, голосять над дитиною, що, на їх думку, має незабаром померти. Йдеться про гру, наслідування як

процес, роль, а не про усвідомлення дитиною глибини змістового навантаження тих же дій чи вчинків.

Гра як риса дитячого світосприйняття і поведінки зринає і в епізоді з «Кленових листків», де описано, як хлопчик несе батькові обід в поле і бавиться то з капелюхом, то малюючи на поросі колесо, то годуючи пса, забуваючи про безпосередній обов'язок. Образ Семенка, жвавого і працювितого, слухняного і доброго, – позитивний згідно авторської настанови й позитивно сприймається читачами. А, як переконують дослідники, дитяче сприймання найбільше надається *«до цілком добровільного позиціонування із авторською настановою»* [12, 20].

Однак ключовим у позитивній рецепції тих чи інших образів є не так позитивна поведінка героя, як його дитячий світ, наївний, світлий і добрий за своєю природою. Прикладом є головний герой новели «Шкільник», образ якого спонукає читачів до співпереживань.

На сироту нарікають, обзивають байстрюком, «чомбараном», «покаянієм», сільські жінки звинувачують його у крадіжках та в тому, що *«діти розволочує»* [20, 218], знущається з них, псує їм одяг. Малий хлопчина ж зізнається, що школою витримки для нього було життя: *«Таже я доста набрав буччя, доки я навчився розуму. Та мені кров йшла з очей, з вух, з горла, нім я навчивси розуму та нім ноги дужі стали. Я тепер можу від кожного втечи...»* [20, 218]. Він готовий йти до криміналу, на шибеницю, тільки не до жорстокої тітки. Дитяча екзистенція вражає реалістичною оголеністю фактів, трагізмом. Автор творить текстуальну дійсність, яка б піддавалась читацькому співпереживанню дитиною завдяки поетиці уяви, *«яка дає змогу читачеві перевтілюватися в персонажів тексту, зіставляти їх із собою, зі своїм «я», поглиблювати свій життєвий досвід за допомогою розуміння «інших»* [8, 190].

Психологічно-реалістичні новели у процесі комунікування забезпечують читачеві досвід естетичного переживання як частини соціального пізнання та соціальної дійсності, причому історичної. Конфлікт художньої комунікації може бути породжений

домінуванням у текстах В. Стефаніка жорстокого реального світу, трагедії людських дол, незворотності подій, які не завжди сумісні з горизонтом читацьких сподівань дитини-реципієнта, розгорнутих у площині світлого, уявного, позитивного, доброго. Дитина очікує дива, а у новелах Стефаніка немає дива, натомість присутня художня деталізація трагічно-драматичного буття звичайних людей в певному історичному контексті.

Модель нещасного дитинства актуалізована Стефаніком і у творі «Катруся». Головна героїня – тяжко хвора дівчинка, яка дуже хоче жити («*Маю в Бозі надію, що підведуся, що ще весни не стратю. Зараз-таки найду собі роботу... Боже, Боже, найди мені лік!*») [20, 45]), але розуміє свою безвихідь і не боїться смерті: «*Ой, умру, умру, вже виджу, що мені нема виходу, – шепотіла Катруся*» [20, 46]. Діти-персонажі сприймають онтологічне поняття смерті без страху, як належне, що, очевидно, пояснюється тими умовами, в яких вони жили.

З трьох портретних штрихів в уявленні читача вимальовується образ хворої дівчинки, викликаючи жаль та співчуття: «*Катруся лежала нерухомо. Водила сухонькою рукою по тварі. Сині нігті були, як її сині очі, і здавалося, що по лиці вандрує багато синіх очей, дивних, блискучих. Всіма тими очима Катруся гляділа на маму і потакувала на її жалібну мову*» [20, 43]; «*На вулиці Катруся цікаво розглядалася... Катруся забула і за сварку татову, так роздавлювалася на всі боки*» [20, 45]; «*Катруся заходилася від плачу і кашляла на все поле*» [20, 46].

В цьому тексті для читача дитини домінантним рецептивним концептом виступає не тільки образ Катрусі, але й проблема материнського та батьківського ставлення до хворої дитини. Вони обоє люблять її, незважаючи на татову сварку та обурення щодо її лікування. Мати пригортає свою дитину і нарікаючи на тяжке життя, просить Бога: «*Просю Бога, аби-м половину тої муки на себе перебрала, та й не можу допроситися*», а батько, попри злість через безгрошів'я, безрезультатне лікування, бідацьку мужицьку долю, несміливо подає доньці яблуко і щиро, з жалем звертається до дитини: «*Не плач, небого, я тобі не воріг. Я лиш*

*кажу, аби не задурно гроші віднести, аби себе не скалічити та й аби тобі допомгло. Я би тобі мізинного пальця врубав та й би-м не жалував. Я за тебе маю у людей честь, як за хлопця, бо-с робітниця на все село. Синку, я на тебе дув, як на пінку, та й виджу, що вреш. ... Ой небого, небого, тото мемо бідити без тебе... Ой будем та будем...» [20, 46]. Звернення батька юними читачами може трактуватися по-різному. Залежно від власного досвіду спілкування з батьками, реципієнт буде обирати точку сприйняття і розуміння цієї проблеми чи то через призму наведеного епізоду чи поведінки і зовнішніх проявів характеру загалом. Д. Наливайко зауважує, що *«розуміння художнього тексту не є його реконструкцією, а осягненням і конструюванням сенсу, злиттям зі своїм духовним і душевним досвідом»* [14, 6].*

Ставлення батьків до власних дітей, як тягаря (як у «Новині», «Кленових листках», «Катрусі»), всупереч любові до них, пояснюється тяжкою і трагічною долею селян. Це яскраво ілюструє монолог батька, звернений до кумів у «Кленових листках». Але так чи інакше, проблема стосунків дитини і батьків завжди актуальна для юних читачів, а часто є проблемою, шляхи вирішення якої вони підсвідомо шукають у процесах будь-якої комунікації, в тому числі й художньо-естетичної.

Друга модель – гармонійне дитинство, актуалізується письменником у новелах «Мамин синок» та «Давня мелодія». Це швидше твори-винятки, аніж закономірність. Стилю В. Стефаніка не властива «ідилічність» зображення життя, сімейного, родинного щастя. Будучи послідовним сповідувачем традицій української малої прози кінця ХІХ-початку ХХ століть, автор зберігає фрагментарність оповіді, психологізм змалювання образів, однак у новелах «Мамин синок» та «Давня мелодія» немає напруженого драматизму. Перед читачем постає образок. *«Своєрідна «образковість» жанрової стилізації матеріалу вимагала установки на зображення сучасного моменту, теперішнього часу, зумовлювала певну «відтинковість» плину життя, представлення його в обмежених рамках чи зовсім мали*

це бути образки без рамок» [19, 172], – так інтерпретує Стефаникові образки М. Степанчук.

Андрійко – розумна і жвава дитина, якою тішаться батьки: *«Коби здоров ріс та чемний. Має три роки та й геть отчинашу береси. Такий строгацький, а такий пустек, що хату догори ногами здоймає»* [20, 35]. Віталістична енергетика материнської ласки та любові до сина, батьківської радості відчитується у діалогічній мові персонажів, авторському описі вечірньої сценки у хаті сільської родини. Гармонійний світ, *«притягує і втягує у свої орбіти читацьку свідомість»* (за М. Зубрицькою). Це той випадок, коли дитина-читач охоче ідентифікує себе та свій світ зі світом героя, що пояснюється або ототожненням власного досвіду реципієнта з досвідом персонажа, або ж навпаки «втечею» від реальності у гармонію художньої дійсності. <...>

Специфічними у рецептивно-естетичному аспекті є тексти В. Стефаніка автобіографічного характеру, в яких розгорнуто ще **третю модель дискурсу дитинства – дитинство автора**. Йдеться про новели «Мое слово», «Дорога» – так звані «автокомунікативні тексти», адже *«виразити самого себе – це означає зробити себе об'єктом для іншого і для самого себе»* [1, 419].

«Автобіографічне дитинство» як об'єкт рецепції постає через призму художнього світу, образного слова й у процесі комунікування спонукає читачів до самозаглиблення, самопізнання, самопошуків. Якщо у перших двох моделях дискурсу дитинства письменник узагальнює досвід народу, який його оточував, репрезентує дитячі образи на тлі селянського буття та побуту, то третя модель позначена індивідуально-особистісним характером.

Вже перші рядки новели «Мое слово» («Білими губами упівголос буду вам казати за себе») закликають реципієнта до слухання, сприймання, осмислення майбутнього тексту і вибудови уявлень про шлях письменника. В цьому плані «Дорога» – текст, який тісно перегукується із «Моїм словом», доповнює, поглиблює його.

Перед читачем постає психологічний світ малого хлопчика, що *«пішов від мами у біленькій сорочці, сам білий», «листочок білої берези на сміттю»* [20, 184]. Дитинство – тільки один з періодів

головного героя, етап зображеного часового відтинку, життєвої дороги. Еволюція характеру, становлення особистості – тема, яка відчитується за лаконічними епізодами екзистенційно-психологічного характеру. Письменник не зраджує свого принципу письма, розгортаючи художню дію *«в трьох часових площинах водночас: метафізичній, психологічній та соціальній, – отримуючи змістове наповнення з кожного з цих джерел»* [17, 269], синтезуючи драматично-ліричний пафос із фрагментарністю думок.

Текстуальна структура новели «Мое слово» складається з окремих частин, пов'язаних послідовним зв'язком. У кожній частині є ключові фрази, за якими читач вловлює напружену динаміку сюжетного розвитку і розуміє визначальні моменти життєвої та творчої біографії письменника: *«я пішов від мами у біленькій сорочці» – «я ходив тихонько» – «кров моя діточа з серця капала» – «я скинув мамину сорочку. Мій діточий світ і далеко покоління мужицьке лишилося за мною. Передо мною стояв новий світ, новий і чорний» – «я зацікавився із болю. І мовчав» – «Я найшов товаришів» – «Казали, що брешу» – «лишився я, як корч луку серед поля» – «Мої думки снувалися довгими скибами плодючої ріллі. Ссали землю і годували мене самотою» – «Я сотворив собі свій світ... мій світ, шовком тканий, сріблом білим мережаний і перлами обкинений» – «Слово своє буду гострити на кремені моєї душі» – «А в своїм світі я живу, живу! Як безумний бреду хмарою своєї фантазії» – «дрімаю на хмарах» – «лечу на чорних хмарах» – «падаю з високості в долину» – «крила гояться, і я знову лечу до сонця» – «Я був щасливий. Коли я глядів дитиною на мамині очі» – «А тепер на ті очі смерть долоню поклала. А я шукаю щастя під небом і падаю...»* [20, 184-187]. Метафорична мова потребує зосередженого, вдумливого читання, а кожне слово, наповнене багатозначним смислом, – розкодування. Подібні тексти для дитини, а часто й для дорослого читача, є не тільки кроком великої ініціації – набування досвіду в напрямі вдосконалення емпіричного знання (за М. Зубрицькою), а й певним орієнтиром у пошуках власного «Я».

Дитина-читач чітко вловлює зв'язок головного героя і його матері в аналізованих новелах. Мати і дитина – концепт дискурсу дитинства, який виступає ще одним «містком» комунікації між письменником та юним реципієнтом. Образ матері у творчості В. Стефаніка цілісний, але ця цілість виникає не так у тексті (тут маємо мозаїку портретних та психологічних деталей), як в уяві читача в процесі рецепції.

Література

1. Бахтін М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / Михайло Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – С. 416-421.
2. Гнідець У. С. Інакші/інші, чужі/свої діти. Нова література [Електронний ресурс] / У. С. Гнідець. – Режим доступу до статті: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/47>
3. Гнідець У. С. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики [Електронний ресурс] / У. С. Гнідець. – Режим доступу до статті: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/46>
4. Гнідець У. С. Провідні тенденції розвитку сучасної німецькомовної літератури для дітей. / У. С. Гнідець // Мова і культура. – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – Вип. 10. – Т. ІХ (109). – С. 236-242.
5. Гнідець У. С. Художня специфіка літератури для дітей та юнацтва: Комунікативний аспект. / У. С. Гнідець // Матеріали науково-практичної конференції «Дитина читає...». – Київ-Львів: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2008. – С. 36-43.
6. Гребенюк Т. В. Структура події у творі для дітей: рецептивно-психологічна парадигма літературознавчого аналізу / Т. В. Гребенюк // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. / Відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XXI. – С. 247-255.
7. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Умберто Еко / Пер. з англійської Мар'яни Гірняк. – Львів: Літопис, 2004. – 384 с.
8. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен / Марія Зубрицька. – Львів: Літопис, 2004. – 352 с.

9. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення / В. Ізер // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – С. 349-367.
10. Літературознавча енциклопедія: У 2-х томах. Т. 2. / Автор-уклад. Ю.І. Ковалів – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
11. Марченко Н. «Текст для дітей» як форма самоусвідомлення та трансформації суспільства [Електронний ресурс] / Н. Марченко. – Режим доступу до статті:
<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/48>
12. Мацевко-Бекерська Л. Дитяча література як форма діалогу культур: герменевтичний аспект / Л. Мацевко -Бекерська // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст./ Відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. ХХ: Лінгвістика і літературознавство. – С. 299-308.
13. Микуш С. Поетика новели Василя Стефаника / Степан Микуш // «Покутська трійця» в загальноукраїнському літературному процесі кінця ХІХ-початку ХХ століття: Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 126-137.
14. Наливайко Д. Вступне слово упорядника / Д. Наливайко // Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика / Вибрані твори / Пер. з нім. – К.: «Юніверс», 2001. – С. 5-6.
15. Папуша О. Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу / О. Папуша // Слово і час. – 2004. – № 12. – С. 20-26.
16. Папуша О. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.01.06 / О. Папуша. – Тернопільський держ. педагогічний ун-т. ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – 20 с.
17. Піхманець Р. Своєрідність структурних залежностей у «Камінному хресті» Василя Стефаника / Роман Піхманець // «Покутська трійця» в загальноукраїнському літературному процесі кінця ХІХ-початку ХХ століття: Збірник наукових праць. – Ів.-Франківськ, 2006. – С. 250-270.
18. Славова М. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей / М. Славова. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 81 с.
19. Степанчук М. Інтерпретація Стефаникових образків / Михайло Степанчук // «Покутська трійця» в загальноукраїнському літературному процесі кінця ХІХ-початку ХХ століття: Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 154-174.

20. Стефаник В. Кленові листки: Оповідання / Василь Стефаник. – К.: Дніпро, 1987. – 237 с.

Джерело: Качак Т. Дискурс дитинства у творах Василя Стефаника: рецептивно-естетичний аспект / Тетяна Качак // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. 2012. Вип. 34-35. – С. 61-68.

КРИТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ № 10

Галина Філь, Алла Зимувльдінова, Іван Кутняк ТЕХНОЛОГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ-МІНІАТЮР ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Скорочено

<...> Як зазначає О. Савченко, сьогодні педагогічна спадщина В. Сухомлинського пов'язується з сучасною реформою освіти, зміною філософії освіти, передусім мається на увазі його погляди на зміст навчання, школу, учителя [6]. В. Сухомлинський надавав особливо великого значення в навчанні і вихованні учнів молодшого шкільного віку казці, музиці, живопису. Він дбав про те, щоб його вихованці діставали світлі мажорні враження, які вже самі по собі повинні ставати могутніми засобами виховання людини. Це досягалось за допомогою яскравих полотен, доступних дітям за змістом і формою, виразного читання творів, оповідань чи казок, їх інсценізації та краси рідної природи. А як відомо, у ранньому віці особливо сильний вплив на формування духовного світу дитини справляє художній твір, пісня, музика. Однак доробок В. Сухомлинського як визначного педагога не можна розглядати без його літературної спадщини< ...>

Як відзначають дослідники педагогічної спадщини В. Сухомлинського, його твори-мініатюри – це шедевр української дитячої класики, які за життя, на жаль, так і не були видані. Про це згадує й сам В. Сухомлинський: «З видавництва «Веселка» чомусь

нічого не чути. Хотілося мені б, щоб казки й оповідання були опубліковані українською мовою...» [10, с. 5-7].

Мета статті – висвітлити технологію використання творів-мініатюр Василя Сухомлинського на уроках читання у початкових класах, розкрити пізнавально-гуманістичний характер його творів-мініатюр, викликати й прищепити інтерес до їх вивчення.

Утвердження гуманізму, за В. Сухомлинським, – це утвердження почуття любові, яке є найсвятішим у людському світі. Саме воно становить духовний стрижень людини. «Стрижень, серцевина людської особистості – це те святе, що повинно бути за душею, повинно стати дорожчим за життя – честь, гідність, гордість громадянина» [10]. Любов до Вітчизни і любов до людей – ось два стрімких потоки, які, зливаючись, утворюють могутню річку патріотизму. Ця головна думка пронизує твори-мініатюри, які складав власноруч В. Сухомлинський та навчав цього дітей Павлиської школи. Він виняткову роль відводив впливу на розвиток дітей творів та казок, які розкривають молодшим школярам на доступному рівні філософію життя, сутність загальнолюдських цінностей. Дуже часто ці твори-перлини народжувались у колективній творчості з дітьми, у взаємодії з природою.

Ми вважаємо, що кожна дитина має прочитати в класі або вдома разом з дорослими казки з книг «Школа під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя». Кожен твір звернено не лише до дитини, а й до дорослих. У них сотні яскравих дитячих образів і життєвих ситуацій, які змушують замислитися про добро і зло, красу і велич людини, про ставлення до рідних, природи, краси, до мови... Ось які назви міні-творів подав автор для дітей: «Як же все було без мене?», «Сяюча вершина і кам'яниста стежина», «Я хочу сказати своє слово...», «Ремісник і різець», «Блакитні журавлі» та ін. [9]. <...>

Працюючи над твором «Красиві слова і красиве діло», учитель з дітьми не тільки читатимуть, а й відтворюватимуть зміст прочитаного за допомогою інсценізації тексту в особах, визначать головну думку твору, доберуть інші заголовки, поспостерігають за

мовою твору, складуть розповідь за аналогією, яка підтверджувала б головну думку прочитаного, доберуть прислів'я про красиві слова і красиві вчинки: *Мудра голова не дбає про лихі слова; Рана загоїться, зле слово – ніколи; Словами наче листом стеле, а ділами наче голками коле.*

Виховати почуття дружби, зрозуміти, що без «вірного друга велика туга» допомагають твори-оповідання «Кінь утік», «Гвинтик». Учитель поставить перед читанням твору «Кінь утік» запитання: *«Уявіть, що друг передав вам під час уроку записку. Як ви вчините?»* Прочитавши твір, діти аналізують зміст, за допомогою вибіркового читання відшуковують міркування Віталіка, відповідають, чи зрозумів хлопчик, що вчинив недобре. Учитель запитує в дітей, чи зуміють діти зрозуміти один одного і чи товаришуватимуть далі. Діти замислюються над своїми власними вчинками, приходять до висновку, що вірний приятель – то найбільший скарб, що друзі пізнаються в біді. <...>

В оповіданні-казці «Як Наталя у лисиці хитринку купила» В. Сухомлинський дає дітям уявлення про совість у протиставленні з хитрощами, показує, що вони між собою несумісні. Ознайомлюючи учнів третього класу з твором-казкою В. Сухомлинського «Спляча книга», учитель звертає увагу на усвідомлення ролі і значення книги в житті людини. <...>

Пізнавальний характер має обговорення твору «Який слід повинна залишити людина на землі», оскільки учні після читання мають дати відповідь на запитання, яке є назвою твору, визначити головну думку, поміркувати, чого воно вчить. Навчити дітей бути самостійними, працюючими допоможе аналіз оповідання «Чому мама так хвалить Люду?» <...> Мініатюра В. Сухомлинського «Пахне яблуками» відображає українську ментальність і сприйняття світу автором та розкриває дитячу психологію.

Особливий виховний потенціал мають художні твори, в яких письменник-педагог порушує важливі проблеми стосунків дітей з матір'ю, їхнє ставлення до рідної неньки. Вони виховують повагу до найріднішої людини, вчать цінувати її працю, зрозуміти значущість матері в сім'ї. Мудрі ідеї виховання поваги й любові до

матері по-своєму розкрив у художніх творах В. Сухомлинський: «Чому мама тепер плаче?», «Хто кого веде», «Прийшла мама», «Сиві волосинки», «Моя мама пахне хлібом», «Іменини», «Образа», «Сьома дочка» [9].

Аналіз твору-мініатюри про «дідову колиску» допомагає сформулювати в дітей поняття рідної країни через дитячу колиску, в якій колись колисали дідуся сучасного хлопчика. Педагог вчить дітей пам'ятати про предків, пишатися своїм родом, Батьківщиною. «Наша сучасна колиска – це наше рідне село, рідна хата, мати, батько. З рідної хати починається для нас Батьківщина» [2, с. 17]. <...>

У творі «Я хочу сказати своє слово» учитель поставила перед дітьми завдання – поспостерігати за небом і дібрати для його опису в рідній мові красиві й точні слова. У дітей ще досить бідний словниковий запас, тому вони назвали лише кілька словосполучень: «Небо синє-синє... Небо голубе... Небо ясне...». Усе це були епітети, які характеризують небо в прямому значенні. І лише маленька Валя, що стояла осторонь, наважилась промовити своє слово: «Небо ласкаве...». І діти, під враженням почутого, заговорили. Вони помітили те, чого раніше не помічали: «Небо сумне... Небо тривожне... Небо зажурене... Небо холодне...». «А небо, – продовжує далі автор, – грало, трепетало, дихало, як жива істота. І діти дивилися в його сумні сині-сині осінні очі» [9].

Незвичайні порівняльні звороти використав письменник в оповіданні «Сьома дочка». Василь Олександрович, як психолог, змушує молодших школярів вчитуватись, вслухатись в українське слово. В оповіданні йдеться про те, як виражали доньки свою любов до матері, з якою були розлучені цілий місяць. Одна скутила за матір'ю, «немов маківочка за сонячним променем», друга чекала її, «як суха земля жде краплину води», третя плакала за нею, «як маленьке пташеня за пташкою», четверта щебетала до матері, що їй так тяжко було без неї, «як бджолі без квітки», п'ятій вона снілась, «як троянді снілась краплина роси», шоста виглядала її так, «як вишневий садок виглядає соловейка». Але всі ці гарні слова враз поблідли порівняно зі справжнім виявом

любові до матері сьомої дочки, що виразилась не в словах, а в її простих діях: вона зняла з ніг матусі взуття й принесла їй води в мисці – помити з дороги ноги. <...>

Аналіз дитячих збірок В. Сухомлинського («Гаряча квітка», «Чиста криниця», «Вічна тополя», «Казки школи під голубим небом»), дає можливість розглянути твори-мініатюри та зробити їх відбір для молодших школярів. Кожен такий твір – це розповідь про життя дітей, людей, однолітків та ровесників наших дітей, однак вони жили і творили в інший повоєнний час ХХ ст. Героями творів визначного педагога є персоніфіковані образи рослин, квітів, тварин, звірів. У статті запропоновано технологію опрацювання на перший погляд таких різних, однак об'єднаних спільною метою – добрих, людських стосунків між дітьми та дорослими людьми. Окремі з них автор так і називає безпосередньо: «Щастя», «Честь», «Радість», «Чуйність», «Совість», «Щирість», «Добро», «Людяність», «Працьовитість», інші – опосередковано: «Головне в житті», «Найкрасивіше й найпотворніше», «Важливі справи» тощо.

Твори-мініатюри Василя Сухомлинського мають повчальний виховний характер. В них розповідається про різні випадки й пригоди з життя дітей, про їхнє ставлення до батьків та рідних, до своїх обов'язків, до праці. Водночас потрібно зауважити, що художні твори, написані для молодших школярів, позбавлені прямого повчання. Вони спонукають розум і почуття дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому.

Література

1. Кальчук М. Педагогіка В. О. Сухомлинського – педагогіка ХХІ століття / М. Кальчук // Початкова школа. – 2008. – № 10. – С. 1-3.
2. Ликов В. Дбайливе ставлення до дитини в народно-педагогічній концепції В. О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2005. – № 12. – С. 16-19.
3. Луцик Д. В. Курс лекцій з історії української педагогіки / Д. В. Луцик, А. С. Зимульдінова. – Дрогобич: Посвіт, 2005. – С. 157-165.

4. Луцик Д. В. Літопис педагогічної думки в Україні / Д. В. Луцик, Т. О. Логвиненко. – Дрогобич: Відродження, 1999. – С. 129-140.
5. Савченко О. Школа культури – діалог з В. О. Сухомлинським / О. Савченко // Початкова школа. – 2006. – № 12. – С. 1-5.
6. Савченко О. Я. Екологія дитинства: В. О. Сухомлинський і сучасна початкова школа / О. Савченко // Почат. школа. – 2000. – № 11. – С. 1-4.
7. Савченко О. Товариство послідовників В. Сухомлинського / О. Савченко // Початкова школа. – 1998. – № 9.
8. Савченко О. Здобутки року В. О. Сухомлинського в Україні та за її межами / О.Савченко // Початкова школа. – 2004. – № 11. – С. 1-2.
9. Сухомлинський В. О. Вічна тополя. Казки, оповідання. Етюди: Для молод. шкільного віку / В. Сухомлинський. – К.: Генеза, 2003. – 272 с.
10. Сухомлинська О. Художня спадщина В. Сухомлинського в культурологічному вимірі / О. Сухомлинська // Початкова школа. – 2007. – № 7-8. – С. 3-7.
11. Цюпа І. Василь Сухомлинський. Добротворець / І. Цюпа. – К. : Радянська школа, 1985.

Джерело: Філь Г. Технологія використання творів-мініатюр Василя Сухомлинського на уроках читання в початкових класах / Галина Філь, Алла Зимувльдінова, Іван Кутняк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Науковий збірник. Випуск 40. – Умань, 2012. – С. 63-69.

КРИТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ № 11

Світлана Ленська

ОБРАЗ ДІТЕЙ ВІЙНИ У ТВОРАХ ГР. ТЮТЮННИКА, В. БЛИЗНЕЦЯ, М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Скорочено

<...> В українській літературі мілітарна тема також була глибоко розроблена, оскільки тисячі жертв, понад два роки окупації не дозволяли письменникам забувати про поразки і перемоги. Особливої актуальності ця тема набула в художньому доробку «шістдесятників», оскільки всі вони були «дітьми війни».

Одним із найтяжчих наслідків будь-якої війни є загибель людей. Причому не тільки військових, але й мирного населення – дітей, старих, підлітків, жінок. Тому серед численних творів про Велику Вітчизняну війну особливе місце посідає тема сирітства.

Героїв Гр. Тютюнника, В. Близнеця і М. Вінграновського об'єднує високий гуманізм, почуття відповідальності, жертвовність, готовність допомогти слабкому. У психологічному плані вони виявляються набагато старшими за свій фізичний вік. «З їхньої загостреної лихом пам'яті прийшла в нашу прозу страхітлива фактографія окупаційних днів і ночей, – писав М. Слабошпицький. – Читаючи «Облогу» й «Климка» Григора Тютюнника, «Первінку» Миколи Вінграновського, новели Євгена Гуцала, «Землянку» і «Мовчуна» Віктора Близнеця, аж до фізичної пронизливості відчуваєш холодні, прибиті першими приморозками роси під босими хлоп'ячими ногами, переймаєшся безвиводним болем пораненої війною дитячої душі, вслухаєшся в тодішні, далеко не дитячі (бо ж трагічно дочасно їм судилося видоросліти!) думки героїв, зігріваєшся невичавним теплом їхньої пам'яті про живих і мертвих батьків і вражаєшся моральним максималізмом, од якого вони не відступаються навіть у ситуаціях загострено екстремальних» [6, 57]. <...>

В художньому доробку Гр. Тютюнника особливе місце посідають повісті «Облога», «Климко» і «Вогник далеко в степу», об'єднані спільним мотивом понівеченого війною життя дитини.

Повість «Климко» має автобіографічну основу: з шести років Григир жив на Донбасі у родині дядька Филимона Васильовича. З початком війни дядько пішов на фронт. Голод і холод змусили майбутнього письменника повернутися до матері на Полтавщину. «Ішов пішки, – згадував в автобіографії Тютюнник, – маючи за плечима одинадцять років, три класи освіти й порожню торбинку, в якій з початку подорожі було дев'ять сухарів, перепічка і банка меду – земляки дали на дорогу. Потім харчі вийшли. Почав старцювати. Першого разу просити було неймовірно важко, соромно, відбирало язик і в грудях тепло, далі трохи звик. Ішов рівно два тижні...» [7, 315]. Таку ж одісею пережив і юний герой

письменника. Але справжній талант, глибоке знання життя і психології людини призвели до акцентологічного зміщення у повісті: автор повертався до матері, рятуючись від голоду, а Климко іде в далекий Слов'янськ по сіль, щоб врятувати друга Зульфата і вчительку. Альтруїзм, жертвовність, яка органічна для Климка, як дихання, вирізняють цього героя з-поміж інших дитячих образів, створених українською літературою.

Сюжетна канва повісті нескладна – залишившись сиротою після загибелі дядька, Климко мандрує до Слов'янська, повертається із дорогоцінною сіллю, але гине майже на порозі дому. Після публікації твору Тютюнник отримав кілька мішків із читацькими листами, де звучало одне і те ж прохання – переписати кінець повісті, залишивши Климка живим. Що ж приваблює нас у цьому образі?

Насамперед – величезна життестійкість. Хлопчик-сирота жив із дядьком Кирилом, машиністом на станції. Він порався по немудрящому хазяйству, ходив до школи. Із дядьком Кирилом їх пов'язувала справжня чоловіча дружба. Це були стосунки, пройняті взаємоповагою і щирістю. Письменникові вдалося тонко і делікатно змалювати дружбу хлопчика і дорослого: «Це була найбільша радість Климкова – покласти перед дядьком чепурно списані зошити, а самому заходитись поратися: винести миску з дьогтяною водою, витерти підлогу, і тихо, покрадьки, щоб дядько не обернувся, насипати йому юшки, якої сам і наварив, – гарячої та запашної» [7, 79-80]. Незважаючи на дружбу «на рівних», автор розкриває і дитячість психології юного героя: він завжди із нетерпінням чекає гостинців, що привозить дядько. Та несподівана і страшна смерть удруге осиротила хлопчика: «На кладовищі Климко вже не плакав, а лише здригався від холоду у грудях і хрипко зітхав» [7, 82]. Одинадцятирічна дитина, він не лише не шукав опертя серед дорослих, але сам взяв на себе обов'язок доглядати свою першу вчительку Наталю Миколаївну із новонародженою Олечкою. Удвох із Зульфатом вони обладнали житло, зробили колиску для немовляти, добувати харчі і паливо. Таке раннє дорослішання було характерним для років війни.

Випробування загартовували таких сильних і життєстійких людей, як Климко.

Ще однією рисою, яка складала основу характеру хлопчика, є вірність своєму слову. Шукаючи далекий Слов'янськ, Климко зустрів самотню тітку Марину. Жінка полюбила його за щирість і природжену делікатність: він потай зливав молоко, яким пригощала його тітка, у пляшечку для маленької Олі. Спокуса залишитися назовсім у тітки, жити у відносному теплі і добрі, не зачепила душі Климка. Він знав, що його чекають удома. Тому навіть казкові багатства не змусили б його залишитися.

Тяжкою і виснажливою була та дорога. Осінь принесла скупе сонечко, яке вже не зігрівало босих ніг хлопчика, а дядькова діжурка не захищала від холоду. Климко захворів у дорозі, але вперто йшов далі. Мужність і стійкість дитини, голодної, хворої, загубленої у роздертому війною світі, не залишає байдужим читача.

Пошук виходу із складної ситуації і здатність на допомогу – це теж складники морального імперативу хлопчика. Під час облоги він врятував від безчестя, а може й від смерті молоду дівчину-біженку, яка продавала на базарі єдину гарну хустку, щоб принести додому хоч шматочок хліба. Поліцаї схопили дівчину, але Климко кричав, що вона його сестра, тягнув її до себе, благав відпустити і боронив, неначе справді рідну людину. Природне благородство виявилось у цьому епізоді.

Мужність, внутрішня потреба допомогти слабшому, душевна чистота, життєстійкість – ось риси характеру Климка. Навіть загибель хлопчика була спричинена турботою про чужу людину: він бачив, як втікав незнайомец, а за ним гналися поліцаї. Климко врятував чужу людину ціною власного життя. Чому ж письменник відмовився від зміни розв'язки повісті? На мою думку, тому, що розумів, що саме такі сміливі і красиві люди, як Климко, перші гинуть у тяжких випробуваннях. Вони не здатні йти на компроміс із собою, не гнуться перед обставинами, не пристосовуються до ситуації. Моральний максималізм робить таких людей героями. А герої гинуть першими. Крім того, думається, Тютюнник хотів

показати, що війна – жорстока річ. І в ній гинуть не лише солдати, але й мирні люди, діти. Саме «пронизливо-щемливливою, аж пекучою своїм болем за знищене війною дитинство» назвав повість Л. Новиченко [7, 315].

Інший твір – «Вогник далеко в степу» – змальовує не менш тяжкі перші повоєнні роки. Повість написана від першої особи – головного героя Павла, що поглиблює психологізм твору. Просто і невимушено письменник розкриває велич душі і юного оповідача, і його мачухи, тітки Ялосовети, яка вийшла заміж за вдівця із сином за місяць до війни, сама овдовіла, але хоче поставити на ноги Павла. Краса душі майстра, наставника 5-ї групи ремісничого училища, куди вступив Павло, виявляється в епізоді першого завдання, що виконали хлопці. Вони виготовили лопати – найпотрібніший інструмент у роки відбудови спаленого і розореного господарства.

Правдиво змальовуючи життя п'ятнадцятирічних підлітків, Тютюнник не оминає тему першого кохання: Павло разом із друзями ходять на вечорниці. У хлопця закохана Маня, але він подитячому сором'язливо боїться цього першого почуття. Драматичність ситуації була типовою для повоєнних літ – дорослі дівчата прагнули вийти заміж, але їх ровесники полягли на фронтах. Тож і виходило, що не хлопці упадали за дівчатами, а навпаки, ще й женихи були молодші років на чотири-п'ять.

Труднощі повоєнного життя розкриваються з перших сторінок повісті. Коли Павла з першого разу не взяли до ремісничого училища, тітка гірко плакала: «А їсти що? Хліба намолотили тільки в державу і то не хватило до плану» [7, 124]. Другого дня сама повела пасинка до директора училища: «Тітка Ялосовета одразу заплакала, почала розказувати, що хату нашу «вкинуло бомбою в річку», що живемо ми в тій хаті, як у норі, одягатися ні в віщо, їсти теж не дуже... А я стояв, дивився у підлогу і тримав у спітнілій руці згорнуті в дудочку документи: заяву, метричну довідку, табель за п'ятий клас і автобіографію. Мені було ніяково

від того, що тітка Ялосовета розказує все про нас – хоч воно й правда – та ще й підхваляє мене:

– Він слухняненький, роботящий, не дивіться, що такий ото малий. Він підросте. І вчиться ловко, самі ловкі оцінки...» [7, 125].

День змінювався іншим днем, хлопці здобували робочі професії, але незмінним залишалося одне – їхня дружба. Павлентій товаришував із трьома Василями – Силкою, Оборкою і Кібкалом. Вони жили в одному селі, щодня ходили по вісімнадцять кілометрів до училища і додому: «Дорогу до райцентру ми поділили на станції. /.../ З цими станціями нам стало ходити веселіше: не встигнеш дійти до першої, а вже і другу видно» [7, 141]. Кібкало серед хлопців найзаможніший: у нього є і чоботи на зиму, і валянки, і сумка для зошитів. Але він і найжадібніший: їсть потихеньку він інших, «по-курячому нахиливши голову» до сумки [7, 142]. Одного разу хлопці спробували вкрасти абрикос у діда Штокала. Скупішої жінки, ніж баба Штокалка, у селі не було. Поки юні горе-зłodії чекали у засідці, дід сам пригостив їх смачними плодами і відчув справжній смак, поділившись із дітьми: «Щодня топчуся по них, а ніколи ще такі добрі не були» [7, 147].

Працьовитість і дружба – головні засади життя юних персонажів повісті. Але одного разу стався випадок, що довів і мужність Павла. Узимку він звично йшов у райцентр, коли шлях йому заступив вовк. У цій ситуації виявилася кмітливості хлопця: його виручила машина, що їхала дорогою. Він встиг догнати її і вчепитися у гак, а потім залізти у кузов. Рятівником виявився давній ворог друзів – шофер на прізвисько Фріц. Але він і не думав допомагати дітям: «– Я вас візьму-у... Ви в мене покатаєтесь! – сказав Фріц якимось звірячим голосом» [7, 170]. Фріц мало не вбив Павла: «І в цей час півторатонка так рвонула з місця, що борт вирвався з моїх одубілих пальців, і я перекида полетів на бруківку» [7, 171]. І цей епізод сприяв зміцненню дружби між дитбудинківцями і сільськими хлопцями. Горді й незалежні сироти трималися осторонь від місцевих хлопчаків. А пригода з Павлом, що мало не скінчилася трагедією, поєднала їх:

«– Беріть десять душ і на дорогу. Тільки обережно. – Зробимо, товаришу майстер, – сказав Гришуха, ніби аж весело. – Од нас не втече» [7, 172].

Окраєць хліба, протягнений Гришухою, означав набагато більше від слів.

Назву повісті можна інтерпретувати так: вогник – це символ майбутнього життя хлопців, надії на щастя. Він поки що «далеко в степу», але своїм чесним і безкомпромісним життям, працею, дружбою вони щодня потроху наближають його.

В одному із записників Тютюнника є такий висновок: «Найвища наука життя – мудрість, а найвища мудрість – бути добрим» [3, 66]; «Я люблю стареньких і малих – і тих, і тих за мудрість і доброту» [3, 67]. Герої Григора Тютюнника не лише несуть у своїй душі вогонь добра (ще одне символічне значення назви повісті), але й щедро діляться ним із навколишнім світом. Для них добро у всіх багатоманітних проявах – головний моральний імператив буття. Таким був і Григир Тютюнник – письменник і людина.

Юний герой повісті В. Близнеця «Мовчун» (1971) опиняється у тяжкій ситуації: єдина рідна людина, мати, зрадила пам'ять батька і привела додому брутального і ницого приймака. Сашко хоче написати батькові на фронт, але його утримує невідомий солдат: «Потерпи трошки. Пожалій батька: не пиши йому про те...» [6, 55]. Короткочасний приїзд батька немов відживив хлопчика, але батькові треба повертатися в частину, а до хати знову повертається ненависний приймак. Хлопчик таки пише на фронт, благаючи негайно приїхати додому, але лист не застав батька живим. Сашко, протестуючи, втікає з дому. Розуміючи все, що діється в душі хлопця, солдати від імені взводу написали в район, щоб там потурбувалися про сина загиблого воїна.

В інтерв'ю на сторінках «Літературної України» В. Близнець висловив дуже значущу для себе думку: «<...> важливо, повертаючись до того часу, зрозуміти для художника одну річ – в яких історичних умовах, грізних і важких умовах, формувалося це покоління, що воно взяло в той час у свій характер сильного і

доброго. Сильне, на мій погляд, – це здатність переносити труднощі, наполегливість, моральний і духовний максималізм, працьовитість, яка була нам у дитинстві прищеплена, а ще – людська солідарність... І це для мене важливо в образах дітей того часу. Це ж я хотів показати в «Мовчуні». Важливий для мене цей образ, бо мені здається, що це обличчя певною мірою цілого покоління» [6, 63].

Інший твір Близнеця – повість «Землянка» (1965). Вона присвячена відродженню понівеченої війною української землі. У степах над Інгулом залишилися тільки пожарища та кілька землянок, де ще жевріє вогник життя. Головний герой – Вовка Троян – турбується насамперед про їжу, адже ранньої весни серед голого степу знайти її нелегко. Хлопчик жвавий, допитливий, розумний, спостережливий.

Письменник змальовує нехитрі будні Вовки, Мишка Циганчука, Яшки Деркача. Хлопці пасуть кіз, радіють знайденому серед степу коростявому коневі, бо це єдина худобина на все спалене село. Батько Яшки, Гаврило, був завзятим конюхом. Загинув у водах Дону, відганяючи від німців колгоспний табун. Від руки поліцая Федька Кудима загинув і Яшчин брат Максим.

Близнець з любов'ю змальовує роботящий і дружний рід Ясенків. Олесь Яценко – найближчий друг Вовки. Батько, мати, брати Василь та Ілько, дочки, онучка Катруся – усі є спадкоємцями одвічних хліборобських традицій. Щирі, відверті, дружні і працьовиті люди вселяють надію у відродження села Криничуватого.

Тяжка і виснажлива праця лягає на плечі виснажених голодом жінок, старих і підлітків. Мати Вовки, Оксана Троян, яка втратила дочку і матір у вогні карателів, знаходить у собі сили зібрати жінок, організувати бригаду. Хитаючись від весняного вітру, жінки виходять лопатами копати колгоспне поле. Але винахідливий Яшка на конячині Трофейній з'їздив у сусіднє село і ублагав танкістів виорати поле танками. У цьому епізоді розкривається характерна риса покоління дітей війни –

винахідливість і кмітливість, котрі були вкрай необхідні, щоб вижити у нелюдських умовах.

Проте часто вижити не вдавалося через лихі наслідки недавно відгримілих боїв – через міни та снаряди, якими була начинена українська земля. Близнець змальовує дуже типову у повоєнний час ситуацію: хлопці гралися і підірвали снаряд. А по той бік церкви рвав квіти контужений сирота Мишко. (Пригадаємо також відомий вірш Л. Костенко «Пастораль ХХ століття», що психологічно напружено розкриває читачеві тотожну трагедію). Після несподіваної смерті друга, та ще й з його вини, Вовка хотів покінчити життя самогубством. Його зупинило лише усвідомлення того, що мати не переживе його загибелі, а також підтримка Олеся.

Ще однією проблемою, поетично вирішеною в «Землянці», є змалювання кохання п'ятнадцятирічного Яшки Деркача до значно старшої жінки, вдови, Ольги-переселенки. Демографічна ситуація, породжена другою світовою війною, коли чоловіче населення значно скоротилося, залишивши багато вдів і сиріт, була надзвичайно складною – для дівчат женихів майже не знаходилося. Тому, як і у «Вогнику далеко в степу», перед нами розгортається тремтливе і ніжне почуття хлопчика-підлітка до молодшої жінки. Тут передається цілий спектр емоцій: сором'язливість, щирість і готовність боротися за своє почуття з боку Яшки і сум'яття, страх і надія з боку Ольги... Повість закінчується щасливо: повертається з фронту батько головного героя Андрій Троян, відбудовується і відкривається школа, життя продовжується.

Зображенню повоєнної розрухи присвячена і повість М. Вінграновського «Первінка» (1971), що стала одним із кращих набутків прози для дітей.

Фабула твору досить проста: семирічний Миколка дістається на базар, купує там корову і повертається додому. Але сюжетні деталі розкривають перед нами непересічний характер хлопчика. По-перше, юний вік Миколки і складне господарське завдання – купити корову. У сцені торгу делікатно, тонко і з великою любов'ю змальовані переживання хлопчика: страх, що не вистачить грошей, каяття, що витратив певну суму на дрібниці,

жалість до нещасної корівчини і її хазяйки, рішучість і радість від покупки. Другий момент розкриває перед читачем винахідливість Миколки. Ведучи Первінку додому за дванадцять кілометрів, хлопчик змушений заночувати просто неба в степу. Він не губиться, виявляє надзвичайно цінні моральні якості: знаходить поживу для корови (хазяїн, уміє і любить доглядати за тваринами), влаштовує нічліг, знайшовши ліжко (відповідальність перед матір'ю, самостійність), уміє подолати страх. Найголовніше, що він ніколи не «скисає», його, звичайно, лякають остови підбитих танків і трупи худоби край дороги, він відчуває голод, особливо в епізоді, коли перекупщики їли ковбасу («буду їсти ковбасу день і ніч, доки не наїмся і аж доки оці чуні не зношу, а як і зношу, то все одно, мабуть, не наїмся...»), але він вірить, що прийде батько з фронту, що видужає хвора мати, що все буде добре. Психологи твердять, що такий позитивний заряд дозволяє людині виходити за межі власне фізичних можливостей, підсилює енергію і дозволяє добиватися дивовижних результатів. Тому такі твори сучасним дітям читати просто необхідно.

Зазначимо, що у повісті перед нами розкривається внутрішній світ дитини. Цікаво зіставляти мотивацію літературного героя та її інтерпретацію сучасними школярами. Наприклад, Миколка піддається спокусі напахтитися одеколоном у перукарні. Для нього запах парфумів означає сите і щасливе життя, кінець війни, початок світлого витка у його долі. Нинішні п'ятикласники, котрі не знають голоду і лиха, скоріше зрозуміють цей вчинок як бажання виглядати дорослішим за свої роки, а то і вбачають елемент престижності. Нинішнє життя, що поділило людей на «крутих» і «некрутих», повинно якраз компенсуватися такими образами, як Миколка, що діє, говорячи сучасним сленгом, не у модному форматі, а в межах порядності, надійності і чесності.

Ось інший епізод: листоноша приносить до сусідів похоронку. У вдови п'ятеро дітей. Миколка, ні на мить не вагаючись, навіть не замислюючись, просить діда Ракушняка віднести перший надій від Первінки, склянку молока, сиротам. Внутрішнє благородство,

потреба допомогти у горі – це стрижень характеру хлопчика, що споріднює його із образом Климка.

Миколка дбає про хвору матір, про менших братика й сестричку, гаряче чекає батька з фронту. Кінець твору, як у більшості творів для дітей, оптимістичний: повертається живий і здоровий батько, одужує мати, разом із дідом Ратушняком батько Максим Миколайович, котрий до війни був головою колгоспу, відкриває заховані у землю плуги і пшеницю. Люди радісно готуються до сівби. Прилітає на два дні Герой Радянського Союзу Петро, син діда Ратушняка. І колгоспне поле орють плугами, запряженими у літак.

У характері Миколки переплітаються риси дитячості і дорослості. М'яким гумором пронизаний епізод, коли на базарі хлопчик ворожить: що таке «казьонний дом» він не знає, але радіє, що все закінчиться «благополучно». А як по-дорослому він господарює в садку, намагається допомогти матері, годує і себе, і родину, і Первінку з Собакою. Вірніше, справжнім відданим другом і годувальником стає прибудний Собака.

Майстерно змальований епізод повернення Максима Миколайовича: «І хоча Собака ніколи не бачив Миколчиного тата, але раптом він оголосив і мамі, і Миколці, і всім у селі, що йде господар з війни, та ще й білого коника веде за собою, щоб орать! Собака вискочив назустріч Миколчиному татові, Миколка за Собакою, коник злякався, а Собака був уже на татових медалях і голосно плакав татові в поранене обличчя...» [2, 604].

Повість написана динамічно, цікаво, насичена діалогами, тому її люблять читати сучасні школярі.

Прикметно, на мій погляд, що покоління дітей війни позначене особливою чутливістю до краси. Письменники-«шістдесятники», які практично всі належать до цього покоління, виявили себе як тонкі лірики і глибокі філософи. Мабуть, раннє подорослішання мало наслідком інтенсивний розвиток чуттєво-емоційної сфери, а тяжкі враження дитинства (голод, холод, розвалене житло, втрата близьких, навіть реальна фізична загроза смерті) – все це зумовило

могутній потяг до світлого, щасливого, красивого, чи то в природі, чи в людському суспільстві.

Гуманізм дитячих творів Гр. Тютюнника, В. Близнеця, М. Вінграновського, їхнє майстерне відтворення дитячої психології і характерів юних героїв, багата і точна художня мова роблять їх улюбленими у колі дитячого читання, несуть величезний позитивний заряд, мають педагогічне, морально-етичне й естетичне значення.

Література

1. Близнець В. Вибрані твори: у 2 т. – К., 1980.
2. Вінграновський М. Первінка // Вінграновський М. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 2004. – С. 582-611.
3. Вічна загадка любові: Літературна спадщина Григора Тютюнника. Спогади про письменника. – К.: Радянський письменник, 1988. – 493 с.
4. Жулинський М. Наближення. – К.: Дніпро, 1986. – С. 33-56.
5. Мовчан Р. Григир Тютюнник // Мовчан Р. Українська проза ХХ століття в іменах. – К.: ПП «Компанія «Актуальна освіта». – 1997. – С. 174-199.
6. Слабошпицький М. Вийшов з дітей війни // Слабошпицький М. Літературні профілі. – К.: Радянський письменник, 1984. – С. 50-74.
7. Тютюнник Г. Твори: у 2 т. – К.: Молодь, 1985. – Т. 2. – 327 с.

Джерело: Ленська С. В. Образ дітей війни у творах Гр. Тютюнника, В. Близнеця, М. Вінграновського // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст./ Відп. Ред. В. А. Зарва. – Донецьк: Тов «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. ХХ. – С. 373-381.

КРИТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ № 12

Лариса Круль ПОЕТИКА ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Літературна казка – один із основних жанрів літератури для дітей, який стає об'єктом дослідження сучасних науковців. Актуальності набувають питання індивідуальних стильових

особливостей літературних казок письменників, їх джерел, типологічного зіставлення. Проте, часто поза увагою дослідників залишаються тексти письменників, які здебільшого пишуть в інших жанрах, а літературні казки у їх творчому доробку – спорадичне або поодинокі явищем. Маємо на увазі творчість Валерія Шевчука – прозаїка і публіциста, письменника-шістдесятника, визнаного майстра художнього слова. Про його книги для дорослих – «Крик півня на світанку»(1979), «Долина джерел»(1981), «Тепла осінь»(1981), «На полі смиренному»(1983), «Дім на горі»(1983), «Маленьке вечірнє інтермецо»(1984), «Барви осіннього саду»(1986), «Три листки за вікном»(1986), «Камінна луна»(1987), «Птахи з не видимого острова»(1989), «Дзигар одвічний»(1990), «Дорога в тисячу років»(1990), «Із вершин та низин»(1990), «Стежка в траві. Житомирська сага»(у 2 т., 1994), «У череві апокаліптичного звіра»(1995), «Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення»(1995), «Око прірви»(1996), «Жінка-змія»(1998), «Юнаки з вогненної печі»(1999), «Біс плоті»(1999), «Сон сподіваної віри» (2000) та інші було написано чимало. Поетика цих текстів стала предметом дисертаційних досліджень (Л. Тарнашинської, О. Переломової, Т. Монахової). На часі – проблема висвітлення поетики літературних казок В. Шевчука, позначених виразними індивідуальними рисами стилю, специфікою художнього світогляду та його жанрово-змістовою матеріалізацією у тексті.

Метою статті є спроба висвітлити особливості поетики літературних казок Валерія Шевчука «Золотий стіл», «Чотири сестри», «Місто без квітів», «Панна квітів», «Дівчинка, котра шукала маму»; окреслити проблематичне коло, сюжетне розгортання і композиційну побудову, жанрові особливості творів; з'ясувати спільні та відмінні риси літературних казок В. Шевчука із українськими народними казками; розглянути образи головних героїв та художні засоби характеротворення; виокремити риси стилю письменника.

Казку як жанр усної народної творчості активно почали досліджувати з ХІХ століття. Так, К. Мюллер, Х. Любек,

Ф. Крейцар, А. Кун, Е. Тейлор, Я. Грімм, О. Афанасьєв звернули увагу на міфологічні джерела казок; О. Потебня, М. Сумцов, Г. Булашев, В. Клінгер розробляли питання походження фольклорних жанрів, в тому числі і казки; Л. Колмачевський, І. Франко, В. Гнатюк порівнювали і зіставляли казки різних народів, акцентуючи на окремих аспектах жанру; В. Пропп, Є. Костюхін, Є. Мелетинський вивчали казку через призму історико-типологічного прочитання; Г. Сухобрус, В. Крук, І. Березовський, Л. Дунаєвська, В. Давидюк зробили значний внесок у вивчення художньої структури сюжетів фольклорних казок.

Тільки за останнє десятиліття маємо низку ґрунтовних досліджень літературної казки як жанру: Л. Дереза «Російська літературна казка першої половини ХІХ століття (Дніпропетровськ, 2001); Н. Тихолоз «Жанрові модифікації казки у творчості Івана Франка» (Львів, 2003) Г. Сабат «Казки Івана Франка: особливості поетики «Коли ще звірі говорили» (Дрогобич, 2006), О. Гарачковська «Українська літературна казка 70-90-х років ХХ ст.: сюжетно-образна структура, хронотоп», О. Горбонос. «Українська літературна казка 10-30-х років ХІХ ст.» (Київ, 2008) та інші. На окремі положення названих праць, опиратимемося і ми, аналізуючи літературні казки Валерія Шевчука.

У творчості В. Шевчука літературознавці умовно виділяють три основні напрямки: історична проза, твори, що відображають сучасне життя, літературознавчі праці.

В такій класифікації не знайдено місця казкарському таланту письменника, засвідченого появою у 1990 році збірки літературних казок «Панна квітів». Сюди ввійшли такі казки «Золотий стіл», «Чотири сестри», «Місто без квітів», «Бігунець і Котило» (яка включає три «Бігунцеві казки»), «Панна квітів», «Дівчинка, котра шукала маму».

Казка – давній за походженням епічний жанр фольклору: переважно прозове оповідання з усталеною композицією про вигадані та фантастичні пригоди героїв, – пригадуємо визначення поняття. Казка як фольклорний жанр має свої ознаки: особлива структура, семантика, поетика, зміст жанру. Так, казка «завжди має

усталену структуру і композицію, стандартний зачин та кінцівку, полярне протиставлення груп персонажів, позбавлених психологічної характеристики. У ній відсутні розгорнуті описи природи чи побуту, динамічний сюжет побудований на основі випробувань головного героя з гіперболізованими фізичними та духовними якостями, йому властиві «замкнутий час», подієва цілісність, спрямована на неминучу перемогу добра над злом, щасливе завершення композиції. Попри морально-дидактичну та пізнавальну настанови, казка привертала увагу невичерпністю фантазійного мислення, художньою переконливістю, розважальним пафосом»[3, 450]. Подібні визначення фольклорної казки знаходимо у більшості словників та енциклопедій літературознавчого спрямування. Акцент також поставлено на колективному варіанті творення такої казки, що є однією із основних ознак, за допомогою яких розрізняють народну і авторську (літературну) казку.

Літературна казка – художній твір конкретного письменника, який хоч і використовує модифіковані жанрово-стильові особливості народної казки, проте формує новий за якістю авторський текст із різними інтертекстуальними елементами (цитатами, ремінісценціями, алюзіями тощо) [Див. 3, 568]. Традиція літературної казки своїм корінням сягає середньовіччя. Європейська літературна казка як жанр починає формуватися у XVII столітті і витворює еволюційну вертикаль творчості відомих казкарів: Шарля Перро, братів Грімм, Вільгельма Гауфа, Ганса Христіана Андерсена, Сельми Лягерлеф, Карло Колоді, Льюїса Керролла, Астрід Ліндгрєн та інших.

Літературна казка може об'єднувати чарівні, побутові, авантюрні твори, набувати героїчного, ліричного, гумористичного, сатиричного, філософського, психологічного характеру та пафосу, вбирати особливості інших жанрів. Особливого розвитку цей жанр набуває у XIX та XX столітті, акумулюючи в собі риси національного фольклору та сучасних літературних тенденції модернізму і постмодернізму, поглибивши суб'єктивне бачення світу, актуалізуючи синтез реального та ірреального, дійсного і вигаданого, підкреслюючи морально-етичне та естетичне начало.

Зразком таких казок у світовій літературі є твори про Алісу Льюїса Керролла, про Карлсона і Пеппі Астрід Ліндгрєн, про Вінні-Пуха Алана Мілна, про Мумій Тролів Туве Янсон.

Казки Валерія Шевчука можна розглядати у контексті поетичної і прозової творчості письменників-шістдесятників для дітей: Євгена Гуцала, Михайла Стельмаха, Ірини Жилєнко, Миколи Вінграновського, Григора Тютюнника, Ліни Костєнко, Дмитра Павличка та інших.

«Панна квітів» – збірка авторських казок із підзаголовком «Казки моїх дочок». В. Шевчук у передмові розповідає про історію створення цих казок. Шестирічна дочка письменника Юліана подала ідею написати для дітей і запропонувала використати власні казки із свого зошита, записані друкованими літерами і супроводжені малюнками. Так, разом із дочками автор придумував імена героям і героїням, пригоди, розгортання сюжету, постійно наголошуючи на тому, що «дітям треба писати по-особливому» [7, 5]. Подібні історії створення художніх творів для конкретних дітей зауважуємо і у Алана Мілна, який писав для свого сина Крістофера Робіна; і у Льюїса Керролла, що вигадував цікаві історії для Аліси Лідделл; і у Астрід Ліндгрєн, яка написала «Пеппі Довгопанчоку» з ініціативи і для своєї дочки; і у Робєрта Льюїса Стівєнсона, що завдяки своєму прийомному синові Ллойд Озборну написав чудовий пригодницький роман «Острів скарбів»; і у Ліни Костєнко, яка свою збірку «Бузиновий цар» присвятила маленькій Вікторії Ковальчук; і у Олександр Олєся, Григорія Епіка, Марійки Підгірянки та інших українських дитячих письменників, що творили для дітей.

Основним рушійним фактором до видання «Панни квітів» письменник вважає те, що вона «могла б бути цікава дітям, саме тим, котрі люблять фантазувати, вигадувати, котрі бачать перед собою зелений світ не просто так, а населений найдивовижнішими істотами і найнезвичайнішими людьми» [7, 6].

Літературні казки Валерія Шевчука позначені індивідуальним авторством, алегоричністю образів персонажів і своєрідним стильове забарвлення. І якщо використовувати поділ індивідуально-авторських казок на казки-тріксторації (забавлянка, пересмішка),

казки-нарації (оповідь) та казки-імітація (авторська придумка), то казки В. Шевчука належать до останніх. Казка-імітація реалізує авторське бачення щодо створення концепції дива. Тут проблематична акцентуація твору зміщується в бік реальної дійсності з метою показу соціальних або життєвих колізій. Не рідко письменник обирає форму казки, оскільки методологічно цей жанр найбільш улюблений дитиною-реципієнтом і це впливає на рівень засвоєння інформації [4]. Сам письменник зізнається, що «не хотів складати їх надто просто, щоб усе було розжоване і розкладено на однакових, гладко витесаних поличках. Завжди вважав і тепер вважає: діти мудрі і часом сприймають твори глибше і тонше за дорослих. Вони мудрі, бо перед їхніми очима просторіше лягає широкий світ, вони йдуть у нього з широко розплющеними очима і з відкритими серцями» [7, 6].

Будь-яка літературна казка орієнтується на народну фольклорну казку, становлячи не раз її звичайну переробку. Як писав Дмитро Чижевський: «... письменники... брали від казки форму: з одного боку, для вираження власного світобачення, а з другого, для наслідування її сатиричного досвіду» [6, 51].

Деякі казки дуже близькі до народних, інші – мають надзвичайно мало елементів фольклорної казки. Оригінальність казок Шевчука полягає у стилі і манері викладу матеріалу, незважаючи на те, що автор використовує елементи народної казки: казковий початок, канонічні казкові фрази, не ускладнену синтаксичними конструкціями мову, насичену діалогами головних героїв, роздумами. Присутні також казкові пересування у часі і просторі, як от, наприклад, у казці «Місто без квітів», для того, щоб відкрити двері у мурі – героїня використовує примовляння.

Для стилю Шевчука характерна багата колористика. Якщо у народних казках звертають увагу на кольори як на різнобарвну мозаїку, то у письменника колір набуває символічного значення. Так, у казці «Чотири сестри» розповідається про чотири пори року, яким притаманні чотири кольори волосся: зима – біловолоса, весна – зеленуволоса, літо – синьоволосе і золотокоса осінь. Якщо у народних казках зима – то старенька бабуся, весна – дівчина, то

у В. Шевчука показано і процес старіння і процес відновлення «дівчат» – пір року, їх зміну. Підкреслено послідовність цих явищ, які не можна самовільно порушувати нікому і вказано три закони: 1) під кінець правління кожна сестра трохи тратила красу; 2) після сну у Блакитному палаці краса поверталася; 3) дівчина ставала знову юною і гарною перед тим, як мала вступити на трон.

Подібну зміну місяцями один одного спостерігаємо у казці «Дванадцять місяців» С. Маршака. Кожен місяць має силу володаря над природою на землі у призначений час.

Є у казці В. Шевчука і традиційне для народних казок протистояння добра і зла. Носіями добра стають Зеленокоса, Синьоволоса і Золотокоса сестри, які незважаючи на те, що Білокоса Зима проганяла їх і була неввічливою з ними, все-таки намагаються порятувати її від Чорного Птаха, показати люстерко і врятувати землю. Любов і терпіння сестер змусило Зиму задуматися над своїм вчинком, заплакати і таким чином розтопити крижане серце. Використав В. Шевчук і магію чисел: тричі ішла до Зими весна, тричі – Літо, тричі – Осінь.

Зло персоніфіковане в образі Чорного Птаха, принесеного Чорним вітром. Чорний колір (символізує траур, трактується як зв'язок із чорною магією, щось зловісне) [5] каркання чорного птаха, «темне, покрите хмарами небо» – зорові і слухові образи літературної казки – художні деталі, що несуть смислову інформацію і сприймаються як передвісники нещастя.

Сестри любили одна одну, були дружними і змінювали одна одну на троні до тих пір, поки Чорний Птах не оселився у серці Білокосої Зими і не підмовив її не поступатися троном, звинувативши сестер у заздрості і бажанні вбити Зиму. Мотив знищення сестрами іншої сестри почерпнутий із фольклорних джерел, а з іншого боку – це гендерна трансформація біблійного мотиву братовбивства. Валерій Шевчук використав типову ситуацію, але розгорнув її по-своєму. Автор пов'язує окремі природні явища із діями тої чи іншої сестри: Зима думала – тріщав мороз, сумнівалася – віяли вітри, Весна ішла – цвіли квіти, Осінь ішла – літали павутинки як символ Бабиного Літа.

Окрім морально-етичної (протистояння добра і зла, любові і ненависті, правди і неправди, щирості і заздрості, егоїзму) виразно проступає й естетична проблематика твору. Письменник говорить про красу, її значення та еталони. Кожна дівчина-пора року була красивою на початку свого царювання, а потім засинала і відновлювала свою красу. Сон – Тіні, які насуваються – казкові елементи, завдяки яким можливі перетворення у чарівних казках. Експлікацію поняття «краса» знаходимо у зовнішньому і психологічному портретах дівчат. Часто автор використовує художній засіб не прямого зображення персонажа, а опис його відображення у люстерку (традиційний елемент російських народних казок, героїні яких звертаються до дзеркала із запитаннями про власну вроду). Так, Зеленокоса подивилась на себе у люстерко: «Чарівне лице вона побачила. Над головою зелені коси у вінок склалися, чоло було біле і чисте, очі – величезні, і в них мінилося-промінилося зелене сяйво, носик тоненький і прямий, а вуста повні й червоні» [7, 24]. Своєрідний еталон краси протиставляється образу старої баби, якою себе зрештою бачить в дзеркалі і не впізнає Зима. Про красу говорить Чорний птах Зимі: «Краса – це сила», але розбиває люстерко і не дозволяє їй дивитися в нього, бо насправді вона вже була сивою, зморщеною і страшною. Їдкий сміх Птаха підкреслює негативну характеристику образу автором.

Казка «Чотири сестри» закінчується щасливо, адже все повертається: Весна змінює Зиму, Літо – Весну, Осінь – Літо і Зима – Осінь. Відповідні зміни відбуваються у природі.

Продовжуючи аналізувати колористику літературних казок письменника, зауважуємо, що у творі «Місто без квітів» символічними є сірий і чорний кольори. Тут все сіре і одноманітне: будинки, одяг людей і саме життя за холодними сірими мурами – сіре і нецікаве, безбарвне. Сірому протиставляється зелений, червоний, жовтий кольори – кольори трави, квітів, що несуть радість. Відтак, можемо підсумувати, що квіти у В. Шевчука – це символ життя, добра, радості, щастя, дитинства і жіночого начала [5], яке є центральним у збірці.

Символічними є образи Панни Квітів, Чорного птаха, Хмари, Лебедя («Дівчинка, яка шукала маму»), Поля. «Символ – складна естетична категорія, вище втілення принципу метафоризації, тобто переносного значення» [2, 524]. Так, Панна квітів – образ-символ, який можна розуміти не тільки як Жінка із Цвіту, а й трактувати як образ Польової Мавки чи Жінки-берегині. Правда, Панна квітів – дівчинка, «яка носила зелене платтячко, таке старе, що мусила щоранку зашивати його травою. На голові у неї була хустина, схожа на пелюстку, і світилася та хустина між травами, як голуба квітка» [7, 103]. А головною деталлю у цих образах є великі очі, як символ пізнання, відкритості до інших, щедрості і щирості душі. Вона так і називалася – Зеленоочка. Для стилю В. Шевчука знаковим є використання оригінальних антропонімів, побудованих на синтезі кольористичного компонента та натяку на портретну деталь, що несе основне смислове навантаження у образотворенні. Так, кожен такий образ по-суті стає символом, який потрібно «відчитати» реципієнту, адже, як зауважує Ю. Попов, «важливою характеристикою символу є динамічність, рухомість: він не є даним, він лише заданий і спонукає до розумової діяльності, тобто потребує активного сприймання» [2, 524].

Іманентною рисою літературних казок В. Шевчука є вибір персонажів. Якщо в народних казках це переважно тварини, явища природи, герої-богатири, то у письменника переважають персонажі жіночі (дівчата), персонажі-квіти, абстрактні поняття (королеви Печалі, Багатства, Веселощів із казки «Дівчинка, котра шукала маму»), персоніфіковані та одухотворені образи (Димко, Пасок із казки «Панна квітів»).

У казках письменника багато ремінісценцій (образ матері-дерев, матері-трави (Зелена бабуся)), який асоціюється із лісовою мавкою. У передмові письменник зазначає: Панна квітів – «персонаж близький до міфологічної Жінки з цвіту» [7, 6]. Цим ще раз потверджуючи, що літературна казка, як і казка фольклорна, може розглядатися «у значенні міфологеми, своєрідного уламка міфу, що потрапляє в інший смисловий контекст, виконує нові естетичні функції» [3, 450]. До речі, саме у такому ключі тлумачать

казку як жанр представники міфологічної школи (Я. Грімм, Ф. Буслаєв, О. Афанасьєв, О. Потебня та інші). Проте, слід пам'ятати, що «казки виникають на основі міфів, що зумовлює їх спорідненість, але практичне застосування цих творів різне: міф має сакральне значення, казка – виховне, розважальне»[1].

Як і у народних казках, так і у казках Шевчука спостерігається багатство вимислу, сильний пригодницький елемент, яскравість образів, дотепність висловів, елементи переродження і перевтілення, дія чарів. Автор проголошує народну мудрість, істини, підтверджуючи їх попередньо пошуком і фактами: «Не можна знайти маму в інших жінках. Мама одна і не буває мами ні в кому чужому» чи «Коли людина добра, то її хвалити не треба».

У творах Валерія Шевчука присутні дидактичні мотиви. Автор закликає дітей любити і шанувати природу, бо вона має душу; поважати батьків. Казка «Золотий стіл» із автобіографічним натяком вчить дитину нетрадиційно мислити і уявляти, імпліцитно наголошуючи на тому, що дитинство – незабутня пора мрій і бажань (хоча зі змісту зрозуміло, що у різних поколінь дітей різні бажання і різне дитинство). І в цій казці використано прийом сну як засіб переходу від реальності до казки. Сон і казка – поняття дотичні не тільки у літературних казках В. Шевчука, а у інших зарубіжних (наприклад, у казці Т.А. Е. Гофмана «Лускунчик або Мишачий король») та українських казкарів (наприклад, у казці Ірен Роздобудько «Коли оживають ляльки»).

Батько розповідає дівчинці, як він у дитинстві мріяв про Золотий Стіл повний ласощів, «тоді всі про ласощі діти тільки й мріяли». Йому наснився такий Стіл і був він на Полі. Його зустріла Зіронька – образ потрактований як символ казкової реальності. Зіронька зустрічає і дівчинку і Вовка, які приходять сюди зі своїми мріями, зі своїх казок, зі своїх снів, «адже сюди приходять ті, котрі дуже-дуже хочуть казки, аж так, що й жити не можуть без неї. Для того й існують Поле і Золотий Стіл» [7, 17].

Поле – образ символ, який є наскрізним у літературних казках Шевчука. В цій казці Поле виступає як казковий часопростір, в якому здійснюються дитячі мрії і бажання. Поле миготіло барвами.

«Було воно велике й широке, густо засипане квітами, які в місячному світлі переливалися і, здається бриніли. Подзвонювало золоте колосся і цвіли в ньому волошки з дорогоцінного каміння, а на узбіччях та галявинках – безліч-безліч квітів!» [7, 14]. Гра кольорів, квіткова феєрія, гармонія звуків природи – обов'язкові елементи описів письменника, які забезпечують образність і специфічний пафос літературним казкам. Так, зовсім іншим виступає образ жовтого тюльпанового поля, порівняного із жовтим морем у казці «Панна квітів». Тут немає музики, тільки «скільки сягало око, хиталися чаші-голівки, і дивна тиша панувала навколо» [7, 112]. Зеленоочці здалося, що звідти хтось пильно і печально дивиться на неї. Це було поле зачарованих Кріносом людей. І не дарма письменник обрав жовту барву, адже саме цей колір з одного боку позначає тепло, символізує світло, життя, радість, повагу до старості, а з іншого – розлуку, біль, втрату (своєї сутності). Тюльпани – квіти, що символізують досконалу любов. Панна квітів проявляє таку любов до всього, що її оточує. Вона погладжує Димка і в нього прокидаються почуття, звільняє людей від закляття Кріноса, що перетворило їх на тюльпани. Сонце і дощ як дві природні стихії допомагають Зеленоочці у виконанні місії Панны квітів.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, літературні казки Валерія Шевчука розгортають морально-етичні, філософські, психологічні проблеми; розкривають світ дитини через призму її уяви, фантазування, дитячої безпосередності світосприймання та світорозуміння. Це твори, які позначені багатою символікою та колористикою, оригінальними образами дівчаток: чи то пір року, чи Панны квітів, чи Дівчинки, яка шукала маму, і є носіями окремих елементів фольклорної казки як жанру, проте більшою мірою демонструють індивідуальний художній світ із суб'єктивними тенденціями творення та буття. Відкритим залишається питання типологічного зіставлення літературних казок Валерія Шевчука та інших письменників-шістдесятників (наприклад, Віктора Близнеця чи Всеволода Нестайка), у процесі якого можна було б акцентувати на особливостях поезики кожного автора, зіставити окремі казкові

елементи, висвітлити роль уявного та реального пластів художнього світотворення, а відтак узагальнити уявлення про українську дитячу літературу середини ХХ століття.

Література

1. Бойцун І. Реалізація народної міфопоетичної свідомості в українській літературній казці 70-х років ХХ століття / Ірина Бойцун // Режим доступу до статті:
http://experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11250
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
3. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів/ Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
4. Овчинникова Л. Русская литературная сказка ХХ века. История, классификация, поэтика: Учебное пособие. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 312 с.
5. Словник символів // Режим доступу до статті:
<http://www.slovarik.kiev.ua/symbol/c/130486.html>
6. Чижевський Д. Слов'янський реалізм / Дмитро Чижевський // Слово і час. – 2004. – №8. – С.48-63.
7. Шевчук В. Панна квітів / Валерій Шевчук. – К., 1990.

Джерело: Круль Л. Поетика літературних казок Валерія Шевчука / Лариса Круль // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Мовознавство. Літературознавство. – № 910. Част. II. – Харків, 2010. – С. 246-251.

КРИТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ № 13

Наталія Резніченко

КАЗКОВИЙ СВІТ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА

(на прикладі трилогії про сонячних зайчиків)

В українському літературознавстві спостерігається брак поетикального підходу до літератури для дітей, у якому б її аналізували не з педагогічного боку, а застосовували власне естетичні критерії аналізу. Необхідність реалізації саме такого

підходу до творів, відведених до кола дитячого читання і зумовлює, на наш погляд, актуальність теми дослідження.

Жанр казки досить поширений в українській літературі. До нього зверталися І. Франко («Фарбований Лис», «Лис і Дрозд», «Осел і Лев»), Панас Мирний («Казка про Правду і Кривду»), М. Коцюбинський («Хо»), Н. Забіла («Про ліниву дівчинку»), О. Іваненко («Лісові казки»), Гр. Тютюнник («Степова казка») та ін.

Фундаментальні дослідження О. Потебні, В. Проппа, І. Франка, Л. Дунаєвської, Д. Дмитренка, Г. Сухобрус у цьому жанрі відкривають нам особливість, неповторність та важливість казок. Не випадково І. Франко казав: «Оті простенькі сільські байки, як дрібні тонкі корінчики, викорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти й милозвучності. Тисячі речей забудете, а тих хвиль, коли вам мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті» [Франко 1982, 177]. Таким абсолютно новим жанром стала літературна казка. Художній твір письменника, який, модифікуючи жанрово-стильові особливості фольклорної казки, формує новий за якістю авторський текст із різними інтертекстуальними елементами (цитатами, ремінісценціями, алюзіями тощо) [Ковалів 2007, 568]. Вона, на перший погляд, має спільний із фольклорною лише фантастичний елемент, але насправді більшість сучасних літературних казок мають в основі свого сюжету ті ж самі мотиви випробувань, уявлення про інший світ, боротьби добра зі злом. Визначення народної казки цілком можна застосувати й до літературної, лише з уточненням, що літературна казка, як правило, більш «розкута», ніж її «попередниця», вона дає простір уяві її творця, втілює його погляди – політичні, релігійні, літературні, всі сильні й слабкі сторони його світогляду. Зазвичай, авторська казка побудована за тими ж жанровими законами, що й фольклорна, але втілені вони в інших образах, використовуються інші символи, осучаснюються давні мотиви – письменник одягає архаїчне в сьогоднішній одяг та паралельно творить нові міфологічні символи, використовуючи при цьому знайомі дитині реалії. Міф, що його використовує митець у творі, набуває нових значень.

Авторське мислення накладається на мислення міфопоетичне й утворює, по суті, новий міф, дещо відмінний від свого прототипу. До категорії власне міфу ми віднесемо ті особливі структурні елементи тексту та свідомості, які легко можуть бути обґрунтовані і сучасною логікою (на відміну від абсолютно неусвідомлюваних архетипних зв'язків), і разом з тим, мають давнє походження. Прикладами таких міфів можуть слугувати дуальні опозиції: світле – темне, добро – зло, життя – смерть, уявлення про хороші – погані риси характеру, вчинки тощо.

На думку Проппа, «міф і казка відрізняються не формою, а соціальною функцією» [Пропп 1998, 122], тобто і в одному, і в іншому «творі» ми можемо знайти тих самих героїв, однакові мотиви та сюжетні ходи, що є наслідком походження казки від міфу, але вони будуть принципово розрізнятися читачем (або слухачем): якщо в міф людина беззастережно вірить, то казка сприймається як художній твір.

За визначенням А. Костецького, «монополістом, творцем і володарем казкових країн у нашій літературі, яка твориться для дітей, слід вважати Всеволода Нестайка» [Костецький 2000, 59]. Казка – один із улюблених жанрів письменника. Першою ж своєю казкою («В країні Сонячних Зайчиків») він заявив про себе як про письменника самобутнього, з оригінальною манерою письма, з умінням творити казкові образи й ситуації, спираючись на традиції літературної казки, але шукаючи нових обширів у казковій фантастиці, вводячи в казку гумор. Відомий гуморист Ю. Ячейкін висловився про неї як про «сміливе і дотепне вторгнення у яскравий світ споконвіку відомих казок, правда, надійно запанцерованих в оригінальну фабулу, де по всьому тлі повісті домінує жартівливе переосмислення» [Ячейкін 1970, 197]. Оце «жартівливе переосмислення» є суттєвою рисою казок В. Нестайка. Тонка іронія, незлобливий жарт, приправлене посмішкою, чи й сміхом, повчання, гумористичне осучаснене осмислення подій, образів, реалій життя викликають інтерес у дітей. Цілком слушно зауважив Грицько Бойко з приводу казкарської манери В. Нестайка: «Автор добре знає, що діти

пізнають світ передусім емоційно. Яким би правильним не було те чи інше твердження, діти не сприймають його, доки не відчують з цього приводу позитивних чи негативних емоцій» [Бойко 1980, 5].

Міфологічність світу В. Нестайка досягається ще в один спосіб: написання продовжень, а точніше, нових казок із тими ж героями, зі згадуванням уже відомих фактів (наприклад, про ув'язнення пана Морока, про знищення Глупої Ночі про існування Зландії, про побут у Країні Сонячних Зайчиків). Його персонажі особливі та художньо диференційовані, а їхні стосунки між собою відрізняються найчастіше складними психологічними зв'язками. По-перше, це подобається дітям, адже вони прив'язуються до улюблених персонажів, героїв, по-друге, в кожній наступній казці читач потрапляє у вже знайомий світ, поглиблює уявлення про нього, доповнює новостворений міф. Власне, це те відчуття, яке спонукало А. Костецького говорити про таку собі «Казкову географічну енциклопедію, до якої б увійшли описи віртуальних країн, яких не знайти в жодному географічному атласі світу» [Костецький 2000, 58]. Тобто ми маємо справу зі світом, у який хочеться вірити, зі світом, який існує за своїми законами та є міфологізованим. У ньому одночасно існує два паралельних світи: реальність і нереальність. Реальність – це світ дитини, її побут, її щоденні справи. А оскільки В. Нестайко вважає, що «дитинство самою своєю природою запрограмоване на сміх і радість» [Нестайко 1980, 123], то й реальність ця дещо ідеалізована.

Світ умовно названий світом сонячних зайчиків і є паралельною ірреальністю. Він вибудований з дотриманням законів архетипного паралельного світу, про який ідеться у багатьох аналізах міфу. Позаяк, у літературній казці багато обмежень знімається: навколишній світ та природа постають як окремий об'єкт змалювання та пояснення, образи героїв психологічно поглиблюються, оповідається про їхні переживання, дії додатково мотивуються зрозумілими сучасному читачеві причинами. Насамперед йдеться про те, що цей світ існує разом із реальним, казкові події пов'язані з необхідністю в нього потрапити, але зробити це не так уже й просто, оскільки він є за

певною межею прихований від звичайних людей та недоступний для них: «Шлях до цієї країни лежав крізь чарівне дзеркало. Найвигадливіший хитрун не міг обдурити чарівне дзеркало. Але в Країні Сонячних Зайчиків існував закон: раз на сто років до них у гості крізь чарівне дзеркало міг пройти який-небудь хлопчик або дівчинка і гостювати там один тиждень» [Нестайко 2006, 28]. Перед нами постає декілька казкових країн, віддалених певним складним бар'єром, подолати який під силу лише герою казки, і читачу, якщо він ще вміє перетворюватися в улюблених персонажів і переживати з ними їхні пригоди. Ці два світи існують у дуальній опозиції один від одного – світ випробувань протиставляється «позитивному» паралельному світові. Перший – це втілення страху, другий – своєрідний дитячий рай. Перший – світ зла, вибудований з урахуванням архетипних уявлень про нечисту, ворожу силу, у другому світі дитина зустрічається з усім, про що мріє. У Країні Сонячних Зайчиків та Країні Місячних Зайчиків протиставляється Королівство Глупої Ночі, Зеландія та Страхолюдія, а реальний світ існує як світ поза казкою: герой переживає казкові пригоди в іншому світі, а потому повертається у свій – звичайний, затишний, унормований, в якому немає будиночків із квітів, в якому немає хатинки на курячих ніжках з Бабою Ягою та не вигулькують з-за рогу всілякі страховиська.

Незмінним є атрибут казкових світів. У сонячних та місячних зайчиків усе неомінно пов'язано з квітами – вони живуть у квіткових будиночках, харчуються запахом квітів, зберігають у квітах сни та стежать за часом за допомогою квітів. Також ці світи мають казкові палаци Чарівних Казок, Несподіваних Радощів, Вежу Сміху.

Окрім того, якщо подивитися на цей світ очима дитини, то він виявляється нічим іншим як раєм – тут герой отримує більшу свободу, ніж зазвичай, тут він може робити те, що хоче, і обмежує його лише власне сумління, тут не існує нічого поганого і злого, всі щасливі і задоволені. І якщо подивитися на уявлення про рай в різних культурах, то суть його залишається такою ж – усім добре і приємно має бути. А от негативні світи супроводжуються страхом,

темрявою та нічними істотами, такими, як пугачі, кажани, нічні метелики – усе те, чого дитина боїться. Окрім того, вони містяться під землею (Королівство Глупої Ночі та Страхолюндія). Є в тому світі ще один архетипний образ – печера «Тридцять три лиха»(у ній живуть різноманітні хвороби).

В інших творах для дітей під землею ховається усіляка нечисть (наприклад, у казці «Земля світлячків» В. Близнеця – мамони, у повісті «Брати Лев'яче серце» Астрід Ліндгрєн – дракон, а Страхолюдія – це теж невеличка печера, переповнена всіма можливими кошмарами). І завжди перебування в печері або підземеллі є випробуванням – доланням іншого ворожого світу, своєрідною формою смерті та народження заново. Герой переживає сильний страх, у певні моменти він готовий загинути, і це стає кульмінаційним моментом, після якого настає, хай не повна, але розв'язка – дитина набуває інших рис характеру, усвідомлює і приймає певні моральні закони, а значить виходить із того світу вже іншою – новонародженою.

Основний мотив у літературі для дітей – боротьба добра зі злом, перемога світлих сил над темними. Але герой не може вирушити в дорогу, керуючись єдиним прагненням перемогти зло, тому неодмінно з'являється конкретизація, яка робить кожну казку особливою, несхожою на інші. У В. Нестайка зустрічаємося з традиційним для казки прийомом своєрідної «подвійної» мотивації: спочатку герой вирушає з дому, ще не усвідомлюючи свого завдання, і причиною тому є прагнення допомогти іншим (Вася Глечик іде в ліс, аби допомогти найкращому другу шукати їжака, і навіть не уявляє, що його можуть чекати якісь надзвичайні пригоди; Нуся летить до Країни Місячних Зайчиків для того, щоб довідатися, чому ж плакав маленький дідок у червоному крилатому капелюсі, при тому вона не здогадується, що їй доведеться мати справу з темними силами; Веснянка йде з колонії, взагалі не маючи внутрішнього особистого мотиву, а лише тому, що його змусив до цього пан Морок, хоча й має *абстрактне* прагнення щось змінити і *якось* перемогти хуліганців). І лише коли вони потрапляють в інший світ, підтверджують, що вони є саме тими, хто має боротися з темними

силами (шляхом проходження першого випробування: Веснянка мав пройти через чарівне дзеркало, Вася – прийняти перше в житті самостійне сміливе рішення, Нуся мала довести, що вона справді смілива дівчинка, і навіть готова перемагати свій страх задля того, щоб допомогти іншим), вони довідуються про своє завдання (допомогти сонячним зайчикам перемогти пана Морока «В Країні Місячних Зайчиків»); повернути однокласникам їхню людську подобу, перетворити їх знову на дітей і таким чином зашкодити планам пана Морока (у «Незнайомці з Країни Сонячних Зайчиків»), врятувати гнома-агронома Цибульку, і разом із ним – увесь ліс («В Країні Місячних Зайчиків»). І це завдання стає другою мотивацією – виконавши його, герой досягне мети та переможе злі сили.

Розвиток сюжету ґрунтується на проходженні випробувань головним героєм. У цьому процесі він відкриває для себе нові аспекти світу, набуває нових здатностей, далі формується як особистість і разом із ним формується особистість дитини-читача. Перехід межі між світом реальним та казковим є чи не основним, але не першим випробуванням. Так, перед тим, як потрапити на межу світів, перед тим, як відкрити казкову країну, автор випробовує його людяність, здатність співчувати, тобто бути героєм казки. Веснянка спершу зустрічається з трьома хуліганцями, а вже потім потрапляє до озера, яке перетворюється на чарівне дзеркало. І з цієї зустрічі ми дізнаємося, що він радше загине сам, ніж видасть таємницю дитячої колонії, що він готовий пожертвувати собою, але не зрадити інших. У «Незнайомці з Країни Сонячних Зайчиків» автор випробовує Васину дружбу, його вміння долати свій страх і готовність допомогти другу, а вже потім відкриває йому казкові таємниці, знайомить з «іноземцями» та Незнайомкою. Нуся ж спочатку мала довести, що вона справді «дівчинка чуйна», висловити свою готовність допомогти іншому, незважаючи ні на що, а вже потім потрапила до Країни Місячних Зайчиків. Після того, як герої довели своє право бути героями, вони мають подолати межу з іншим світом, власне, потрапити в казку. Такою межею для Веснянки є чарівне дзеркальце. Нуся потрапляє в інший світ за допомогою помічників-перевізників

сови та пугача, для Васі Глечика серйознішою виявляється «моральна» межа – йому необхідно було прийняти перше самостійне серйозне рішення – наважитися йти в Зеландію.

Отже, сюжет у досліджуваних казках побудовано за схемою: герой доводить своє право бути героєм казки, потім потрапляє в інший світ, проходить випробування та разом зі своїми помічниками знешкоджує антагоніста, завдяки чому світ, хоча б трошки, але кращає, тобто герой досягає своєї мети та отримує своєрідну винагороду. Ця схема дозволяє робити висновки, що і на сюжетному рівні літературна казка В. Нестайка має міфологічні прототипи. Письменник хоча й користується традиційними символами (бо саме вони знайомі дитині з попереднього «літературного» досвіду, а, як відомо, естетичне задоволення людина отримує в поєднанні знайомого з незнайомим, від висвітлення знайомого в новому ключі), змушує читача задуматися над тим, чим є казка. Він учить дитину проводити паралелі між казкою та реальністю (шляхом осучаснення персонажів), змушує замислитися над основними закономірностями, а значить – розхитує віру дитини в реальність казки, перетворює її сприйняття з міфологічного в критичне, тобто, за словами О. Тараненко, відбувається «формування художньої рецепції, особистості як руху адресата від міфологічної до художньої домінанти сприйняття» [Тараненко 1999, 2]. І це зовсім не шкодить дитині як майбутній особистості, а лише відкриває для неї новий світ художнього твору, даруючи задоволення від зустрічі з відомим.

Література

1. Бойко Грицько. Щоб відкрити казкову країну / Г. Бойко // Література. Діти. Час: Збірник літературно-критичних статей про дитячу літературу / Ред. В. Г. Дончик та ін. – К.: Веселка, 1980. – Вип. 5.
2. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / [авт.-уклад. Ковалів Ю. І.]. – К.: Академія, 2007. – Т. 1. – 2007. – 608 с.
3. Костецький А. Сонячна країна добра / Анатолій Костецький // Початкова школа. – №2. – 2000. – С. 58-60.
4. Нестайко В. З. Казкові пригоди і таємниці: [повісті-казки] / В. З. Нестайко / [передм. А.Г. Костецького]. – К.: Веселка, Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 447 с.

5. Нестайко В. Чому я пишу для дітей / Всеволод Нестайко // Література. Діти. Час: Збірник літературно-критичних статей про дитячу літ. / Ред. В. Г. Дончик та ін. – К.: Веселка, 1980. – Вип.5. – С. 121-126.
6. Пропп В.Я. Морфология «волшебной» сказки. Исторические корни волшебной сказки: Собр. тр. / В.Я. Пропп. М.: Лабиринт, 1998.
7. Тараненко О. В. Роль казки в становленні сприйняття художнього твору: Автореф. дис. ... к. філол. н. / О. В. Тараненко. – Донецьк, 1999.
8. Франко І.Я. Байка про байку: Літ.-крит. статті (1903-1905) / [упоряд. Н. О. Вишневської, М. С. Грицюти; ред. Є. П. Кирилюк та ін., ред. тому П. Й. Колесник]. – К.: Наукова думка, 1982. – Збір. тв.: у 50 т. – Т. 20. – С. 177.
9. Ячейкін Ю. Терези сміху [нотатки про деякі тенденції розвитку новітнього українського прозового гумору] / Юрій Ячейкін. – К.: Знання, – 1970. – С. 48-49.

Джерело: Резніченко Н. Казковий світ всеволода Нестайка (на прикладі трилогії про сонячних зайчиків) // Літературознавчі студії. – 2012. – Вип. 35. – С. 544-549.

КРИТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ № 14-15

Тетяна Качак СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ПРОЗА: ЖАНРОВИЙ АСПЕКТ

Сучасна українська література для дітей та юнацтва – специфічна галузь мистецтва слова, самобутній феномен, який потребує осмислення і вивчення. Незважаючи на те, що сьогодні в Україні продуктивно працює кілька видавництв, пропонуючи нові книги для дітей, критика дитячої літератури спорадична і, як правило, аматорська, а характер наукових досліджень фрагментарний. Переважають рецензії-огляди, відгуки та анотації книг, короткі есе, натомість відсутній глибокий науковий аналіз. Це зумовлено, по-перше, тим, що маємо справу з літературою, яка тільки-но з'явилася і не пройшла так званого випробування часом, по-друге, упередженим ставленням до літератури для дітей як об'єкта наукового дослідження, по-третє, несформованою теоретичною базою вивчення та інтерпретації текстів, адресованих дітям.

На часі аналіз сучасних текстів для дітей та їх інтерпретація з різних точок зору: літературознавчої, педагогічної, рецептивної, узагальнення фахових висловлювань та фрагментарних наукових розвідок, присвячених даній проблемі.

Метою статті є спроба на основі аналізу написаних українськими письменниками та виданими протягом 2000-2011 років прозових текстів для дітей охарактеризувати жанрову систему сучасної дитячої літератури; висвітлити основні тенденції домінування та модифікації окремих жанрів.

Теоретико-методичною базою дослідження стали праці літературознавців (Н. Бернадської, Н. Копистянської, Н. Тамарченка та інших), присвячені вивченню проблеми жанру в літературі; роботи науковців, які звертали увагу на специфіку літератури для дітей (І. Франко, Л. Кіліченко, О. Папуша, М. Славова, У. Гнідець, Е. Огар, Н. Марченко, В. Кізілова та інші), аналізували окремі аспекти її творення та рецепції (Л. Мацевко-Бекерська); статті критиків та журналістів щодо сучасних видань українських письменників для дітей.

Проблема жанру в літературі достатньо добре розроблена і висвітлена, прослідковано специфіку кожного жанру, вивчено такі явища як жанрова дифузія, жанровий синтез, жанрова модифікація. Існує усталена думка щодо класичних жанрів, їх розвитку та класифікації, місця у загальній жанровій системі творчості того чи іншого письменника, літературного напрямку, школи, певної історико-літературної доби, національної літератури тощо. Традиційно основними прозовими жанрами вважають есе, нарис, новелу, оповідання, повість, роман. В сучасній літературі переважають жанри, утворені внаслідок жанрового синтезу, дифузії.

Література для дітей хоча й послуговується усталеними жанровими формами, однак надає їм іманентної тематичної змістовності, створюючи власну жанрову систему. «Жанрова система – стійка єдність жанрових форм, сформована за тематикою, ... пов'язана за синхронним та діахронним принципом

на підставі ціннісних орієнтацій письменника та реципієнта, що набули нормативного вигляду» [4, 366].

Проаналізувавши жанрову природу сучасних українських прозових текстів для дітей, можемо стверджувати, що домінуючими жанрами є повість (у її різновидах) та літературна казка, меншою мірою сучасні українські письменники, які пишуть для дітей, звертаються до великих епічних жанрів, зокрема роману.

Оповідання, повісті, як правило, адресовані дітям молодшого та середнього шкільного віку, а літературні казки – дітям дошкільного та молодшого шкільного віку. Це свідчить про те, що вибір жанру письменником в літературі для дітей зумовлений не тільки тематикою, сюжетними мотивами, типами персонажів та наративними практиками, а й свідомою орієнтацією на вікову категорією читачів.

Повість – більший за обсягом від оповідання, менший від роману прозовий твір, який, як правило, має однолінійний сюжет, головних і другорядних персонажів, «відзначається поглибленим їх змалюванням, описами, загостреною проблематикою, авторськими відступами» [5, 225]. Для повісті, адресованої дітям властиві й інші ознаки, серед яких найважливішою є казковість, домінування вигаданого світу над реальним, а також центрування дитячих характерів й дитячого світу, розгортання концепту дитинства.

Традиційним у літературі для дітей вважається синтетичний жанр «повість-казка», однак сучасні автори та видавці частіше акцентують на тематичних аспектах повісті, натомість уникають у жанровизначальному заголовку генологічного поняття «казка». Наприклад, повісті Галини Малик «Вуйко Йой і Лишиня», Галини Пагутяк «Лялечка і Мацько», Катерини Паньо «Цвіт мандрагори», Сашка Дерманського «Чудове Чудовисько» розглядаються як «казкові повісті», а твір Іллі Новака «Сонячна магія» – як фантастичну повість-казку.

Так, повісті Галини Малик «Подорож Алі до країни сяк-таків», Сашка Дерманського «Бабуся оголошує війну», Ніни Воскресенської «Дивовижні пригоди Наталки в країні Часу»,

Марини Павленко «Домовичок з палітрою», Ірен Роздобудько «Пригоди на невідомому острові», Галини Пагутяк «Втеча звірів, або Новий Бестіарій» означені як пригодницькі, проте у всіх присутні стилетвірні вияви казковості. Казковість – поняття ейдологічне, тип образності. Казковість може виявлятися у художньому творі будь-якого жанру на тематико-проблематичному (проблематика добра і зла, оптимістично-життєствердний пафос, чарівно-героїчна, соціально-побутова та природописна тематика), образному (казкові персонажі, їх групи; протистояння позитивних і негативних дійових осіб), композиційно-стильовому (казковий (умовно-фантастичний, метаісторичний) хронотоп; опозиція свого й чужого царства, ліс, як простір небезпеки, роздоріжжя як ситуація вибору; специфічна композиційна організація (казкові зачини та кінцівки, трикратність дії, образ казкового оповідача); мовно-нарративному (мовностилістичні казкові формули і кліше (ініціальні, медіальні, фінальні), типові казкові тропи і фігури (гіперболи, літоти, персоніфікації; трикратні повтори, ампліфікації, тощо) рівнях.

Казковість також притаманна сучасним детективним (наприклад, «У пащі крокодила», «Пастка у підземеллі», «Таємниця підводного міста», «У залізних нетрях», «Таємниця золотого кенгуру» Лесі Вороніної чи «Клуб Боягузів», «Мисливці за привидами», «Колекція гадів», «Страшні історії» Андрія Кокотюхи) та фантастичним (наприклад, «Зуар Безстрашний», «Молочний зуб дракона Тишка» А. Потапової) повістям для дітей.

Під впливом сучасних літературних тенденцій активізуються процеси жанрового синтезу. «Взаємопроникнення, поєднання, схрещування жанрів і утворення на цій основі нових різновидів та модифікацій стало однією із закономірностей літературного процесу з часів романтизму» [3, 21]. В сучасній літературі для дітей з'являються нові жанрові форми (як от повість-гра «Хто боїться зайчиків» Івана Андрусяка чи повість-фентезі «Чарівна брама» Валерія та Наталі Лапікурів).

Диференційною ознакою жанру повісті, яка вказує на адресата дитину, може бути не тільки казковість, а й репрезентація

дискурсу дитинства. Особливо це стосується повістей, яким властива вигадана ірреальна референційність (текстова інформація «розкриває реальні речі, але скомбіновані автором згідно з його світобаченням» [5]). Серед сучасної української прози для дітей це твори Степана Процюка: «Марійка і Костик», «Залюблені в сонце», «Аргонавти», у яких читачеві запропоновано історію двох підлітків. Перше кохання Марічки і Костика, стосунки батьків і дітей, психологія дитини, формування особистості, – далеко не всі проблеми, порушені письменником у контексті художньої актуалізації дискурсу дитинства. «Головним на сьогодні стає завдання розкрити закономірності, характер, зміст і структуру «самого процесу розвитку дитини в Дитинстві та Дитинства в суспільстві», виявити «приховані можливості цього розвитку в саморозвитку зростаючих індивідів, можливостей такого саморозвитку на кожному етапі Дитинства» та з'ясувати «особливості руху Дитинства до Дорослого Світу» [7], – наголошує Н. Марченко, цитуючи Д. І. Фельдштейна.

Внутрішній світ дитини, її характер, переживання, досвід, поведінка, стосунки з іншими та навколишнім світом – завжди актуальні у літературі питання. У прозі для дітей важливим є авторське вміння проаналізувати світ на рівні дитячого сприйняття, заповнити горизонт досвіду та сподівань маленького читача. «Гра на межі між простотою і складністю, між рівнем дитячого розвитку і досвідом дорослої людини становить одну із основних особливостей літератури для дітей та юнацтва» [1], – вважає Уляна Гнідець.

Отже, актуалізація дискурсу дитинства й казковість повістей для дітей вирізняє їх із масиву текстів цього жанру, адресованого дорослій аудиторії читачів.

Літературні казки сучасних українських авторів різні за тематикою і жанровими проявами. Умовно можна виокремити два типи казок. Перший – це казки, у яких чітко прослідковуються модифікації жанрово-стильових особливостей фольклорної казки, інтертекстуальні елементи. «В жанрі, – писав Бахтін, – завжди залишаються елементи архаїки, що не вмирають». Зразками таких

творів є «малі казки» із збірки «Півтора бажання» («Казки з Ялосоветиної скрині») Мирини Павленко.

Другий – казки, в яких домінує авторське фантазування, новаторські пошуки як в плані змісту, так і жанрової форми. Наприклад, казки про тварин із «Зайчикової книжечки» Івана Андрусяка чи чарівні казки «Владар Країни Бажань», «Скринька бажань», «Заповітна мрія», «Розповідь однієї плями» Ніни Воскресенської та ін. Автором іронічних казок виступає Олесь Ільченко (книга «Козак, Король, Крук»).

Жанр оповідання у сучасній українській літературі для дітей особливо активно розвивається у певних тематичних підвидах: художньо-біографічне, психологічне, історичне, фентезійне (наприклад, «Зоряний вуйко» Братів Капранових) оповідання та ін.

Дуже часто саме жанрові ознаки текстів стають домінуючим критерієм формування різних серій книжок для дітей, які видаються зараз в Україні. Так, серія «Життя видатних дітей», започаткована видавництвом «Грані-Т» – це художньо-біографічні оповідання, для яких характерні стильові ознаки як художнього, так і публіцистичного тексту. Біографічні факти з дитинства видатних особистостей переплітаються із авторськими домислами, цитатами із творів, інтерпретаціями коментарями тощо. У цій серії вийшло більше 30-ти книг: «Анна Багряна про Марію Заньковецьку, Олену Телігу, Вангу, Марію Приймаченко, Славу Стецько: оповідання для дітей молодшого та середнього шкільного віку», «Оксана Луцевська про Христофора Колумба, Джона Ньюбері, Чарльза Дарвіна, Дніпрову Чайку, Перл Сайденстрікер Бак», «Богдан Жолдак про Карпа Соленика, Йосипа Тимченка, Івана Піддубного, Юрія Кондратюка, Миколу Лукаша», «Лариса Денисенко про Анжеліну Ісадору Дункан, Максима Рильського, Ігора Стравінського, Астрід Ліндгрєн, Джонні Хрістофера Дєппа II», «Яна Дубинянська про Джєрі Даррєла, Машу Єрмолєву, Олю Кєбєлянську, Рєя Брєдбєрі, Ованєса Айвазовського», «Ірєн Роздобудько про Блєза Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсєна, Катрусю Білокур та Чарлі Чаплїна», «Андрусяк Іван про Дмитра Туптала (святєго Димитрія

Ростовського), Григорія Квітку-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Ніла Хасевича, Олексу Довбуша», «Володимир Лис про Сократа, Данила Галицького, Фернандо Магеллана, Ісаака Ньютона, Шарлотту, Емілі, Енн Бронте», «Олесь Ільченко про Леонардо да Вінчі, Карла Ліннея, Жюля Верна, Джона Рокфеллера, Лесю Українку, Вінстона Черчилля», «Степан Процюк про Василя Стефаника, Карла-Густава Юнга, Володимира Винниченка, Архипа Тесленка, Ніку Турбіну» та інші.

Жанр роману притаманний літературі, адресованій юнацькій аудиторії читачів. Проте тексти, означені як романи, не завжди відповідають традиційним уявленням про роман як «великий за обсягом епічний твір, метанаратив, для якого характерне панорамне зображення дійсності, багатоплановість на фабульному та сюжетному рівнях розвитку конфліктних ліній, ускладнений хронотоп, поліфонічна, часто уповільнена розповідь, супроводжувана художнім висвітленням актуальних проблем зовнішнього та внутрішнього світу» [5, 342]. Так, твори «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських!», «Русалонька із 7-в та загублений у часі», «Русалонька з 7-в проти Русалоньки з Білокрилівського лісу» Марини Павленко критики відносять до романного жанру, але авторка акцентує, що це повісті. «Русалонька із 7-В або Прокляття роду Кулаківських», – розповідає Марина Павленко, – «народилася з драматичної історії одного родоводу, переказаною мені, як запевняла сама оповідачка, останньою спадкоємицею цього роду – Євгенією Іванівною Дульською. Щоправда, історію ту нині впізнати важко: в моїй уяві вона обросла купою нових подробиць, детективних ходів і абсолютно новою «мораллю». Та ще й переплелась – не тільки з такою ж, як у Кулаківських, прогавленою рідними дітьми долею України, — а й із цілком сучасною і цілком видуманою мною «підлітковою» сюжетною лінією. Лише характери здебільшого взяті з життя: Софійка, наприклад, багато в чому уособлює мою старшу доньку Олю, Ростик – молодшу донечку Оксаночку.

Це була перша спроба «великого» жанру. У якийсь момент герої непомітно зажили власним, не залежним від мене життям.

Робота ж із продовженням цієї повісті – другою її частиною «Русалонька із 7-В та Загублений у часі», – йшла іще жвавіше» [6].

Прикладами історико-фантастичного роману у сучасній літературі для дітей можуть бути твори «Час настав», «Гроза над Славутичем», «Багряні крила» Костя Матвієнка, пригодницького роману – «Ну чисто янгол!» Ірини Потаніної, фантастичного – «Вежі та підземелля» Марини Соколян, «Крило» Марини і Сергія Дяченків, роману-фентезі – «Відьма-недоучка» Ірини Потаніної, «Свої, чужі, інші» Лії Шмідт та інші.

У процесі аналізу жанрової природи твору особливого осмислення потребує жанровий підзаголовок автора, як «спосіб бачення жанру, що може вказувати на першоджерело, специфіку внесених до твору змін, давати реципієнту ключ до відповідного прочитання тексту» [4, 367]. В окремих випадках у жанровому підзаголовку автори вказують конкретних адресатів, відібраних на основі якогось критерію. Наприклад, «Стефа і її Чакалка» Івана Андрусяка означена як «дівчача повістина»; «Коли оживають ляльки» Ірен Роздобудько супроводжена таким жанровим підзаголовком: «Казка для дівчаток. Хлопчикам читати категорично забороняється!». Письменники, порушуючи певне коло тем, презентуючи систему образів, враховують домінування маскулінного/фемінного досвіду читача-адресата і орієнтуються на гендерний аспект рецепції. Є тексти написані для широкого кола читачів без обмежень вікового, гендерного чи іншого характеру. Наприклад, твір Марини Павленко «Домовичок з палітрою» в анотації супроводжується таким жанровим означенням: «домашньо-пригодницька повість для хлопчиків і дівчат, які вірять у дива». Сама ж авторка в одному з інтерв'ю зізнається: «Повість-казка «Домовичок з палітрою» – автобіографічна. Її головний герой – Дитинство, яке міцно застрягло в закапелках душі й світлим невимовним сумом мучило мене доти, доки не перекочувало нарешті у повість. Домовичок – це тільки зручний привід. Звісно, сам образ не новий, він тягнеться ще з давньої міфологічної свідомості. У мене й з'явився він спершу як атрибут народних вірувань: у двох... віршах! Я

зріднилася з цим образом настільки, що вже й не мислю без нього свого дитинства. Був у нас із сестрою такий шепелявенький патлатенький кумедний Домовичок – і квит!» [6]

Гендерні риси властиві й прозовим творам, написаним у формі щоденника, нотаток, сповіді. Оскільки розповідь, як правило ведеться від головного героя, то зрозуміло що він виповідає власний досвід, переживання, які так чи інакше пов'язані з його гендерною ідентичністю. Прикладом такого твору може бути «щоденник, записаний з уяви» – «Школярка з передмістя» Оксани Думанської. Авторка презентує ліричну оповідь школярки, використовуючи сповідальну манеру письма, оповідь від першої особи, артикулюючи проблему формування особистості, визначення життєвої позиції під впливом соціуму та власних переживань. Дотримуючись деяких законів жанру О. Думанська структурує текст за хронологічним принципом, акцентуючи на внутрішньо пережитих подіях, які відбуваються у житті героїні протягом навчального року – з вересня по червень.

Наведені жанрові форми сучасної української прози для дітей складають систему, побудовану на основі синхронного принципу, який «зумовлює її розбудову за відштовхуванням-притягуванням, з тематичною змістовністю жанрів, сукупність яких виявляє їхню багатоаспектність, де кожен вектор може бути визначальним» [4, 366].

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що в сучасній українській літературі для дітей переважають малі та середні за обсягом жанрові форми; прослідковується тенденція до синтезу та модифікацій існуючих жанрів; значну роль відіграє авторський жанровий підзаголовок; розвиваються певні тематичні підвиди жанру (чарівна казка, пригодницьке оповідання, фантастична повість-казка тощо); екстраполуються елементи актуального для сучасної світової літератури жанру «фентезі».

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що жанрова система сучасної літератури для дітей складається із багатьох компонентів, позначених тематичною багатоаспектністю, специфічними ознаками, авторськими новаціями.

Література

1. Гнідець У. С. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики [Електронний ресурс] / У.С. Гнідець. – Режим доступу до статті:
<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/46>
2. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тесту: навч. Посібник. / Т. А. Єщенко. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.
3. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: Монографія. / Н. Копистянська. – Львів: ПАІС, 2005. – 368 с.
4. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
5. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
6. Марина Павленко. «Дитяча література – не сюсюкання» [Електронний ресурс] / Павленко М. – Режим доступу до статті:
<http://vsiknygy.net.ua/interview/575>
7. Марченко Н. Дитинство як предмет дослідження біографічної науки / Н. Марченко. – Режим доступу до статті:
[//www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/49](http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/49)

Джерело. Качак Т. Сучасна українська проза для дітей: Жанровий аспект // Детская литература в культурном пространстве современности: образы, проблемы, жанры: Матлы междунар. науч.-теорет. Конф. – Караганда: Центр гуманитарных исследований «Тезис», 2011. – 124 с. – С. 33-38.

Марта Хороб

ХУДОЖНІ МАРКЕРИ ДИТИНСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

(на матеріалі «Миколчиних історій» Марини Павленко)

Уже заголовок чергової книги Марини Павленко «Миколчині історії» говорить про те, що це не цілісний текст повісті чи великого за розміром оповідання про школяра, а, власне, окремі, дуже цікаві як для дітей будь-якого віку (починаючи з молодшого шкільного), так і для дорослих історії, в центрі яких головний персонаж Миколка. Адже саме він цементує воєдино всі авторські

розповіді (а їх двадцять одна) про напрочуд симпатичного хлопчика, його щоденне буття, проблеми, пов'язані з найріднішою для нього людиною, шкільним життям, природою, загалом навколишнім світом. За жанром, книгу М. Павленко можна класифікувати як повість в новелах, бо кожна розповідь-новела може читатися і сприйматися як окремий твір, але в сукупності авторка в художній формі, по суті, пише про найбільш характерні маркери дитинства сучасного українського суспільства.

Прикметно, що проблеми, на які вказує письменник кожним твором окремо і цілою книгою загалом, впродовж останніх десятиліть піднімаються багатьма художниками слова, правда, адресуючи свої витвори дорослому читачеві (О. Деркачова, М. Кіяновська, Є. Кононенко, В. Мастерова, Т. Малярчук, В. Медвідь, Л. Пономаренко, Л. Тарнашинська, Г. Тарасюк, О. Ульяненко та багато інших). Звідси неприхована правда життєвих конфліктів і катаклізмів, драматизм і трагізм становища сучасної дитини в бездушному, холодному світі у творах вищезгаданих письменників, не знаходить тотожного відображення в книзі Марини Павленко власне тому, що вона призначена дитячому читачеві. Авторка обізнана із тими психологічними чинниками, які можуть викликати в дитини особливі переживання, непотрібні стреси, дитячі неврози, тому своєю манерою письма вона не загострює проблеми, не доводить відтворення їх до крайніх меж, а, розуміючи допустиму дистанцію в віковій ланці дитина/дорослий, береже ще незагартовану, делікатну психіку школяра, характер якого тільки формується. Ось чому про речі майже ті самі, що і в так званій літературі для дорослих, Марина Павленко говорить без надриву, без акцентації на трагедії, без зайвого негативного збудження, а навпаки – з прагненням реципієнта дізнатися, а що далі і порівняти своє життя із Миколчиним, задуматися, хто винен у цій життєвій історії, яка на сьогодні є дуже поширеною в різних модифікаціях нинішньої, начебто вже незалежної України.

Уже перша новела «Найда» і справді є вступною, бо в короткій і влучній назві конденсує сутність однієї із центральних проблем,

яка художньо буде присутньою впродовж цілої книги. Дитина й природа, спілкування і справжня дружба двох відданих одне одному друзів: Найді і Миколки. Одного разу хлопчик врятує цуценятко від жорстоких витівок дітей-«чужаків», і воно по праву отримає свою кличку-ім'я, бо ж знайдене і стане охоронцем Миколки, його істинним другом у всіх мандрах-пригодах щоденного існування, чи не єдиним світлим променем в його складному житті.

Наративна форма вираження сприяє захопленому читанню: хоч найчастіше розповідь ведеться від автора-розповідача, у третій особі, але нерідко складається враження, що світ поданий крізь бачення Найді, яка тонко відчуває, хто не любить Миколку і кого не переносить його господар, «герой і повелитель». Ось чому всі вони фігурують за красномовним словом-поняттям «чужак». А оскільки, за Словником української мови, розмовна форма *чужак* має значення не лише нерідної людини, не родича, а й людини, чужої за поглядами, за духом [4, С. 377], то й, зрозуміло, як боляче і важко буває Миколці, бо «Усі ВОНИ: Школа, Вітчизна, хлопчачі – «чужаки» [3, С. 6]. Марина Павленко насамперед інтригує дитячого читача заголовками новел, як уже згадувалося. Вони лаконічні, виражають головну думку твору («Вечеря», «Ураган», «Товстуха», «Розвідка», «Знахідка», «Помста», «Свято першого снігу», «Святий Миколай»), не перевтомлюють школяра. Загалом речення місткі, конкретні, невеликі, доступні і зрозумілі як дітям молодшого шкільного віку, скажімо, третьокласникам чи учням четвертого класу, так і середнього і старшого шкільного віку.

Авторка одразу ж уводить читача у непрості перипетії Миколчиного дитинства. І тут спостерігаємо різні «точки зору» на центрального персонажа. В очах школи і школярів він сприймається «бомжем і безпритульним», «поганим учнем і навіть ледарем», а з погляду Найді, він – вірний друг, «хороший», а ще «герой». Таким чином, Найда як частинка природи ближча до світу самотньої, нікому не потрібної дитини, вона відчуває добру душу хазяїна, його щирість і безпосередність, прагнення

допомогти в біді. Бо звідки знати хлопчикам та й, очевидно, учителям умови життя Миколки: ночівля в Халабуді (а це сховок-усамітнення, зроблений «з дощок і фанери» «А дах – зі шматків замшілого шиферу») [С. 4], коли п'яний Вітчм «погрожує вбити його», нерідкі пошуки їжі на смітнику, відсутність стабільного місця проживання, жодних умов для навчання, ніякого спілкування, навіть з найріднішою людиною, матір'ю.

По суті, образу матері письменник приділяє чи не найменше уваги, очевидно, щоб не травмувати душу дитячих реципієнтів. Та штрихові деталі і вкраплення створюють «уявному читачеві» (О. Білецький) сумне враження. Етнопсихолог В. Янів, осмислюючи різні праці українських учених, відзначав однією з характерних рис «української духовости: сильно розвинене сімейне життя», в якому «роля жінки є дуже великою в родині» [6, С. 18]. Та й загалом в будь-якій нації (особливо в рільничих народів, за Шубартом) «жінка більш інстинктивно зв'язана з дитиною й більше заповадливо дбає про її майбутнє. [7, С. 161].

На жаль, зовсім відмінною постає матір Миколки, давно втративши риси традиційного образу матері-берегині, яка чи не найперше потрібна всім без винятку дітям. Вона не цікавиться, де ночує, загалом, як живе її малолітній син, чи хоч раз в день зумів знайти їжу для себе та свого друга, чи вчиться, чи взагалі відвідує школу. Єдиний, за кого вона дбає і переживає, – це черговий Вітчм-п'яниця, яких до нього уже було кілька. Вражає реципієнта повна втрата материнського інстинкту – любові й турботи за єдиного сина: після страшного урагану, який все змітав на своєму шляху, вона найперше побігла перевірити, чи живий її... співмешканець. Або інший приклад штрихової, але важливої подробиці (новела «Гриби»): матір забула віднести сину приготовані гриби, які він назбирав і голодний так нетерпляче чекав на материне пригощення. Та не дочекався, бо все з'їли дружки-п'яниці на чолі з Вітчмом. Не випадково загальна назва нерідного для дитини батька пишеться з великої літери. Адже він займає головне місце в житті матері, а син через нелюдське ставлення до нього вимушений жити як бездомна істота,

впроголодь, без тепла, любові, будь-якого взаєморозуміння. І хоч зрідка в неї прокидаються почуття (неважко здогадатися коли), і тоді вона, плачучи, називає сина єдиною кровиночкою. Та Миколка називає ці сльози «крокодилячими», переконавшись не раз на розходженні слів і діла, на їх короткочасності, навіть миттєвості.

Та ж проблема страдницької долі дитини в сучасному світі, дитинства / не дитинства, деформованих стосунків в опозиції матері, батьки / діти, не комунікативний простір дорослих/завужений світик дітей, яким нема місця в бездуховному, спотвореному існуванні їхніх родителів чи родичів та їм подібні, з орієнтацією на уже сформованого реципієнта піднімають сучасні українські письменники.

Так, у новелі Людмили Тарнашинської «Гидке каченя», що спонукає одразу ж згадати однойменну казку Г.Андерсена, даремно чекати на щасливий фінальний казковий пуант. Бо трагізм життєвої долі Віолети, започаткований-запрограмований уже з імені, дві частини якого несуть в собі негативний смисл. І справді, «Лета» вказує на « ріку смерті», яка уже забрала в дівчинки стареньку бабусю, молодого і дужого батька, після відходу якого «мама пустилася берега – звідтоді, як пішла торгувати на базар... Почала все рідше бувати вдома, по кілька днів забуваючи про дітей, а потім і зовсім перестала з'являтися...» [5, С. 48].

І якщо в Миколки, головного персонажа аналізованого твору Марини Павленко, фінал не є щасливим гепі ендом, бо все залишається, як і було, правда, пропав на тижнів три Вітчим, і тому хлопчик зможе бодай на мент знову жити з мамою, якою б вона не була. Та остання новела-акорд завершується на світлій ноті – чистій, щирій і безпосередній вірі дитини у свято Святого Миколая, який не може не принести і йому подарунок. То для Віолети, яка накінець утратила ще й братика і сестричку, залишившись сама-самісінька на цілий світ, (а була ж повноцінна сім'я із шести її членів) немає надії на добре в майбутньому. Адже теперішня опікунка, «яка згодилася назвати її своєю дочкою...», тільки зовні виглядає доброю і привабливою («тиха й замріяна... І

очі лагідні, з туманцем співчуття»). Насправді хижа сутність тьоті Лариси в усьому не узгоджується із приємним зовнішнім портретом, бо Віолета потрібна їй не із жалості до нещасної дитини, а з потреби мати заробіток на дівчинці-жебрачці. І коли цих монет замало, вона дійсно із «лагідної феї» перетворюється на «злу бабу-ягу». Л. Тарнашинська на малій новелістичній площі (всього дві сторінки) зуміла відтворити трагізм становища сучасної дитини, талановито обігравши етимологію імені Віо/лета та відомий сюжет всесвітньо-ознаного казкаря, модифікуючи його відповідно до реалій життя в українському суспільстві.

І якщо в Марини Павленко непутяща матір хоч вряди-годи згадує за свою дитину, то в Валентини Мастерової, талановитій продовжувачці традицій Василя Стефаника, особливо в передачі трагізму авторської свідомості страдниця-матір, рабиня-дружина («Брати») не в змозі захистити своїх дітей, бути їм опорою, бо не витримує сатанинського тиску владності свого чоловіка з його якоюсь патологічною жорстокістю-садизмом і ненавистю у ставленні до двох дітей. Руйнація сім'ї (божевілля матері, трагічна смерть як старшого, так і молодшого сина) аргументується насамперед надмірно вираженням его в батька-душогубця, тобто характерологічними чинниками, а також байдужістю оточуючих, врешті, соціуму до страждань окремих індивідуумів, членів сучасного суспільства.

Ще інший тип жінки, матері відображено в творі Валентини Мастерової «Сиродій». Якщо Віолета Л. Тарнашинської самотня, бо ж «ріка смерті» забрала всіх найрідніших її людей, то щира й чиста, безпосередня у вираженні своїх почуттів дівчинка-«сиродій», від імені якої ведеться розповідь, одинока, нікому не потрібна при наявності у неї всіх, живих і здорових рідних. І якщо культ сильного і владного по-своєму батька, за його ж мотивацією, не дозволяє бачити в дівчинці свою дитину (бо не від нього, байстрюк), то вражає бездушність, відсутність бодай на йоту відчуття материнства, своєї крові у реальної матері, а ще гірше – в бабусі/дідуся, які споконвіку віддавали свою любов онукам. Авторка начебто нейтральною, відстороненою манерою письма

відображає прірву між традиційними образами матері і бабусі як оберегів роду і сучасними представницями сім'ї. Архетип Великої Матері і Мудрої Старої під впливом сьогodнішніх реалій наскрізь деформувався, змізернів, невпізнано змалів.

І вже як «апофеоз», кульмінація у відтворенні крайньої неґації в материнському образі – «голос»(так назвала Таня Малярчук піджанр книги «Говорити»: «голоси» у творі «Місто». Де може взятися в Марії «ніжність, злагода і любов», коли її матір не передала цих почуттів генетично, коли її матір-вбивця ? Це страшно читати: «Її мама мала біля десятка дітей від одного до десяти років і одного літнього ранку вона замкнула дітей в хаті. А сама пішла і більше не повернулася. Казали, що вона втопилася, але це була неправда – Маріїна мама втекла з коханцем до Америки» [2, С. 92]. Як і в Валентини Мастерової, читача просто «паралізує» начебто спокійний, безсторонній погляд на ще одну життєву трагедію, яка буде відлунювати у всіх наступних поколіннях цього роду. І не тільки. «Три дні ніхто не помічав, що діти замкнені в хаті. Двоє найменших померло на другий день. Коли в хаті почало нестерпно смердіти, четверо старших здогадалися, що мама, очевидно, вже не повернеться, і треба вибивати вікно» [2, С. 92]. Усе життя буде мучити Марію, одну з тих десяти дітей, усвідомлення страшної істини – «мама свідомо залишила їх у хаті помирати». Звідси, як ланцюгова реакція: у неї теж не буде любові до своїх дітей, починаючи з народження першого, Романа, бо та страшна картина – весь час перед її очима. Це важко сприймає навіть найфлегматичніший дорослий реципієнт. Дитині такі речі не можна читати.

Якщо Марина Павленко зважає на дитячого реципієнта, бо, згідно з Потебнею, література – спільний витвір письменника і читача» [Цит. за: 1, С. 548], то вона змушена згладжувати гострі кути існуючих проблем в нашому соціумі, і час від часу знаходити в дитячому ненормальному існуванні якісь світлі сторони буття, щоб бодай такою мірою згармонізувати зло/добро з перевагою все-таки добра. Адже « і як за допомогою слова не можна передати другому своєї думки , а можна тільки пробудити в ньому свою

власну, так не можна її повідомити і в творі мистецтва; тому зміст цього останнього (...) розвивається уже не в художниках, а в тих, хто розуміє»[1, С. 548], тобто з числа реципієнтів і шкільного віку теж. Адже, знову ж таки, за О. Потебнею, «читач може краще за самого поета (художника слова загалом. – М. Х.) осягати ідею його твору. Сутність, сила такого твору не в тому, що розумів під ним автор, а в тому, як він діє на читача (...), отже, в невичерпному можливому його змісті» [Цит. за: 1, С. 548-549].

Тому, попри неприродні, складні стосунки Миколки з матір'ю та Вітчимою, який мав би замінити батька, дітям насамперед імпонує центральна концепція-ідея – повна гармонія дитини й природи, зокрема відтворені через прийом персоніфікації стосунки Миколка/Найда, де вірний друг думає, мислить, бачить і розуміє все так, як і людина. Цьому, як уже зазначалось, особливо сприяє «кут зору» друга-собаки, очима якого сприймає всі події, пригоди, хвилювання й сам читач. Цією манерою подачі зображеного, а не тільки проблемою, близький до аналізованого і твір Л. Тарнашинської «Гидке каченя». Тому в новели, де мова йде про голодне існування Миколки і його друга («Вечеря», «Товстуха» «Бізнес»), М. Павленко майстерно вплітає такі епізоди в сюжетно-композиційну канву, які допомагають сприймати реальність становища Миколки не таким гнітючим, яким воно є насправді, а присмаченим акцентуванням на тих рисах характеру дитини, які особливо близькі дітям: вміння вийти із, здавалось би, безвихідної ситуації, мистецтво дати собі раду, не чекаючи допомоги найрідніших/чужих людей, здатність опиратися в цьому нерадісному бутті тільки на себе самого і, звичайно, на пса Найду, який присутній абсолютно в усіх розповідях-підрозділах як найкращий товариш, найвірніший друг.

Читачам будь-якого віку імпонують вдало скомпоновані твори про першу нещасливу («Чікса») та щасливу закоханість («Гіацинт») хлопчика. Ненав'язливо, а художньо переконливо komponує епізоди життя Миколки авторка, показуючи-навчаючи, як далеко не завжди зовнішня краса (як у розпещеної, матеріально забезпеченої в усьому красивої «чікси-болонки») відповідає

внутрішній (егоїзм, зверхність у ставленні до нижчих себе в матеріальному плані, загалом уже з дитячих/школярських літ сприймання інших дітей, людей, життя виключно крізь окуляри меркантильності, грошового забезпечення). Письменниця художньо тонко відбирає деталі, підсилює мовлення, щоб вияскравити сутність красивої, та вкрай бездуховної дівчинки, якій навіть не дає імені, бо ж це випещена «болонка», яка ще нічого в цьому житті сама не зробила доброго, опираючись виключно на батьківські пріоритети, посади і – найважливіше, – не вміючи цього оцінити, розуміти і зрозуміти.

Тому так ніжно і трепетно подаровані Миколкою вперше в житті квіти тій, яка вразила його красою, обертаються таким огромом негативних емоцій, переживань, які авторка зуміла лаконічно відтворити за кількома портретними штрихами («Із алеї, блідий і знищений, (дуже влучне і точно підібране слово) вилітає Миколка», завершуючи останнім штрихом-мовленням таку ж знищувальну характеристику сутності дівчинки, не вартої уваги: «Ану пш-ш-шов геть! Задрипанець! Приблуда бездомна! – вищить болонка. – Хто я, а хто ти! Щоб навіть дивитись у мій бік не смів, гидото!» [3, С. 30]. І подарований Катькою (дівчинкою не яскравою, але духовною і розумною) гіацинт в день святкування українського війська. І тільки Найда знає і відчуває, як було неймовірно боляче і принизливо його заступнику і господарю, коли він дві доби лежав і мовчав, переживаючи те, що з ним сталося після невдалого освідчення у своїх почуттях поки що завдяки квітам, а зараз – спрагла за увагою, за почуттями душа хлопчика вщерть переповнена світлими променями щастя. Інтуїтивно відчуваючи небезпеку, щось недобре, що загрожує його господарю в випадку з «чіксою», змінилось у Найди радістю за щасливого і замріяного Миколку, навіть відчуття ревності десь пропало.

Таким чином, дворовий, бездомний пес Найда, як і його рятувальник, хазяїн і друг Миколка, які доповнюють одне одного і виконують у книзі роль центральних персонажів, найчастіше постають перед реципієнтом за допомогою прийому контрасту, як

і у В. Винниченка («Федько-халамидник», «Кумедія з Костем»), Марка Вовчка в «Інститутці», Спиридона Черкасенка («Маленький горбань»). Зовнішній портрет (відсутність красивого одягу, недоглянутість і хлопчика, і собаки), вкрай важкі умови життя контрастують із внутрішнім, їхньою «золотою душею»: прагненням допомогти всім, що в їхніх силах, вірності в дружбі, вміння відстояти друга в будь-якій ситуації, надіятись тільки на себе, уміти розважатися і в той же час засвоювати життєві уроки, щоб потім не робити помилок, природній розум, прагнення світла, любові, розуміння.

Антропоморфізм як один із художніх прийомів, які допомагають сприймати сутність собаки чи іншої тварини, як живої істоти, нарівні з людиною та їхня безкорислива дружба, спонукають згадати «Сіроманця», «Первінку» М. Вінграновського і «Мамзельку» В. Дрозда, «Каштанку» А. Чехова і «Муму» І. Тургенєва, «Бінго. Історія мого собаки», «Снап. Історія бультер'єра» Е. Сетона-Томпсона і «Біле ікло», «Поклик предків» Джека Лондона та ін.

Тому за історією- долею, горем і маленькими радощами, деталями побуту-існування хлопчика Миколки увиразнюються важливі питання, пов'язані не лише з однією конкретною сім'єю, а загалом соціальні проблеми-маркери сьогоденної України, які піднімаються багатьма сучасними письменниками: незахищеного дитинства, неповноцінної сім'ї, руйнації родинних зв'язків та стосунків, які споконвіку існували в народі, нації, українській ментальності, відчуження від ровесників, школи, найрідніших людей, від соціуму загалом, а відтак відсутність перспективи на майбутнє. А оскільки ще Іван Франко писав: «Яка молодь, таке й майбутнє народу», то відсутність його в дітей, позбавляє майбутнього власне такої держави.

Література

1. Дзюба І. Читач як естетична проблема у працях Олександра Білецького/ Іван Дзюба //Дзюба І. З криниці літ: тритомник. – Т. II. – К.: Обереги: Гелікон, 2011. – С. 544-561.

2. Малярчук Т. Місто /Таня Малярчук // Малярчук Т. Говорити.-Харків: Фоліо, 2007. – С. 91-95.
3. Павленко М. Миколчині історії /Марина Павленко. – К.: Грані-Т, 2008. – 104 с. (Серія «Золотий лелека»).
4. СУМ. – Т. 11 (Х-Ь) /Ред. кол.: акад. І. К. Білодід (голова) та ін. редак. тому С. І. Головащук /. – К.: вид-во «Наук. думка», 1980. – 700 с.
5. Тарнашинська Л. Гидке каченя /Людмила Тарнашинська// Тарнашинська Л. Сходження на Фудзіяму. Новели /Авт. проекту Олександр Гордон. – Престиж-Інформ, 1999. – С. 46-49.
6. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології/ В. Янів [матер. упор. до друку д-р Микола Шафовал]. – Мюнхен, 1993. – С. 1-99.
7. Янів В. Традиціоналізм, родина і приватна власність / Володимир Янів // Янів В. Психологічні основи окциденталізму [Упор. д-р Микола Шафовал. – Мюнхен, 1996. – С. 148-166.

Джерело: Хороб М. Художні маркери дитинства в сучасній українській літературі (на матеріалі «Миколчиних історій» Марини Павленко) // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 4. – Рівне: Дятлик М., 2013. – С. 185-191.

Валентина Вздутьська КРИТЕРІЇ ДЛЯ АНАЛІЗУ ДИТЯЧОЇ КНИЖКИ ЗА Б. КІФЕР

Американська дослідниця Барбара Кіфер подає базову модель для аналізу дитячої художньої літератури, орієнтовану як на педагогів, рецензентів і бібліотекарів, так і на всіх, хто цікавиться темою. Важливою частиною моделі є оцінка книжки крізь призму мультикультуралізму – інструментарій, без якого сьогодні годі уявити західну критику дитліт та педагогіку.

Перед читанням

Якого типу ця книжка?

Що читач очікує, зважаючи на
заголовки

обкладинку

кегель
ілюстрації
зміст

першу сторінку

На який вік розрахована книжка? З чого можна зробити такий висновок?

Сюжет

Перед нами хороша історія? Що, на вашу думку, робить її ефективною чи неефективною?

Сподобається чи ні вона дітям? Чому?

Чи є тут розвиток сюжету? Що саме рухає сюжет? Наведіть приклади.

Чи є сюжет оригінальним, свіжим? Як саме?

Чи сюжет збудовано переконливо? Яким подіям читач вірить, а яким ні?

Чи автор підводить читача до головних подій? Як він це робить?

Чи є логіка сюжету? Проаналізуйте послідовність подій та поясніть, логічно вони розвиваються чи ні.

Чи відтворено причинно-наслідковий зв'язок? Наведіть приклади.

Чи є виразна кульмінація? Опишіть її.

Як події підходять до кульмінації? Які автор використовує техніки?

Вправно чи ні збудовано сюжет? Чому?

Обставини

Де відбуваються події? Звідки ми про це знаємо?

Як автор вказує на час, коли відбуваються події?

Як час і місце визначають дію, образи й тему книжки?

Чи виходить історія за межі історичної визначеності своєю універсальною тематикою? Як саме?

Тема

Чи є в історії тема? Яка?

Чи є ця тема важливою/цікавою для дітей? Чому?

Чи тема логічно впливає з історії чи привноситься штучно?

Наведіть приклади.

Чи тема не пригнічує природний розвиток історії? Як автор тримає баланс?

Чи уникає автор моралізування? Наведіть приклад моралізаторства або ж покажіть, як автор вдало його уникає.

Як автор використовує мотиви та символи для підсилення смислів? Які мотиви та символи він використовує?

Характери

Як автор показує персонажів? Наведіть приклади.

Через опис?

Через діалоги?

Через думки інших героїв?

Через власні думки персонажа?

Через дію?

Чи персонажі переконливі? Чому?

Чи бачимо ми сильні й слабкі риси характерів персонажів? Як це передано в тексті? Чи відчують персонажі свою неповноту? Як?

Чи уникає автор стереотипів? Покажіть, як персонажі, створені автором, сприяють підтриманню чи доланню стереотипів?

Чи поведінка персонажів відповідає їхньому віку та життєвому досвіду? Наведіть приклади.

Чи бачимо ми якийсь розвиток характерів? Як змінюються головні герої?

Чи автор відтворює причини змін чи розвитку персонажів? Чи адекватно відтворено причинно-наслідковий зв'язок?

Стиль

Чи відповідає стиль темі? Чому?

Стиль простий чи образний? З чого робимо такий висновок?

Чи діалоги переконливі й природні? Наведіть приклади.

Як автор передає емоції, настрої? Як і яке відчуття домінує: таємниці, зловісності, радості, безпеки?

Нарація

Чи відповідає нарація ідеї книжки? Як саме?

Чи змінюється наратор? Якщо так, то як ця зміна впливає на рецепцію тексту? Якщо ні, то чи вважаєте ви, що авторові варто було б змінити точку, з якої ведеться розповідь/оповідь?

Як вибір автором наратора обмежує чи розширює читацький горизонт? Поясніть.

Чому автор обирає саме такого наратора? Чи цей вибір ефективний? Чи не краще було б обрати іншу точку зору?

Чи бачимо в тексті авторську точку зору? Що про це свідчить?

Додатково

Покажіть ілюстрації, що доповнюють чи розвивають історію. Обґрунтуйте, як вони це роблять.

Чи малюнки мають належний естетичний рівень? Чому?

Наскільки добрим є дизайн? Покажіть переваги та недоліки.

Чи формат книжки пасує текстові? Як саме?

Якої якості папір?

Чи міцна книжка? Скільки читань вона витримає?

Оцініть книжку в порівнянні з іншими на подібну тему.

Оцініть книжку в контексті інших творів автора.

Як інші рецензенти оцінили цю книжку? Чи згодні ви з оцінками?

Для якої читацької групи варто рекомендувати книжку? Чому?

Оцінка книжки крізь призму мультикультуралізму

Життя представників яких культур показано в книжці? Чи це відтворення є позитивним, негативним, змішаним? Поясніть свою відповідь.

Наскільки широко й повно відтворено життя цих культур? А саме?

Як ілюстрації передають етнічну / культурну ідентичність персонажів?

Ілюстрації відтворюють чи спростовують стереотипні образи?

Чи наділено персонажів стереотипними заняттями / родиною / іншими обставинами, пов'язаними з приналежністю їх до тієї чи іншої культури?

Що можна сказати про діалекти й особливості синтаксису в тексті?

Чи автор вживає оціночні судження щодо представників даних культур? Наприклад?

Чи використовуються в тексті екзотизми? Як саме? Чи є вони зрозумілими й виправданими?

Наскільки точно книжка відображає життя іншої культури?

Які деталі автор використовує, щоб передати життя представників цієї культури? Наскільки широко / сучасно це зроблено?

Хто вирішує конфлікт в даній історії? Наскільки це типово / атипово?

Як книжка передає самосвідомість представників групи, позитивний образ себе?

Чи герой-представник культурної групи сам інтерпретує свій досвід, чи це робить хтось із домінуючої культури?

Чи є в книжці очевидні упередження?

Барбара Кіфер (Barbara Kiefer) – сучасна американська професорка, що спеціалізується на дитячій літературі. Авторка визнаних праць з дитліт, за якими навчаються майбутні дослідники дитячої літератури та педагоги. Найвідоміша книжка – *Charlotte Huck's Children's Literature*.

Переклад Валентини Вздутьської із сайту *Charlotte Huck's Children's Literature*

Джерело: Вздутьська В. Критерії для аналізу дитячої книжки за Б. Кіфер [Електронний ресурс]. – режим доступу до статті: <http://kazkarka.com/studiji/kryteriji-dlya-analizu-dytyachoji-knyzhky-za-b-kifer.html>

Тетяна Качак ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ НА ПРИКАРПАТТІ

Вивчаючи розвиток української літератури для дітей, формування певних традицій та тенденцій, зауважуємо значний внесок у цю мистецьку нішу письменників Прикарпаття. Твори Марійки Підгірянки, Костянтини Малицької, Дмитра Павличка, Степана Пушика, Лесі Диркавець-Пилип'юк, Надії Дички, Віри Багірової, Ярослава Яроша, Степана Процюка, адресовані дітям, відомі широкому колу читачів, оскільки виходили як окремими книжками, так і публікувались у періодичних виданнях України. Огляд цього матеріалу не тільки давав би уявлення про тематичну та жанрову, стильову природу текстів для дітей, а й специфіку зображених художніх світів, зумовлену бойківським та гуцульським колоритом. Зрозуміло, що таке дослідження було б значно більше за обсягом.

В нашому огляді мова мала б іти про книги для дітей, видані івано-франківськими видавництвами чи письменниками Прикарпаття за 2012 рік. На жаль, книг одиниці.

В першу чергу, це книга **Марії Микицей «Будинок, який вмів розмовляти»**, яка побачила світ у київському видавництві «Грані-Т» у серії «Книготерапія» (2012).

Марія Микицей, досі відома як авторка поетичних («Саламандра», «У затінку шафранів») та прозової («Трофей на довгу пам'ять») книг для дорослих, перекладач, успішно дебютувала як дитяча письменниця. «Будинок, який вмів розмовляти» адресований читачам дошкільного та молодшого шкільного віку.

Закликаючи дітей познайомитися з героями книжки паном Будинком та Даринкою-Жаринкою, Марія Микицей уже з першої сторінки дивує цікавими історіями. Казковим серпанком оповиті розповіді про те, як Даринка збирається гостювати у пана Будинка, разом з мамою готує йому подарунки, очікує справжнього дива. Вражають літературні асоціації: глибокі, а одночасно прості та

зрозумілі маленьким реципієнтам. Адже хто не знає казок про Дюймовочку чи Алісу з країни Чудес?

«Історія перша. Бузок, який мріяв про птахів», «Історія друга. Анничка-Синичка і лялька Василинка-Намистинка», «Історія третя. Як Вітерець-Пустунець перетворився на кошенятко» — структурні частини книги, об'єднані в єдине сюжетне ціле авторською ідеєю та образами головних героїв. Казкові перетворення, безмежний і загадковий політ уяви, почуття і мрії дитини навіть дорослих повертають у дитинство, спонукають зрозуміти, як це «мешкати недалеко від неба», а міську метушню сприймати як рух сороканіжки.

В анотації читаємо: «Ця книжка про те, що дива не конче слід шукати за далекими морями-океанами — інколи досить буває виїхати за місто, познайомитися зі статечним паном Будинком і бодай на кілька днів замешкати в ньому. І тоді ти — так само, як Даринка-Жаринка — зможеш здійснити заповітну мрію Бузку, подружитися з паном Лелекою і дізнатися про те, що буває, коли хлопчик і дівчинка міняються ролями... А головне — ти відкриєш для себе дивовижний світ цікавого родинного спілкування, яке дарує справжню радість і надихає на творення добра!»

Художні історії Марії Микицей супроводжені «Дорослою розмовою про сімейний відпочинок» казкотерапевта Катерини Єгорушкіної, де чітко окреслено функціональні можливості подібних видань для дітей, відзначено їх роль у формуванні теплих родинних стосунків. Вихованість, порядність та доброта дівчинки-героїні — зразковий приклад для наслідування дітям. Батькам же неодмінно треба подбати про те, щоб дитина якомога більше часу проводила на природі і з природою. Чудові ілюстрації до казкової повісті Марії Микицей виконала Тетяна Копитова.

«Будинок, який вмів розмовляти» — книга, яка здобула не тільки прихильність маленьких читачів, а й схвальні відгуки літературних критиків. Наталя Зарудняк, акцентуючи на змістових аспектах, мові твору, грі слів, зауважує надзвичайну образність повісті Марії Микицей, захоплюється позитивними якостями Даринки та вказує на пізнавальність книги.

Погоджуюсь з Наталею Мочернюк, яка вважає, що книга Марії Микицей «дарує переживання щасливого дитинства». А ще – «вчить відпочивати поза містом в родинному колі», розважає, формує естетичні смаки, поетично змальовуючи світ навколо. «Власне, авторці вдалося приховати виховні інтенції в глибинах повісті, а це також один із секретів успішної книжки для дитячої аудиторії», – пише рецензент.

«Окрім захопливої розповіді, повіданої чепурною, яскравою, грайливою, як саме дитинство, мовою, тут можна відшукати безліч підказок для мам і діток – як саме прикрасити своє життя святковими й дивовижними речами, котрі на перший погляд видаються звичними та буденними», – саме так книгу Марії Микицей характеризує Жанна Куява.

Позитивні відгуки здобула також книга для дітей івано-франківської письменниці **Олесі Овчар** «**Сонячна карусель**». Книга побачила світ ще у 2011 році завдяки івано-франківському видавцю Юрію Височанському, але протягом 2012 року активно продавалась у книгарнях і стала популярною серед маленьких читачів. Саме завдяки збірці віршів «Сонячна карусель» Олеся Овчар стала лауреатом міської премії ім. Івана Франка (2012) в галузі літератури та журналістики.

Поезія Олесі Овчар по-справжньому сонячна і тепла:

На барвистій каруселі
Зайці крутяться веселі:
Не звичайні вухані –
Сонцезайчики ясні!
Золотими промінцями
Закликають дні за днями
На сяйливу круговерть,
Повну радості ущерть.
Тільки тих вона кружляє,
Хто бадьорий настрій має.
Усміхнися й радо ти –
Карусельку закрути!!!

Віршики із розділів збірки «Про найкращих друзів», «Забавлянки», «Невгамовні мишенята» відкривають маленьким читачам цікавий і веселий, різнокольоровий поетичний світ, населений джмеликами, зайчиками, мишенятками, кицями, горобчиками. Тут і дитячі іграшки, і забави, і казкові фантазії, і мамині колискові. Сюжетні поезії вражають образністю, милозвучністю, пестливістю та грайливістю мови, ритмічними інтонаціями, змістовою вишуканістю. Ціла серія віршиків, присвячена Мишкам: «Мишачі танці», «Мишка у книгарні», «Намісто для Мишки», «Мишка і ватрушка», «Сон пана Мишинського», «Мишачий футбол», «Баба-миша снігова», «Мишенята на санчатах», «Мишенятко захворіло», «Вечірня казочка від мишенят» та інші.

Про пори року діти читають у цікавих весняних, літніх, осінніх та зимових забавлянках. Тавтологія, мовна гра, римування, чітка метрична структура забезпечують ритмічність та образність вірша, який легко можна перетворити у дію-гру:

Красне літо розсипає
Сміх-сміх!
І мені дарує повно
Втіх-втіх!
У травичку, мов грибочок, –
Сюп-сюп,
А у річці, наче рибка, –
Хлюп – хлюп!..

Традиції святкувань відлунюють у поезіях «Різдвяні мандри», «Ніч Святого Миколая», «Принесла зима святки».

Справжнім подарунком для дітей книга стала і завдяки ілюстратору – Світлані Хміль, яка барвисто змалювала мишеняток, песиків, хлопчиків і дівчаток, «сліпий дощик», різдвяних ангелат... Хіба можна все перерахувати? Ці ілюстрації треба побачити. Тільки тоді можна зрозуміти настільки органічно вони зливаються зі словом і створюють єдиний гармонійний образ.

Ярослав Черногуз, цитуючи вірш «Матусині вишиванки», у передмові до книги Олесі Овчар зазначив: «Хочеться цитувати й

цитувати – стільки добра й любові в кожному слові. Проста, доступна і яскрава образність, яка бере свої витoki ще з тих прадавніх прекрасних часів, коли українські дівчата і жінки ходили по чарівних зелених луках у білих льолях і молили українських Богинь – Ладу, Лелю й Мокошу захистити їх од усякого зла і вберегти їхніх діток од усяких напастей і дарувати їм щастя, здоров'я і щасливу долю».

«Пробудити в собі дитину, дивитися на світ її очима та, як і вона, мислити, відчувати і мріяти, – це, повірте, особливий дар, – написала про авторку в епілозі до книги письменниці Марія Дзюба. – У віршах Олесі Овчар панують рідні дитячому світосприйманню виміри й ознаки, і час тече спокійно й розмірено. Світ, у якому живуть її маленькі герої, випромінює тепло, радість і гармонію... Поєднання талановитої простоти та мистецької витонченості у всьому – ось головна риса творчого стилю молоді поетеси».

Б. Скаврон, у «Галицькому кореспонденті» про збірку Олесі Овчар, написав: «Нова книга, а тим більше, збірка дитячих віршів із чистою, соковитою українською мовою, до того ж оформлена надзвичайно гарними малюнками. Це подія у культурному житті міста!».

У контексті огляду літератури, яка увійшла до кола читання підлітків, варто згадати книгу **Олександра Сича «ПЛАСТ – український скавтинг»**, презентовану івано-франківським видавництвом «Лілея-НВ» (2012).

Історія становлення українського скавтингу, що найповніше зреалізував себе у формі Пласту – Національної скавтської організації України, може бути цікава не тільки пластунам, а й представникам скаутських організацій та підліткам. Хоча зрозуміло, що книга адресована широкому колу читачів і не обмежена підлітковою аудиторією, адже тут йдеться про витoki і розвиток світового скавтського руху, заснування скавтських організацій у Наддніпрянщині і Галичині, а також історію розвитку української скавтської організації Пласт в інших частинах України – на Волині і Поліссі, Буковині та Закарпатті,

розповідається, як пластова традиція зберігалася на еміграції у міжвоєнний та післявоєнний періоди історії, із процесом відродження, становлення і сучасного розвитку Пласту в Українській державі.

На жаль, нових книг для дітей і підлітків на Івано-Франківщині видається дуже мало, хоч Прикарпаття має своїх талановитих письменників, живе активним літературним життям. Щотижня чи то в обласній бібліотеці, чи книгарнях «Є», «Сучасна українська книга», «Лілея-НВ», чи арт-кафе, чи літературному музеї відбуваються мистецькі акції, презентації, зустрічі, читання. Залишається вірити, що 2013 рік для Прикарпаття буде плідним не тільки на «дорослу» літературу, а й на видання для дітей.

* * *

Книги, як люди. Деякі «проживають» яскраве життя, перечитані багатьма поколіннями читачів, стають вічними, вважаються класикою; інші, як правило, не розрекламовані і не помічені критикою, забуваються, так і не дійшовши до широкого кола читачів. Така доля чекає книги, видані невеликим тиражем і розповсюджені на місцевому рівні, хоч серед них багато справді вартісних, високохудожніх.

У пошуках нових книг для дітей та юнацтва, виданих на Прикарпатті впродовж 2012 року, завдяки голові Івано-Франківської організації Національної спілки письменників України Євгену Барану, натрапила на чудову книжку «Той, що хмари молотить» Богдана Радиша-Маринюка, презентовану видавництвом «Писаний Камінь», що у Косові.

«Той що хмари молотить» – повість у новелах, яка варта не тільки уваги читачів, критиків та літературознавців, а й права зайняти свою нішу у розвитку традиції як літератури для дітей та юнацтва, так і автобіографічної прози.

Богдан Радиш-Маринюк – автор 26 книг, лауреат кількох літературних премій, член Національної Спілки письменників України, досі відомий як поет, написав прозовий твір на основі спогадів про своє дитинство. Дуже влучно про це сказала

письменникові Марія Равшер: «Поезія і далі вабить Вас, то феєрією казок, то сонетами, то рубаями, то сипне жменю притч та приказок і заставить подарувати їх світові.

А тут несподівано вернула Вас на першу дитячу доріжку від Маринюкової хати в співочому лузі і вже плаєм прози поманила-повела на нову вершину та ще й по новій (як для зрілого і відомого в Україні поета) дорозі.

Бачу, що й цю вершину успішно здолає Ваш творчий дар.

Як завжди, Ви вибрали досить крутий підйом: надто ж бо тонка грань між життєписом і художнім твором. Ви гідно втримали ту межу».

Книга спогадів, як і будь-який автобіографічний твір, мабуть, найближчий письменнику. Це не тільки пережитий досвід, це біль, радість, перемоги і поразки. Можливо, це те, про що раніше автор ніколи і ні з ким не говорив. Спогади з дитинства – дитячий світ, сповнений особливих переживань, вражень, почуттів, думок, тривоги і сподівань.

«Повість «Той, що хмари молотить» – це розповідь про тих кількох тисяч і тисяч, котрих тепер називають дітьми війни. Обкрадене дитинство, жахіття війни, голод, непосильна повоєнна праця, безправне і убоге життя, війна – по війні – все це на сторінках книги», – читаємо у анотації.

Я – дитина війни.

Я – дитина живих і убитих.

І оплаканих я,

Й неоплаканих – сиве дитя...

Я – дитина і тих,

Що не встигли дійти, долюбити..

Я – дитина і тих,

Що моє врятували життя...

... От стою перед світом,

Перед вітром стою, як стеблина

І нема куди дітись

Від жахить, що приходять ще в сни...

Всі багатства мої – на могилі у мами калина,

І літа – дикі гуси,
Що летять крізь туман сивини... (5)

Вірш автора «Я – дитина війни» не випадково став епіграфом до видання. Думки, сконденсовані у кількох строфах і передані поетичною мовою, розгортаються на сторінках книги палітрою спогадів, оживають в образах головних героїв, відлунюють у кожному слові галицького діалекту.

Вражає вміння майстра передати психологію малої дитини, не просто подивитись на світ її очима, а насправді бути тією дитиною, наївною, невинною, чистою, доброю і світлою душею. Тільки таке дитя так трепетно, із вдячністю і любов'ю, може ставитись до своєї матері: «Мати... Матінка, ненька, як прийнято було в нас у селі називати матір... Це вона, ненька моя, привела мені за дитячу ручку колись цей світ дивний. Привела й поклала переді мною ці луки і гори, що, мов сиві воли, й тепер, бредуть густими травами влітку, а взимку – снігами довкола нашого села... Це вона, ненька моя, що тепер дивиться на мене з небес, привела мені малому того жайвора, що від ранньої весни й до осені тримає на своїх крихітних крильцях велике, голубе небо над нашою хатою. Це вона, ненька моя, водила мене малого попід китицями запашних вечірніх зірок, що звисали над головою весною та ще водила під рясними китицями калинового цвіту...» (6)

Текст Богдана Радиша хочеться цитувати і перечитувати. Це те слово, яке пахне травою, землею, річкою, хлібом... яке живе, яке тріпоче...

Маленький Богдан, найстарший серед дітей у сім'ї, надзвичайно любив маму і був її першим помічником. І тоді, коли батька забрали німці, і тоді, коли вона хвора лежала з братиком у лікарні, і щодень, щогодини. Вона була неписьменна, але знала безліч казок, повір'їв і приказок, які понині пам'ятає автор.

Новела «Коротка дорога до сльози» – дорога малого Богдана до Косова, до мами, яка лежала хвора на тифус у лікарні. Внутрішній монолог хлопчика відкриває перед читачем страшну картину тогочасного повоєнного побуту селян і родини Радишів: «За що така кара на нас упала: няня дуже слаба в шпитали, деді нема, брат

Василь, менший від мене, також слабкий, там у шпиталю... Город гет заріс бурінами.. Не сапаний.. Їсти нема шьо... [...]. Але плакати не буду...» (133). Богдан рано подорослішав, але не розгубив дитячої щирості та віри. Так він хотів вірити, що матір привезуть живою, незважаючи на всі прикмети, що вказували на присутність смерті (сороки скреготали, запалена свічка на столі у дідовій хаті), незважаючи на слова сусідів. Його радості не було меж, коли він побачив легеньку посмішку неньки і торкнувся її руки: «Важко уявити, що коїлося в моїй дитячій душі в ті хвилини. Я стояв коло воза, обнявши обома руками теплу руку матері, що пахла різними лікарствами шпитальними. Обняв неньчину руку своїми руками й притулив собі, наче сонечко, до щоки... Але не розплакався... Від щастя, що ненька жива.» (142).

Деякі новели – замальовки з дитячого життя, сповнені кумедних ситуацій та гіркого досвіду. Герой розповідає про свої перші штани, які врятували його від падіння з високого дерева; дорогу до школи у перших постолах, гру з використаними патронами, перетягування снопів з колгоспного поля, «ходячі купи». У новелах «Повна яма крові», «Огузок ячменю», «Сизий», «Перші совіти», «Другі совіти», «Схована зброя», «Судний день», «Квасний малай», «Забрали» розповідається про події, які сталися з родиною Маринюків, про дії тогочасної влади, знущання з людей, виселення у Сибір, примусові роботи у колгоспі, засудження за зібрані на полі колоски, «війну по війні» за національну ідею, за вільну державу.

Маленький Богдан вмів захоплюватися навколишнім світом, його потяг до краси пізніше приведе його до малювання, Косівського художнього училища. Він чудово малював писанки, любив слухати розповіді старших. Саме з цих розповідей і з'явиться образ Того, що хмари молотить, «нечистих духів вигонєє з горів та з лісів» (47). Але за експліцитним фольклорним змістом образу заховано набагато глибший смисл, пов'язаний із національною боротьбою та національними героями, яким був брат Богданового батька – Штефан, які «не вмирают... А, ек їх

убивають, то в'ни воскресают...». Патріотичні та національні мотиви надзвичайно виразні у творі Б. Радиша.

Повість сповнена мініатюрних описів природи, яку читач пізнає через призму спостережень малого хлопця. Згадуючи свою першу любов до сліпої дівчинки Килинки, яка у своєму жовтому капелюшку так була схожа на фею-кульбабку, автор малює перед читачем дитяче захоплення світом, який починався за огорожею: «Була весна. А весною високе, дуже голубе небо над хатами здавалось мені розкритою голубою парасолею, що оперлась на невисокі довколишні гори. Горби, що оточували наше село, здавались тоді, весною, зеленими волами, що, один за одним обходять наше село» (43).

Богданко спостережливий і уважний до всього. У його уяві навіть побутові речі оживають і персоніфікуються, як, наприклад, це сталося із мітлою та кочергою, чи вогняним «джусом», який оживав у печі, «розпускав він тоді серед густого диму свої тоненькі, але вогнисті, вуса довкола дров» (20).

Особливої уваги автор приділяє образам землі і сонця: «А сонце наче зачепилося за найвищу галузу яблуні, стоїть на місці собі», «Сонце вечірнє вже сідало за голубувату гірську димку, наводячи тим якусь невимовну печаль і, чомусь навіть, якусь невимовну тривогу. Сонце прощалося з полем, з вербами в кіці поля, з нами малими» (163), «А сонце тоді, взимку, в сіро-рожевому туманці, здавалося маленьким, жовтим курчатком, що швидко ховається за гори, аби не змерзнути вночі. Звідкись насувалась білувата темрява, в тій темряві розпускала свої кучеряві коси зимова буря» (430).

Лейтмотивною деталлю розповіді, що наскрізно проходить через увесь твір, стає образ-символ жайвора, журавля. Богданко розмовляє з журавлем, який нагадує йому голодний повоєнний рік, коли «ходив по цьому полю журавлем-журавликом зі своїми меншими братиками-журавликами, збираючи колоски останні на високій, колючій стерні» (163). Він плаче за пташкою, яку знайшов неживою після мінометної стрільби, і поховав в кінці

саду. «Вік у журавлів такий короткий, як і у людей», – афоризмом звучать слова письменника.

Обраний письменником жанр повісті у новелах дав можливість зібрати мозаїку спогадів у єдине унікальне панно. Структурними елементами, які надають тексту ще більшої експресії та увиразнюють інтонаційний малюнок розповіді, є авторські поетичні вкраплення. Читаючи твір, усвідомлюємо, що це тільки невеличкі фрагменти з дитинства головного героя, ті, які назавжди залишилися в його пам'яті і були найяскравішими, вразили в саме серце. Хронологічний принцип зображення суспільних подій, що виступають тлом, на основі якого розгортається життя «калинового роду», родини малого Богдана, відбувається «дорослішання» самого хлопця, забезпечує логічний і послідовний розвиток сюжетної лінії повісті. Кожна новела – яскравий спогад, колоритна картина з життя повоєнного гуцульського села Рожнева. Центральним же у повісті є образ дитини, її переживання, світосприйняття, світло дитячої душі.

Ця книга буде цікава не тільки читачам-ровесника головного героя, а й дорослим, оскільки в ній – правдивий життєвий досвід.

* * *

У 2012 році у видавництві «Писаний Камінь» побачила світ ще одна книга для дітей – «Всі ми любимо співати», збірка пісень, написана поетом Миколою Близнюком та композитором Ларисою Чупринчук.

Микола Близнюк, автор книг «Окрилені гори», «Чугайстрова криниця», «Олекса Довбуш», «Чудасія», «Сонцевіри», «Художник Мурчик», «Весела калина», «Дятлику-ковалику», «Вухатий мандрівник», «Добрий чарівник», «Дві поеми».

У співпраці з композиторами народились пісні різноманітної тематики – свято Миколая, Новорічні, Різдвяні та Великодні свята, День матері. Перший збірник пісень «Срібний човен» був результатом творчої праці Миколи Близнюка та Петра Юсипчука (2006) і побачив світ у Луцьку. «Всі ми любимо співати» – другий збірник пісень у творчому доробку письменника.

Аделя Григорук у передмові «Піснею багатшає душа» зазначила: «Кожна з пісень відкриває для дітей якусь нову сторінку життя. Розгорнені, поширені персоніфікації вводять малят у казковий світ, сповнений яскравих барв. Музичний ряд пісень робить ці образи виразно відчутними».

Поетичне слово Миколи Близнюка вражає милозвучністю, ритмічністю, глибоким змістом. Кожен твір – сюжетний штрих, з акцентом на колоритному образі чи то Святого Миколая, чи жартівника Діда Мороза, чи мами Галі, чи маленького братика.

Кличуть у танок ритмічні й емоційні сюжетні вірші «Новорічний ранок», «Ялиночка». Фольклорними мотивами відлунюють поетичні тексти «Коляда», «Писанка моя»:

Глянь на писанок узори –
Неповторні, як і гори.
То бабусі тиха ласка,
Безконечна добра казка.
Промінцями до небес
Барви писанкові.
Чує світ: «Христос воскрес!»
Для добра й любові.

Пестливою мовою, діалогами, звуконаслідуванням, епітетами, порівняннями та оригінальними метафорами багаті вірші про світ природи. Захоплюють образи дятлика-ковалика, якого автор закликає підкувати «Говіркового Цвіркуна»; засоромленого хвалька-їжачка, якому співає пісеньку зайчик; старенького зубра, що плаче від зубного болю. Обігрування слів «Зубр» – зуб додають цій поезії ще й рис скоромовки й акцентують на особливостях словозміни та слововживання.

Живуть у піснях Миколи Близнюка й цікавий Носоріг, Цвіркун, що вчора ще «купав в росах ніжки босі», а тепер має радість: «Теплі в квітки пелюстки – / З них пошиті чобітки». Кличуть малят на забаву грайливі й вертляві білочки, неповороткий ведмідь, лисиця з кабаном:

Все сміється довкола –
Звірі в танці стали колом.

Рада ніченька чорнява,
Стріне сонечко забава.
(«Забава»).

Вражає поетичністю, мелодійністю, образністю та колористикою поезія «Білі бджоли». Ліричним персонажем твору виступає ведмідь, який спить у барлозі та смочче лапу, а уві сні:

Бачить він верхи і доли,
В щебеті ліси,
А над ними білі бджоли
Дивної краси.

Яскравим епітетом («Вже в передчутті морозів / Зорі мовчазні») поет натякає на стан природи, але читач вловлює всі асоціації та натяки:

В сні кружляють білі бджоли,
Дивувався, як ніколи,
Бджілок полюбила лапа,
Білий мед, білий мед
В сні на лапу капав.

У поезіях Миколи Близнюка все оживає, танцює, співає, а дуже добрий Домовик «ледь чутно вголос Казочки тоді складає». Ці твори не тільки несуть малечі радість, розважають її, а й виконують основні функції, покладені на літературу для дітей: комунікативну, виховну, пізнавальну.

Джерело: Качак Т. Б. Література для дітей на Прикарпатті [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті:

<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/167>

Качак Т. Б. Література для дітей на Прикарпатті. Продовження [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті:

<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/177>

*Завдання
для підсумкового контролю
з курсу «Дитяча література»*

ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

ІІІ КУРС

Контрольна робота № 1.

1. Роди і види літератури.
2. Тема та ідея твору.
3. Жанрова система.
4. Мова художнього твору.
5. Образ головного героя та персонажів.

Контрольна робота № 2

1. Визначення жанру казки.
2. Іван Франко про казку. Аналіз статті «Байка про байку» – післямови до збірки «Коли ще звірі говорили».
3. Казки про тварин.
4. Чарівні або фантастичні казки.
5. Побутові казки.

Контрольна робота № 3

1. Автобіографізм та художні узагальнення у віршах Т. Шевченка «Мені тринадцятий минало...», «І виріс я на чужині...», «І золотої, і дорогої».
2. Художня довершеність пейзажних творів Тараса Шевченка.
3. Розкриття теми украденого дитинства у вірші «На Великдень, на соломі».
4. Трагічна доля матері і дитини – основний мотив всієї творчості письменника («Сон», «На панщині...», «Катерина», «Наймичка»).

Контрольна робота № 4

1. Оригінальні твори для дітей молодшого шкільного віку Олени Пчілки: вірші, байки, оповідання.

2. Тематична різноманітність віршів («Весняні квіти», «Зайчатко і хлоп'ятко», «До діточок», «Зимовий вечір» тощо).
3. Цикл оповідань про життя видатних людей («Малий музикант Моцарт», «Рафаелеві янголята»).

Контрольна робота № 5

1. Сприйняття пейзажної лірики як ознак пір року у віршах Дніпрової Чайки («Зима», «Весна», «Любо нам весною», «Сховалося сонце за сиву хмару», «Хай хмари по небі ходять», «Під самого Купала»).
2. «Казка про Сонце та його сина», «Дівчинка-чайка», «Морське серце». Пізнавальний характер казок «Краплі-мандрівниці», «Буряк».
3. Драматичні твори М. Підгірянки (п'єса «В чужому пір'ю»).

Контрольна робота № 6

1. Твори про дітей Василя Стефаника
2. Психологізм образу дитини у прозі В. Винниченка («Кумедія з Костем», «Федько-халамидник»)
3. Жанрово-стильові особливості творів С. Васильченка для дітей і про дітей.

Контрольна робота № 7.

1. Майк Йогансен – один із найкращих поетів 20-30-х років ХХ століття, вчений, педагог, інтелігент нової формації.
2. Спостереження письменника над природою, над звичками звірів і птахів в оповіданнях «Кіт-чудило», «Собака, що лазив на дерево», «Як мурашки наїлися цукру», «Собака і вогонь», «Як окунь сам упіймався», «Краби», «Вовки і верблюжата».

IV КУРС

Контрольна робота № 1

1. Поезії та казки, написані Михайлом Стельмахом спеціально для дітей (короткий огляд).

2. Висока поетична майстерність в описі картин рідної природи; характеристика віршів про працю і моральну поведінку («Коло млина», «Грядочка сестрички», «Бобер», «Дятел», «Хрін»).
3. Казки для дітей, їх тематика, жанрові особливості.

Контрольна робота № 2

1. Життєвий і творчий шлях Г. Тютюнника.
2. Повісті «Климко», «Вогник далеко в степу»: Випробування дитини війною. Ідеал письменника – добра людина. Автобіографізм центрального образу. трилогії.
3. Оповідання «Сито, сито», «Обнова», «Смерть кавалера», «Перед грозою», «Дивак».
4. Тяжіння автора до традиційної манери у розкритті дитячого світу. Твори для найменших («Лісова сторожка», «Бушля», «Ласочка», «Нічний злодій»).

Контрольна робота № 3

1. Формування найкращих моральних якостей у дітей засобом художнього слова збірки «Панна квітів» Валерія Шевчука.
2. Світ добра і зла у казковій інтерпретаціях письменника.

Контрольна робота № 5

1. Загальний огляд розвитку літератури для дітей на сучасному етапі. Тематичні та жанрові особливості сучасної літератури для дітей.
2. Літературні казки сучасних письменників. «Казки Старого Лева» Мар'яни Савки.
3. Казкові повісті Сергія Гридїна, Галини Малик, Лесі Вороніної.

Контрольна робота № 6

1. Поетична творчість для дітей Івана Малковича, Івана Андрусика, Мар'яни Савки, Романа Скиби, Галини Кирпи та інших.

2. Творчість для дітей Олександра Гавроша, Олександра Дерманського, Оксани Луцевської, Валентина Бердта та інших сучасних прозаїків.
3. Серія «Життя видатних дітей» видавництва Грані-Т: пізнавальність та художність біографічних текстів.

Контрольна робота № 7

1. Художні особливості збірок творів для дітей Віри Багірової.
2. «Зелена Борода» – збірка поетичних творів для дітей Степана Пушика.
3. Трилогія для підлітків про Марічку і Костика Степана Процюка: актуальність проблематики й образів головних героїв.
4. Загальний огляд сучасних книг для дітей, написаних прикарпатськими письменниками.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЕКЗАМЕНУ)

1. Окреслити завдання курсу дитячої літератури.
2. Обґрунтувати специфічні особливості дитячої літератури.
3. Обґрунтувати принципи аналізу художнього твору.
4. Розкрити особливості народнопоетичної творчості для дітей.
5. Визначити складові частини дитячого фольклору.
6. Визначити жанрові різновиди пісенного фольклору.
7. Обґрунтувати специфіку малих фольклорних жанрів: прислів'їв, приказок, скоромовок, лічилок та ін.
8. Окреслити жанрові особливості та основні види казок.
9. Визначити особливості зародження і формування дитячої літератури (XI-XIII ст.).
10. Визначити художні особливості давньої української літератури для дітей.
11. Проаналізувати поетичні твори Г. Сковороди, що увійшли до кола дитячого читання.
12. Окреслити основні тенденції зародження і формування нової української дитячої літератури (XIX-початку XX століть).

13. Окреслити тематичну різноманітність байок Г. Сковороди.
14. Розкрити автобіографізм та художнє узагальнення у віршах Т. Шевченка «Мені тринадцятий минало», «І виріс я на чужині», «І золотої і дорогої».
15. Розкрити особливості зображення образу Т. Шевченка у художній літературі для дітей.
16. Висвітлити особливості зображення образу матері у творах Т. Шевченка («Катерина», «Наймичка», «Сон» (... На панщині пшеницю жала ...)).
17. Розкрити особливості казкового світу Марка Вовчка.
18. Проаналізувати майстерність у побудові сюжету казок Марка Вовчка.
19. Визначити художні особливості байок Л. Глібова.
20. Визначити тематичну різноманітність віршів Олени Пчілки.
21. Проаналізувати цикл оповідань Олени Пчілки про життя видатних людей («Малий музикант Моцарт», «Рафаелеві янголята»).
22. Визначити своєрідність змалювання героїв оповідань та казок Олени Пчілки.
23. Дати характеристику творам для дітей Лесі Українки (казки, цикл віршів «В дитячому крузі»).
24. Окреслити своєрідність «Абетки для сина» Олександра Олеся.
25. Окреслити художні особливості збірки Олександра Олеся «Все навколо зеленіє».
26. Проаналізувати казки для дітей Олександра Олеся.
27. Окреслити казкові сюжети у творах Олександра Олеся («Грицеві курчата», «Водяничок», «Мисливець Хрін та його пси»).
28. Окреслити мотиви лірики для дітей Олександра Олеся.
29. Окреслити пізнавальний характер і дидактичне спрямування творів Дніпрової Чайки («Казка про сонце та його сина», «Дівчинка-чайка», «Морське серце»).
30. Визначити особливості побудови драматичних творів Дніпрової Чайки («Проводи сніговита-Снігуровича», «Коза-дереза»).

31. Визначити особливості сприйняття пейзажної лірики як ознак пір року у віршах Дніпрової Чайки («Зима», «Весна», «Любо нам весною» та інші).
32. Окреслити жанрове розмаїття творів Марійки Підгірянки.
33. Визначити тематику віршів Марійки Підгірянки.
34. Проаналізувати безконечні казочки, загадки для дітей Марійки Підгірянки.
35. Проаналізувати п'єсу М. Підгірянки «В чужому пір'ю».
36. Проаналізувати збірку казок І. Франка «Коли ще звірі говорили».
37. Розкрити майстерне змалювання І. Франком психології малої дитини в автобіографічних оповіданнях («Малий Мирон», «Олівець» та ін.).
38. Дати характеристику і оцінку праці І. Франка «Байка про байку».
39. Обґрунтувати особливості висловлювання протесту проти наруги над дитиною в оповіданнях І. Франка про школу і освіту.
40. Проаналізувати твори М. Коцюбинського для наймолодших (вірші «Наша хатка», «Вечір», казки-мініатюри «Десять робітників», «Дві кізочки», «Івасик-Телесик», «Про двох цапків»).
41. Визначити принципи зображення характерів дітей у творах М. Коцюбинського.
42. Розкрити особливості психологізму, як принципу зображення характеру дитини в оповіданнях М. Коцюбинського («Харитя», «Ялинка», «Маленький грішник»).
43. Проаналізувати оповідання для дітей М. Коцюбинського.
44. Проаналізувати казки для дітей Б. Лепкого.
45. Розкрити специфіку дитячих образів в творах Б. Лепкого «Сніжок», «Веснянка», циклі віршів «На свято».
46. Обґрунтувати проблему засудження війни в оповіданні «Мишка» Б. Лепкого.
47. Проаналізувати «Книгу мого життя» Б. Лепкого.

48. Провести тематичний аналіз оповідань про дитей С. Васильченка.
49. Визначити особливості змалювання дитячих характерів у прозі В. Стефаніка.
50. Проаналізувати психологізм дитячих образів у творах В. Винниченка.
51. Проаналізувати твори для дітей Майка Йогансена.
52. Розкрити особливості творів для дітей Майка Йогансена.
53. Провести тематичний аналіз збірки казок О. Іваненко «Великі очі».
54. Окреслити жанрово-стильові особливості збірки О. Іваненко «Лісові казки».
55. Проаналізувати поетичну збірку для дітей Ліни Костенко «Бузиновий цар».
56. Окреслити стилістичні особливості поезій Ліни Костенко («Казка про трьох велетнів», «Затишно дітям в пазусі казок», «Які щасливі очі у казок», «Мене ізмалку люблять всі дерева»).
57. Окреслити художні особливості пейзажної лірики Д. Павличка.
58. Визначити фольклорні традиції у казках Д. Павличка «Золоторогий олень», «Пригоди kota Мартина».
59. Дати оцінку поетичним творам для дітей Д. Павличка.
60. Проаналізувати жанрово-тематичні особливості поезій М. Вінграновського.
61. Обґрунтувати жанрово-тематичну своєрідність книги М. Вінграновського «У Неквапи білі лапи».
62. Визначити особливості ставлення дітей до навколишнього світу, розуміння ними природи, взаємовідносини з дорослими у повісті М. Вінграновського «Сіроманець».
63. Розкрити образ Сашка у повісті М. Вінграновського «Сіроманець».
64. Розкрити жанрову різноманітність поезій для дітей М. Стельмаха.
65. Розкрити риси емоційності віршів для дітей М. Стельмаха.
66. Розкрити особливості творчості для дітей М. Стельмаха.

67. Проаналізувати вірші М. Стельмаха «Чому кріт не з'являється на світ», «Заячий секрет».
68. Визначити художні особливості казок для дітей В. Сухомлинського.
69. Провести ідейно-тематичний аналіз оповідань В. Сухомлинського («Бабусині руки», «Образливе слово»).
70. Провести ідейно-тематичний аналіз оповідань В. Сухомлинського («Конвалія», «Мед в кишені», «Який слід повинна залишити людина на землі?»).
71. Обґрунтувати принципи формування у дітей моральності, доброти через сприйняття навколишнього світу в оповіданнях В. Сухомлинського («Райдуга в бурульці», «Гаряча квітка», «Безродний дятел» та ін.).
72. Проаналізувати оповідання про стосунки людини і природи В. Сухомлинського («Квітка сонця», «Їжачок», «Зайчик і горобчик»).
73. Проаналізувати автобіографізм центрального образу в оповіданнях Г. Тютюнника «Климко», «Вогник далеко в степу».
74. Проаналізувати особливості розкриття дитячого світу Григорем Тютюнником у оповіданнях «Сито, сито», «Смерть кавалера», «Перед грозою», «Дивак».
75. Проаналізувати твори для найменших Г. Тютюнника («Лісова сторожка», «Бушля», «Ласочка»).
76. Визначити риси поетики казки Г. Тютюнника «Громовик».
77. Визначити риси поетики казки Г. Тютюнника «Степова казка».
78. Визначте тематику творів для дітей Є. Гуцала.
79. Окреслити специфіку висвітлення єдності людини і природи у творах Є. Гуцала («Лелеченя», «В гості до білого світу»).
80. Визначити художні особливості повісті-казки для дітей В. Близнеця «Земля світлячків».
81. Визначити специфіку казок для дітей В. Шевчука.
82. Проаналізувати збірку творів для дітей Валерія Шевчука «Панна квітів».
83. Проаналізувати пригодницько-фантастичний твір В. Нестайка «В країні сонячних зайчиків».

84. Проаналізувати пригодницько-фантастичні твори для дітей В. Нестайка («Незвичайні пригоди в лісовій школі»).
85. Окреслити особливості художнього світу трилогії С. Гридїна «Федько, прибулець з інтернету», «Федько у віртуальному місті», «Федько у пошуках чупакабри».
86. Розкрити жанрово-тематичні особливості літературних казок Мар'яни Савки.
87. Окреслити пізнавальність та художність біографічних оповідань із серії книг «Життя видатних дітей».
88. Проаналізувати історичну прозу для дітей та підлітків Володимира Рутківського.
89. Проаналізувати реалістичні повісті про дітей та підлітків (проблеми дружби, стосунків з ровесниками та батьками; становлення юної особистості): «Не такий» С. Гридїна, «Мій друг Юрко Циркуль» В. Бердта, «Найкращі друзі» та «Друзі за листуванням» Оксани Луцєвської, «Як я руйнувала імперію» З. Мензатюк.
90. Висвітлити особливості сюжетного розвитку та побудови образної системи у тетралогії про Русалоньку із 7-В Марини Павленко.
91. Проаналізувати прозові твори на тему соціального сирітства дітей та трудової еміграції батьків. Збірник оповідань «Мама по скайпу», повість Оксани Луцєвської «Інший дім», щоденник з уяви «Школярка з передмістя» Оксани Думанської.
92. Висвітлити специфіку образу головного героя у «потерчатах» В. Рутківського.
93. Визначити жанрово-тематичні особливості збірки «Писанка» Віри Багірової.
94. Окреслити фольклорні мотиви казок Степана Пушика.
95. Розкрити художні особливості трилогії про Марічку та Костика Степана Процюка.

Дати визначення поняттям: «дитяча література», «персонаж», «дитячий фольклор», «колискові пісні», «пісні

календарно-обрядового циклу», «малі фольклорні жанри», «казка», «оповідання», «тема твору», «байка», «літературна казка», «аналіз художнього твору», «роди літератури», «художній образ», «дитяча періодика», «композиція художнього твору», «сюжет художнього твору», «мова автора», «мова персонажа», «легенда», «біблійна легенда», «пісенний фольклор», «автобіографічний художній твір», «головний герой художнього твору», «поезія», «художній твір», «науково-фантастичний художній твір», «повість», «соціально-побутова казка», «чарівна або фантастична казка».

СПИСОК ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ЧИТАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ

1. Фольклор для дітей (прислів'я, приказки, загадки, пісні, байки, легенди, перекази, думи).
2. Українські народні казки («Мудра дівчина», «Названий батько», кілька інших за вибором).
3. «Слово о полку Ігоревім» (у фрагментах).
4. Григорій Сковорода («Байки» (за вибором студента)).
5. Г. Квітка-Основ'яненко («Сватання на Гончарівці», «Маруся»).
6. Л. Боровиковський («Байки»).
7. Євген Гребінка («Човен», «Ведмежий суд», «Пшениця», «Лебідь і гуси», «Горобці та Вишня», «Рибалка», «Українська мелодія», «Будяк та Коноплянка»).
8. Тарас Шевченко («Весна», «Мені тринадцятий минало», «Сон (На панщині пшеницю жала...)', «І золотої, й дорогої», «І досі сниться», «На Великдень на соломі», «І виріс я на чужині», «Сонце заходить, гори чорніють», «Зацвіла в долині», «Тече вода з-під явора», «Ой діброво, чорний гаю», «Якби ви знали, паничі», «Мені однаково, чи буду...», «Заповіт», «Думи мої, думи», «Гайдамаки», «Назар Стодоля»).
9. Марко Вовчок («Горпина», «Невільничка», «Козачка», «Кармелюк», «Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Сестра», «Два сини»).

10. Леонід Глібов («Загадки та відгадки», «Акростиhi», «Зимня пісенька», «Квіткове весілля», «Веснянка», «Коник-стрибунець», «Лисиця-жалібниця», «Щука», «Охрімова свита», «Зозуля і півень», «Мірошник», «Ведмідь-пасічник», «Солом'яний рід», «Квіти», «Синиця», «Цуцик», «Мальований стовп», «Журба», «Пісня (Скажіть мені, добрі люди)»).
11. Іван Франко («Вовк вйтом», «Фарбований лис», «Киця», «Ріпка», «Вовк», «Лисиця і осел», «Заєць», «Вовк і їжак», «Лис Микита», «Грицева шкільна наука», «Красне писання», «Малий Мирон», «Мій злочин», «Захар Беркут», «Місяцюкнязю», «Дивувалась зима», «Не високо мудруй», «По селах», «Моя любов», «Каменярі», «Гріє сонечко», «Добрий заробок», «Гадки на межі», «Олівець», «Смерть Олега», «Заснування Переяслава»).
12. Борис Грінченко («Зернятка», «На волю», «Ластівка», «Шматок хліба», «Дзвоник», «Без хліба», «Грицько», «Сорока», «Украла», «Панько», «Екзамен», «Кури та ластівки», «Подивись», «Я кохаю ті хмари похмурі», «Сам собі пан», «Брат на брата», «Батько і дочка», «Каторжна», «Весняні сонети», «До праці», «Олеся»).
13. Олена Пчілка («З гринджоликами», «Безконечна пісенька», «Збентежена вечеря», «Біла кицька», «Журавель та чапля», «Весняний ранок Тарасовий», «Сосонка», «Рафаелеві янголята», «Малий музика Моцарт»).
14. Михайло Коцюбинський («Наша хатка», «Харитя», «Маленький грішник», «Ялинка», «Ранок у лісі (уривок з казки «Хо»)», «Подарунок на іменини», «Нюрнберзьке яйце», «Мініатюрні казочки»).
15. Леся Українка («Біда навчить», «Метелик», «Казка про Охачудотвора», «Колискова», «Вишеньки», «Тиша морська», «Лісова пісня», «Літо краснеє минуло...», «Мамо, іде вже зима...», «Зоряне небо», «Вечірня година», «Красо України, Подолля!», «На роковини Шевченка», «Досвітні огні», «Давня казка», «Роберт Брюс, король шотландський», «Про велета», «Подорож до моря», «Співець», «Веснянка», «Конвалія»).

16. Володимир Самійленко («Українська мова», «Ельдорадо», «Божий приклад», «Невдячний кінь», «Вечірня пісня», «Найдорожча перлина», «Акростиhi», «Школяр і різки», «Метелик і капуста», «Господар і віл»).
17. Василь Стефаник («Мамин спинок», «Підпис», «Кленові листки», «Пістунка», «Діточа пригода», «Шкільник», «Лесева фамілія», «Катруся», «Новина», «Лан»).
18. Дніпрова Чайка («Краплі-мандрівниці», «Буряк», вірші: «Осінь», «Зима», «Весна», «Казка про Сонце та його сина», «Дівчина – Чайка», «Морське серце»).
19. Ольга Кобилянська («Назустріч долі», «Через море», «Там зорі пробивались»).
20. Уляна Кравченко («Веснівка», «Цвіти», «Рідне гніздо», «Моїй дитині», «Поспіши, дитино мила», «Конвалії», «Сирітська думка», «Мамусю солодка», «Щаслив, хто рідну матір має»).
21. Олександр Олесь («Ялинка», «Вовчеля», «Над колискою», «Снігурі», «Рак-рибалка», «Пів хмароньки», «Іменини», «Поединок», «Грицеві курчата», «Злидні», «Мисливець Хрін та його пси», «Микита Кожум'яка», «Облога Києва»).
22. Степан Васильченко («У бур'янах», «Мужицька арифметика», «Чайка», «Талан», «Авіаційний гурток», «Олив'яний олівець»).
23. Богдан Лепкий («Батько і син», «Плач рідної мови», «Герцина», «Буря», «Мишка», «Казка мого життя»).
24. Володимир Винниченко (збірка «Намисто», «Кумедія з Костем», «Федько Халамидник», «Бабусин подарунок»).
25. Павло Тичина («А я у гай ходила», «Хор лісових дзвіночків», «Гаї шумлять», «Дударик», «Івасик Телесик»).
26. Максим Рильський («Веснянкою», «Колискова», «Школярці», «Хлопчик», «Пісня про ялинку», «Пісні»).
27. Наталя Забіла («Хатина над озером», «Прогулянка до лісу», «Трояндові діти»).
28. Оксана Іваненко («Три бажання», «Чарівні зерна», «Великий шум», «Тарасові шляхи», «Рідні діти»).
29. Григій Тютюнник («Облога», «Климко», «Вогник далеко в степу», «Степова казка», «На згарищі», «Зав'язь»).

30. Віктор Близнець («Звук павутинки», «Земля світлячків», «Женя і Синько»).
31. Василь Симоненко («Цар Плаксій і Лоскотон», «Казка про Дурила», «Подорож в країну навпаки», поезії (на вибір студента)).
32. Євген Гуцало («Лось», «Олень-Август»).
33. Ліна Костенко («Дощ пролив», «Затінок, сутінок...», «На конвертики хат», зб. «Бузиновий цар»).
34. Всеволод Нестайко («Тореадори із Васюківки», «Одиниця з обманом», «Дивовижні пригоди в лісовій школі», «Країна сонячних зайчиків»).
35. Ігор Калинець (казки (за вибором студента)).
36. Микола Вінграновський (зб. «У Неквапи білі лапи», «Сіроманець», «Первінка»).
37. Дмитро Павличко («Золоторогий олень», «Пригоди кота Мартина»).
38. Валерій Шевчук («Панна квітів»).
39. Василь Слпчук («Риба під парасолем»).
40. Ірен Роздобудько («Коли оживають ляльки», «Пригоди на невідомому острові»).
41. Богдан Жолдак («Капосні капці»).
42. Іван Андрусяк («Стефа і її Чакалка», «Зайчикова книжечка», «Іван Андрусяк про Дмитра Туптала, Григорія Квітку-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Ніла Хасевича, Олексу Довбуша»).
43. Валерій і Наталя Лапікури про Григорія Сковороду, Жана Анрі Фабра, Петра Котляревського, Івана Кожедуба, Михайла Остроградського.
44. Іван Малкович («Абетка», «Ліза та її сни»).
45. Зірка Мензатюк («Як я руйнувала імперію», «Як до жабок говорити»).
46. Галина Малик («Подорож Алі до країни Сяк-таків», «Незвичайна книжка», «Злочинці з паралельного світу»).
47. Олесь Ільченко про Леонардо да Вінчі, Карла Ліннея, Жюль Верна, Джона Рокфеллера, Лесю Українку, Вінстона Черчилля.

48. Оксана Луцшевська про Христофора Колумба, Джона Ньюбері, Чарльза Дарвіна, Дніпрову Чайку, Перл Сайденстрікер Бак.
49. Олександр Дерманський («Король Буків, або Таємниця Смарагдової книги, «Чудове Чудовисько»).
50. Юрій Винничук («Пригоди одного поросятка»).
51. Сергій Гридін («Не такий», «Федько, прибулець з Інтернету», «Федько у віртуальному місті», «Федько у пошуках Чупакабри»).
52. Леся Вороніна («Прибулець з країни Нямликів»).
53. Володимир Рутківський («Потерчата», «Сторожжова застава», «Джури козака Швайки»).
54. Галина Пагутяк («Втеча звірів, або Новий бестіарій»).
55. Оксана Луцшевська («Інший дім», «Найкращі друзі», «Друзі за листуванням»).
56. Мар'яна Савка («Казки Старого Лева»).
57. Оповідання із збірки «Мама по скайпу».
58. Галина Ткачук («Вечірні крамниці вулиці Волоської»).
59. Валентин Бердт («Мій друг Юрко Циркуль»).
60. Степан Процюк («Марічка і Костик», «Залюблені в сонце», «Аргонавти», «Степан Процюк про Василя Стефаника, Карла-Густава Юнга, Володимира Винниченка, Архипа Тесленка, Ніку Турбіну»).
61. Марія Морозенко («Іван Сірко, славетний кошовий»).
62. Олекса Росич «Джовані Трапатоні».
63. Марина Павленко («Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», «Русалонька із 7-В та Загублений у часі», «Русалонька із 7-В проти Русалоньки із Білокрилівського лісу», «Русалонька із 7-В в тенетах лабіринту»).
64. Ступан Пушик (зб. «Зелена борода»).
65. Віра Багірова (зб. «Анелі», «Ялинка»).

Навчально-методичний посібник

Тетяна Богданівна Качак, Лариса Миколаївна Круль

Дитяча література

Літературний редактор: *Оксана Тебешевська*

Технічний редактор: *Василь Вітенко*

Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки: *Віталій Клясний*

Підписано до друку 05.06.2014.
Формат 60x80/16. Папір офс. Друк офс.
Обл. вид. арк. 14.38. Умов. др. арк. 14.75

ВПП «Тіповіт», вул. Січових Стрільців, 78,
м. Івано-Франківськ, 76000,
т./ф. 0342 53 70 77, e-mail: tipovit@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ІФ № 17 від 28 грудня 2001 р.